

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ 3: ΣΠΟΥΔΗ ΣΤΑ

ΥΠΑΙΘΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ

(Υπόθ. Εργασ.: Ανασκαφή στο “Λύκειο Αριστοτέλους” Αθηνών)

ΠΑΡΑΘΕΜΑ

i. ΜΟΥΣΕΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ (Hands-On)

(Υπόθ. Εργασ.: Παλαιό Χημείο του Πανεπιστημίου Αθηνών)

ii. ΟΙΚΟΜΟΥΣΕΙΑ

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ 3: ΣΠΟΥΔΗ ΣΤΑ

ΥΠΑΙΘΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ

(Υπόθ. Εργασ.: Ανασκαφή στο “Λύκειο Αριστοτέλους” Αθηνών)

ΠΑΡΑΘΕΜΑ

i. ΜΟΥΣΕΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ (Hands-On)

(Υπόθ. Εργασ.: Παλαιό Χημείο του Πανεπιστημίου Αθηνών)

ii. ΟΙΚΟΜΟΥΣΕΙΑ

I. ΥΠΑΙΘΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ

(Σπουδή στην ανασκαφή Λυκείου Αριστοτέλους Αθηνών)

ΓΕΝΙΚΑ

Μία προσιδιάζουσα στο χαρακτήρα της χώρας μας αρχιτεκτονική έκφραση αποτελούν οι **ημιυπαίθριοι χώροι**, που, καλυμμένοι μερικώς, βρίσκονται σε άμεση επαφή με τον περίγυρο τους σε ένα διαρκές παιχνίδι εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος. Τέτοιας φιλοσοφίας χώρους συνιστούν τα «υπαίθρια μουσεία», που στην Ελλάδα είναι, ως επί το πλείστον, αρχαιολογικά.

Επιλέγεται κατά προτεραιότητα λοιπόν, η διερεύνηση του θέματος των “υπαιθρίων μουσείων,, τα οποία άλλωστε συγκεντρώνουν διεθνώς την ιδιαίτερη συμπάθεια των πάσης φύσεως επισκεπτών.

Η μουσειολογική αξιοποίηση ενός **χώρου ειδικού πολιτιστικού ενδιαφέροντος** έχει σκοπό την ανάδειξη και προστασία των εμπεριεχομένων υπό πάσαν έννοιαν **μνημείων**, τα οποία εκ παραλλήλου πρέπει να βρίσκονται σε διαρκή διάλογο με τον περίγυρό τους, άμεσο ή ευρύτερο τοπικά και χρονικά. Η **εξωστρεφής μουσειολογική διευθέτηση** των χώρων αυτών αποτελεί μία πρόσφορη επιλογή, καθόσον διευκολύνει την ανάπτυξη της διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στο μνημείο και το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον του.

Τοπικά λοιπόν οιαδήποτε προτεινομένη διευθέτηση οφείλει να προσανατολίζεται στην οπτική σύνδεση του μνημείου με τον εξωτερικό του περίγυρο, δια της δημιουργίας ελευθέρου πεδίου θέασης, μεριμνώντας όμως παράλληλα και για την αισθητική προστασία του μνημείου, μέσω του κατάλληλου χειρισμού της προβλεπόμενης **συμβατής χλωρίδας**.

Ειδικότερα στην Ελλάδα, όπως είναι γνωστό, οι σημαντικότεροι «ειδικού ενδιαφέροντος χώροι» σχετίζονται με **ανασκαφές**, συνήθως εν εξελίξει, γι αυτό οι σχετικές μουσειολογικές προτάσεις, κατά βάσιν, προσανατολίζονται στον τρόπο ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων.

Το ενδιαφέρον για την αξιοποίησή τους προτάσσεται αυτού για την αναβάθμιση των παραδοσιακών μουσείων, διότι το ενδιαφέρον των επισκεπτών και κυρίως του διεθνούς κοινού, στρέφεται πολλαπλασίως (σε αναλογία 1:5) προς τους ανοιχτούς αρχαιολογικούς χώρους και δευτερευόντως προς τα μουσεία.

Η αναλογία αυτή είναι πραγματικά εντυπωσιακή, αφού, όπως αποδεικνύουν οι στατιστικές ο ένας στους πέντε επισκέπτες αρχαιολογικού χώρου καταλήγει σε ένα Μουσείο, ακόμη και στην περίπτωση που το Μουσείο βρίσκεται εντός του αρχαιολογικού χώρου. Κατ' αρχάς οι χώροι αυτοί θα πρέπει, να στεγάζονται σ' ένα κέλυφος που θα τους παρέχει ικανή προστασία.

Γενικότερα,

σε όλους τους φορτισμένους (ιστορικά, αισθητικά κ.λπ.) μουσειακούς χώρους, **οι προτεινόμενες λύσεις θα πρέπει να υπαγορεύονται από την «νομοτέλεια» του περιβάλλοντος και των ιδιοχαρακτηριστικών των συλλογών και, πάντως, σε καμία περίπτωση δεν είναι επιτρεπτή οποιαδήποτε αντιπαράθεση, μορφολογική ή άλλη του μνημείου με το κέλυφος προστασίας του.**

Εκ παραλλήλου όμως, ο σχεδιασμός ενός τέτοιου κελύφους θα πρέπει να στηρίζεται στις μορφολογικές αρχές που υπαγορεύονται από το **καλλιτεχνικό ιδίωμα** της φόρμας, στην οποία εντάσσονται τα μνημεία του αξιοποιούμενου χώρου.

Η έμπνευση ενός τέτοιου αρχιτεκτονήματος φυσικό είναι να ενσωματώνει και μνήμες που παραπέμπουν χρονικά στο ευρύτερο αισθητικό περιβάλλον και την περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής, στην οποία έζησε το μνημείο.

Φερ' ειπείν, ο σχεδιασμός και η μορφολογική σύλληψη του στεγάστρου, καθώς και των προτεινόμενων μουσειολογικών διαδρομών ενός αρχαιολογικού χώρου της αρχαίας Αθήνας, θα πρέπει να μεταφέρουν την στιβαρότητα, την αδρότητα αλλά και την εξιδανίκευση, που χαρακτηρίζουν την έννοια του αρχαιοελληνικού κάλλους.

Στην πνευματικότητα και την εκλέπτυνση του κλασικού πνεύματος θα πρέπει να μας μεταφέρει αισθητικά ένα τέτοιο κέλυφος, ενώ το αντίστοιχο στέγαστρο ενός βυζαντινού μνημείου θα πρέπει να το χαρακτηρίζουν η υπερβατικότητα και ο έντονος θρησκευτικός παλμός της εποχής, στην οποία λειτούργησε το μνημείο αυτό.

Η έλλειψη ιστορικής γνώσης οδηγεί στη δημιουργία μουσείων που αποτελούν μεν αφ'εαυτών μνημεία αρχιτεκτονικής, λόγω της ιδιαίτερης μορφολογίας τους, δυσκολεύουν όμως την φιλοξενία των εκθεμάτων και των λοιπών μουσειακών λειτουργιών στους χώρους τους, δηλαδή **αγνοούν επιδεικτικά το κατ' εξοχήν γενεσιουργό αίτιο, για το οποίο γεννήθηκαν και υπάρχουν.**

Στην παρούσα Σπουδή, ο υπό ανάπτυξη αρχαιολογικός χώρος του Λυκείου του Αριστοτέλους πλεονεκτεί από την άποψη, της χωροθέτησης, γιατί εγκυστεύεται μέσα στην καρδιά της Αθήνας, που αποτελεί την πόλη - ορόσημο για την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά.

Ο εξωστρεφής προσανατολισμός του μνημείου, που βρίσκεται μέσα στον ιστό της ιστορικής πόλης με την οποία σχετίζεται πολιτισμικά, του εξασφαλίζει πρόσθετο ερμηνευτικό πλαίσιο. Το μνημείο βρίσκεται σε ανοικτό διάλογο με την πολυδιάστατη παρουσία **της ίδιας της πόλης ως φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, ως φορέα θεσμών (Αθηναϊκή δημοκρατία) και ιστορικής μνήμης (χρυσούς αιών).**

Το ερμηνευτικό πλαίσιο που προσδίδει στο μνημείο το άμεσο περιβάλλον του είναι αναντικατάστατο, απαλλάσσοντάς το από πρόσθετο παραπληρωματικό υλικό και τις φορτικές μουσειολογικές αναζητήσεις.

Ο Αριστοτέλης και η Αθήνα υπήρξαν μία κορυφαία συνύπαρξη και η ευθύνη της διαχείρισης του χώρου είναι υψηλών απαιτήσεων. Όλα όσα αναφέρθηκαν και θα αναφερθούν στην συνέχεια αποτελούν αναγκαίες αλλά όχι και ικανές συνθήκες για την επιτυχία των μουσειολογικών επιδιώξεων. **Ο ορθολογισμός δεν είναι αρκετός, γιατί τα μουσειακά αντικείμενα έχουν ψυχή, κουβαλούν μνήμες, φόρτιση, ιστορία, συγκίνηση. Η γνώση δεν αρκεί και τα χέρια δεν φθάνουν, όσο επιδέξια κι αν είναι.**

Θα χρειαστεί να καταθέσει ένα κομμάτι από την ψυχή του εκείνος που προσέρχεται να συνομιλήσει μαζί τους, για να του αποκαλύψουν κάτι από την ομορφιά τους, για να του αφηγηθούν τα ίδια τα μνημεία την ιστορία τους. Αλλιώς, θα παραμείνουν μακρινά και δυσπρόσιτα, θα του χαρίσουν την φυσική τους παρουσία, αλλά δεν θα του ιστορίσουν την περιπέτεια της ζωής τους (Σαλή, Μουσειολογία II, 169-170, 2006).

Μουσειολογικά,
προτείνεται για λόγους άνεσης συνήθως, μια εστεγασμένη μουσειολογική πορεία, η οποία όμως λειτουργικά θα συντάσσεται απαραίτητως με τις **αυθεντικές αναφορές** τις σχετικές με τον χώρο την εποχή και την ιστορία του.

Η μελέτη σε βάθος του ιδιαίτερου πολιτισμικού περιβάλλοντος του χώρου, και μάλιστα με την βοήθεια ειδικού επιμελητή, αποτελεί υποχρέωση και προϋπόθεση για τον αρχιτέκτονα και τον μουσειολόγο, που θα επιχειρήσουν να παρέμβουν σε έναν ιστορικά φορτισμένο χώρο.

Επιπροσθέτως, η λειτουργία ενός αρχαιολογικού χώρου ως «υπαίθριου μουσείου» θεωρούμε ότι οφείλει να προσδώσει μια ακόμη διάσταση στο μνημείο, που αποτελεί εξ αντικειμένου σημαντικότερο πολιτισμικό αγαθό, αυτήν του **κοινωνικού αγαθού**. Μέσω της αυστηρά υπαγορευόμενης από την ίδια την φύση του χώρου μουσειολογικής διευθέτησης της πορείας των επισκεπτών, πρέπει να παρέχεται η δυνατότητα στο ευρύ κοινό να προσεγγίζει με επάρκεια μια κορυφαία πτυχή του ιδεώδους που διέπει την εποχή και την περιρρέουσα ατμόσφαιρα στην οποία ανήκει το κάθε μνημείο.

Συνήθως η προτεινόμενη πορεία ακολουθεί τις συντεταγμένες και τον βασικό προσανατολισμό της ανασκαφής και **ιχνηλατεί τα ερμηνευτικότερα σημεία** του αρχαιολογικού χώρου, τα οποία θα διευκόλυναν στην **αναγνωσιμότητα**, από τον επισκέπτη, του μνημείου και του χώρου. Η εν γένει μουσειολογική μελέτη ενός αρχαιολογικού χώρου (κελύφους και διαδρομών) στηρίζεται πρωτίστως στις εξής αρχές:

I) απόλυτη **αναστρεψιμότητα** των επεμβάσεων

II) δυνατότητα συνέχισης της ανασκαφικής ή άλλης διερεύνησης ακόμη και **υπό τα θεμέλια του στεγάστρου**, εάν τούτο είναι εφικτό.

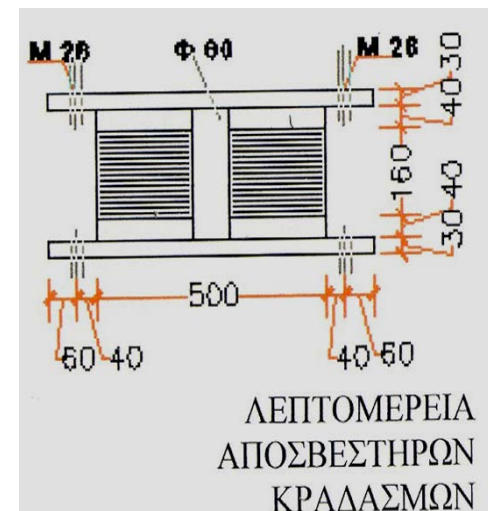
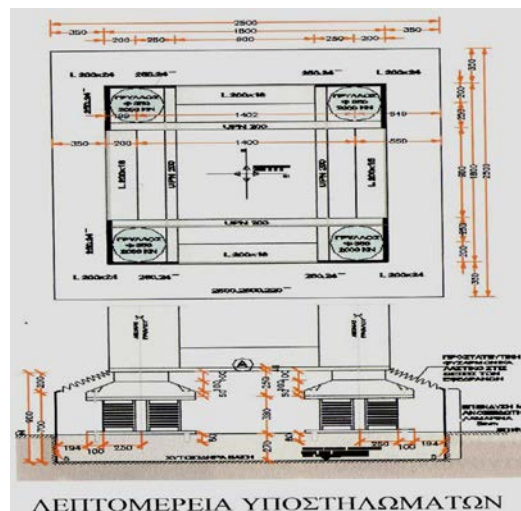
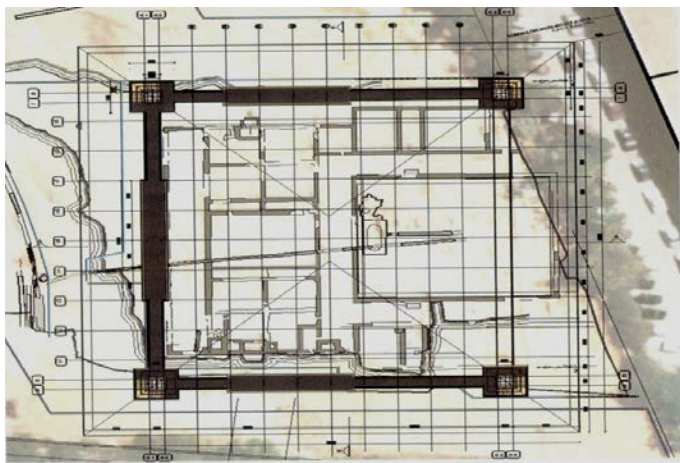
Παράλληλα όμως με την διευκόλυνση της **επισκεψιμότητας** του χώρου, επιδιώκεται σταθερά η αναβάθμιση της **παιδευτικής λειτουργίας** του δημιουργούμενου υπαίθριου μουσείου, μέσω:

III) μιας παρουσίασης που θα διακρίνεται για **υψηλή ερμηνευτικότητα** αλλά με σεβασμό στο μνημείο και στην **ιστορικότητα του περιβάλλοντος**,

IV) και, πάντως, πρέπει να μελετάται εις βάθος η **φυσική και αισθητική προστασία του χώρου** (φιλικά υλικά, διακριτική μορφολογική προσέγγιση, κατάλληλη φύτευση κ.λπ.).

V) της μέριμνας για την απαλλαγή του επισκέπτη από τη **μουσειακή κόπωση** (εναλλακτικές πορείες, καθιστικά ανάπαυσης – πληροφόρησης κ.λπ.)

(Όπως είναι λογικό οι όποιες μουσειολογικές παρεμβολές οφείλουν να προσιδιάζουν στο γενικότερο χαρακτήρα και τη μορφολογία του αξιοποιούμενου χώρου, καθώς και να υλοποιούνται με συμβατά με αυτόν υλικά).

VI) της μέριμνας για την **εναλλακτική ενημέρωση** των επισκεπτών (χρήση πολυμέσων, εκπαιδευτικά δρώμενα) αποκλειστικά, όμως, σε θέσεις μακράν του μνημείου.

Αντιθέτως, κατά τη γνώμη μας, πρέπει να προβλέπεται μόνον **συμβατική σήμανση στο επίπεδο του αρχαίου μνημείου**.

Τέλος, για τους αρχαιολογικούς χώρους των πόλεων απαιτείται επιπροσθέτως και η

VII) μουσειολογική **διευθέτηση φύτευσης** και εν γένει **χειρισμός της χλωρίδας**, όπου: οι προτάσεις για την φύτευση δεν αποσκοπούν στον εξωραϊσμό του περιβάλλοντος χώρου, αλλά υπηρετούν τους στόχους της ανάδειξης του μνημείου και της αισθητικής προστασίας του από την πάσης φύσεως γειτονία του και ιδιαίτερα από την σύγχρονη δόμηση, (εάν ο χώρος αυτός συμβαίνει να βρίσκεται εντός του αστικού ιστού).

Οριστικά σχέδια φύτευσης θάμνων και δένδρων, κατ' ανάγκη, παραδίδονται στην φάση της μουσειογραφικής εφαρμογής, όμως ορισμένες γενικές αρχές τίθενται εξ αρχής:

α) Βλάστηση

Η προτεινόμενη βλάστηση από δένδρα στον άμεσο περιβάλλοντα χώρο του μνημείου, θα πρέπει να εξασφαλίζει **οπτική μόνωση** και να μειώνει την αρνητική επίδραση του περιβάλλοντος, ιδιαίτερα του αστικού, στον αρχαιολογικό χώρο.

Μέσα στον αρχαιολογικό χώρο, σκοπός είναι η ανάδειξη των μνημείων, γι αυτό παγίως προτείνεται η **φύτευση υψηλού πρασίνου εν είδει φράγματος**, στα σημεία όπου το μνημείο γειτνιάζει με ανθρωπογενούς προέλευσης κατασκευές.

Πολυετής ποώδης και θαμνώδης βλάστηση προβλέπεται, με την **υπόδειξη του επιμελητή**, στις περιοχές που αυτή θεωρείται αναγκαία.

Στους Ελληνικούς αρχαιολογικούς χώρους φέρ' ειπείν, προτείνεται γενικώς **πύκνωση της υπάρχουσας βλάστησης στη ζώνη προέκτασης του ερειπίου**, εάν η διατήρησή του είναι αποσπασματική, προκειμένου να υποδηλωθεί η συνέχεια του αρχαίου μνημείου.

Επίσης, συνήθως προτείνεται κάλυψη από χαμηλή (θάμνοι) **αγροτόδη βλάστηση** του περιβάλλοντος χώρου (εκτός των ορίων του αρχαιολογικού σκάμματος), προκειμένου να διακρίνεται με τρόπο **αφαιρετικό η σύγχρονη φάση**, που παρεμβάλλεται ανάμεσα στον αρχαιολογικό χώρο και το τοπίο, πέριξ και εκτός ανασκαφής.

β) Άρδευση

Απαιτείται δίκτυο **αρδεύσεως ειδικών προδιαγραφών** σε όλο το χώρο, εκτός από τους χώρους όπου υπάρχουν μνημεία. Οι ανάγκες άρδευσης της βλάστησης στη ζώνη όπου τα φυτά επηρεάζονται περισσότερο από τη ρύπανση είναι πάντοτε μεγαλύτερες.

Πρόσοψη: προοπτικό χώρο (άνω)

Κάτοψη: τοπογραφικό χώρο (κάτω)

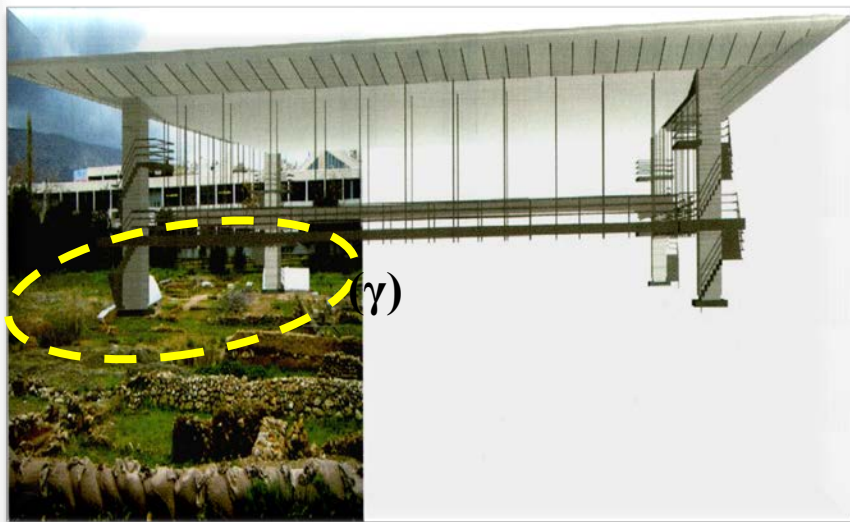
Ειδικότερα (για την παρούσα **Σπουδή**): στις εικόνες αριστερά παρουσιάζεται η πρόταση φύτευσης, σε υπόθεση εργασίας για τη μουσειολογική αξιοποίηση του αρχαιολογικού χώρου του Λυκείου του Αριστοτέλους, στην οδό Ρηγίλλης στην Αθήνα.

Συγκεκριμένα, στο σημείο **(α)** η ανασκαφή ακουμπά σχεδόν στο κτήριο της -επί της οδού Βασιλίσσης Σοφίας- Λέσχης Αξιωματικών Ενόπλων Δυνάμεων (ΛΑΕΔ), γι αυτό και προτείνεται η φύτευση υψηλού πρασίνου εν είδει φράγματος.

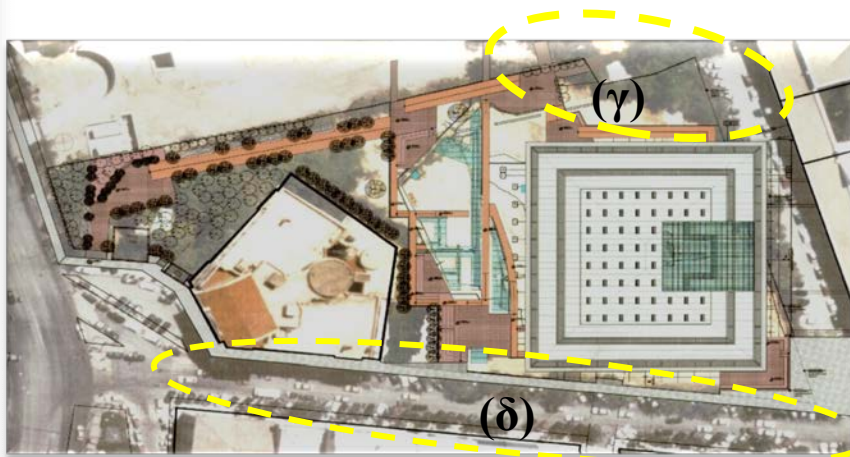
Αντιθέτως στο σημείο **(β)** ο ανασκαφικός χώρος ευρίσκεται σε ικανή απόσταση από το όπισθεν αυτού ευρισκόμενο κτήριο του -επί της οδού Ρηγίλλης- Ωδείου, γι αυτό προτείνεται πολυετής θαμνώδης βλάστηση, η οποία λειτουργεί ως διαχωριστικό στοιχείο, επιτρέποντας, όμως την οπτική ενσωμάτωση του άνετου προαυλίου χώρου του Ωδείου, στον περιορισμένο ανασκαφικό χώρο του Λυκείου του Αριστοτέλους.

Ανασκαφή Λυκείου
Αριστοτέλους

Πρόοψη στεγάστρου με περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο (άνω)

Κάτοψη στεγάστρου με περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο (κάτω)

Εν προκειμένω, στην πρόταση (για το Λύκειο Αριστοτέλους), ιχνηλατούμε τις προαναφερθείσες αρχές φύτευσης, ως ακολούθως: στους αρχαιολογικούς χώρους προτείνεται γενικώς **πύκνωση της υπάρχουσας βλάστησης (γ)** στη ζώνη προέκτασης του ερειπίου (εάν η διατήρησή του είναι αποσπασματική), **προκειμένου να υποδηλωθεί η συνέχεια του αρχαίου μνημείου**. Επίσης, συνήθως προτείνεται κάλυψη από χαμηλή (θάμνοι) **αγροτώδη βλάστηση (δ)** του περιβάλλοντος χώρου (εκτός των ορίων του αρχαιολογικού σκάμματος), προκειμένου να διακρίνεται με τρόπο **αφαιρετικό η σύγχρονη φάση**, που παρεμβάλλεται ανάμεσα στον αρχαιολογικό χώρο και το τοπίο, (πέριξ και εκτός ανασκαφής), και συγκεκριμένα, στο σημείο (γ) προτείνεται η πύκνωση της γηγενούς βλάστησης, καθότι η ανασκαφή δεν έχει αποπερατωθεί και πρέπει αυτό να υποδηλώνεται στον επισκέπτη με όχι φλύαρο τρόπο. Επίσης, στο σημείο (δ), όπου και η κατ'εξοχήν επαφή της ανασκαφής με το πέριξ αστικό τοπίο (οδός Ριγής), προτείνονται υψίκορμοι διακοσμητικοί θάμνοι (π.χ. πικροδάφνες) για την έμμεση ευχάριστη διέλευση του βλέμματος του επισκέπτη –και των διερχομένων– από και προς την ανασκαφή.

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ στους ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ

Η ορθολογική και ισόρροπη διευθέτηση όλων των παραμέτρων του αρχαιολογικού χώρου είναι απαραίτητη. **Τα σιωπηλά αρχαιολογικά λείψανα πρέπει με την βοήθεια ημών των μουσειολόγων να αφηγηθούν την ιστορία τους στον επισκέπτη.** Στους αρχαιολογικούς χώρους, η συνηθέστερη χάραξη της μουσειολογικής πορείας είναι αυτή του **έμμεσου παρεμβασμού**. Οι διαδρομές χαράσσονται έτσι που να προστατεύουν τις αρχαιότητες, αλλά και την ασφάλεια των επισκεπτών, ο δε επισκέπτης προωθείται εντέχνως έτσι ώστε να επιλέγει οικειοθελώς την κατεύθυνση που -με έμμεσο τρόπο- του υποβάλλεται από τον μουσειολόγο, πάντοτε με την υπόδειξη του επιμελητή του χώρου.

Απαραιτήτως, πάντως, σχεδιάζονται και ορισμένες **ειδικές διαδρομές**, όπου προβλέπονται καταλλήλως εξοπλισμένοι χώροι για **εκπαιδευτικά προγράμματα**.

Κατά τη χάραξη των διαδρομών λαμβάνεται πρόνοια ώστε να προσφέρεται ο απαιτούμενος **ζωτικός χώρος κίνησης** στον επισκέπτη, ο οποίος παίζει ρόλο στην ελκυστικότητα της περιήγησης και, παράλληλα με την ερμηνευτική μουσειολογική υποστήριξη, επηρεάζει την μουσειοδιδασκτικότητα του χώρου. Πάντοτε στους αρχαιολογικούς χώρους, προβλέπονται ορισμένα τμήματα ελεύθερης περιαγωγής, κυρίως στα σημεία που δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί η ανασκαφή, προκειμένου να παρέχεται η δυνατότητα βελτίωσης των συνθηκών προσέγγισης και επομένως κατανόησης του μνημείου στο σύνολό του.

Στο πλαίσιο της ψυχολογικής υποστήριξης του κοινού, τα σκέλη της **ελεύθερης περιαγωγής** δίνουν στον επισκέπτη την αίσθηση της ελεύθερης επιλογής πορείας ούτως, ώστε, να μην αισθάνεται εμποδισμένος στις **προσωπικές του αναζητήσεις**,

Στους Αρχαιολογικούς χώρους προβλέπονται συνήθως αρκετά προαποφασισμένα σημεία στάσης, σε τακτά διαστήματα, τα οποία μάλιστα χωροθετούνται επάνω στα πρανή, ούτως, ώστε να επιτυγχάνεται η λειτουργική σύνδεση του αρχαιολογικού σκάμματος με τον υπό διαμόρφωση χώρο που το περιβάλλει

Συνήθως προβλέπεται ιδιαίτερη σήμανση για κάθε σκέλος της προτεινόμενης διαδρομής των επισκεπτών, που, επί πλέον, **σηματοδοτείται οπτικά** για τον επισκέπτη σχετικά με την επιθυμητή μουσειολογική πορεία μέσω συγκεκριμένων διαδρόμων.

Οι διάδρομοι αυτοί μάλιστα διαφοροποιούνται συχνά μεταξύ τους με διαφορετικά και διακριτά υλικά ο καθένας (ξύλινος διάδρομος, χωμάτινος διάδρομος, εναέριος διάδρομος κ.λπ.).

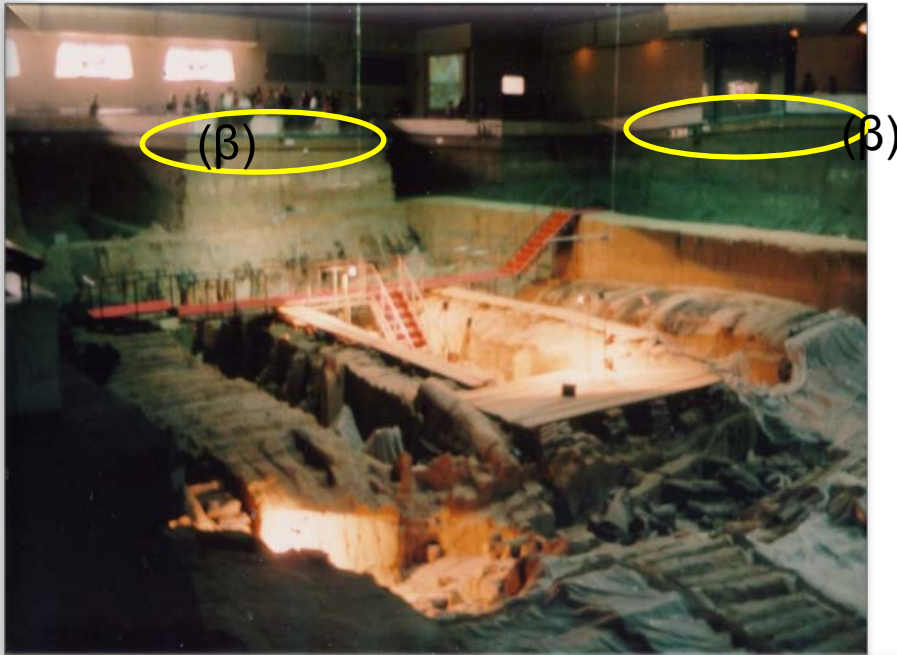
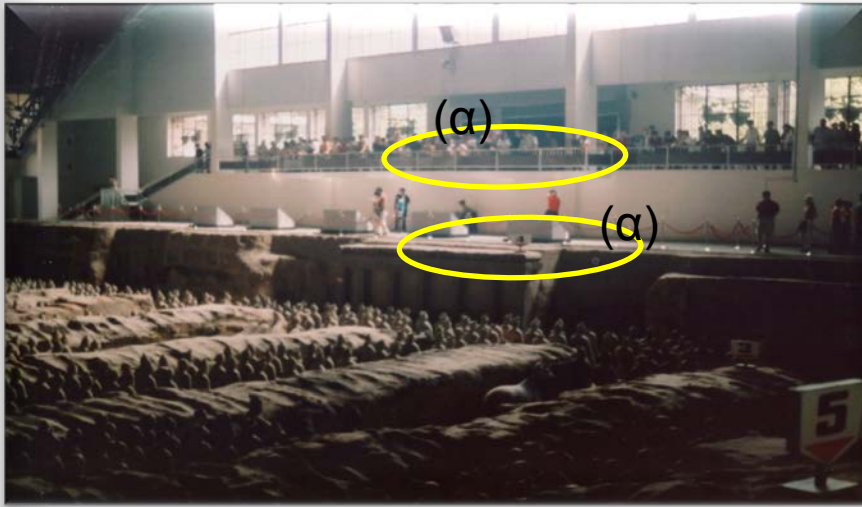
Σε γενικές γραμμές, πάντως, η μουσειολογική πορεία υποβάλλεται έμμεσα στον επισκέπτη, ο οποίος ενθαρρύνεται να επιλέξει το κάθε αυτοτελές τμήμα της πορείας αυτής ανάλογα με τις δικές του προσωπικές αναζητήσεις και ανάγκες (χρονικά περιθώρια, φυσικές δυνατότητες κ.λπ.).

Πάντως, κάθε **εναλλακτική μουσειοδιδασκτική διαδρομή** πρέπει να διαθέτει επαρκείς επεξηγηματικές πινακίδες σε όλα τα σημεία αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.

Μάλιστα, οι πινακίδες αυτές πρέπει να είναι συμβατές με τον χαρακτήρα των αρχαιολογικών λειψάνων, δεδομένου ότι δεν χωρεί κανενός είδους ανταγωνιστική σχέση ανάμεσα στην ανασκαφή και το παραπληρωματικό υλικό, με το οποίο την υποστηρίζουμε μουσειολογικά

Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, πάντοτε κουβαλούν μνήμες αιώνων και δημιουργούν από μόνα τους συνθήκες **ψυχικής μέθεξης**.

Συγκεκριμένα: επιλέγεται ως **συγκριτικό παράδειγμα** στην παρούσα Σπουδή ο Αρχαιολογικός χώρος από την **Ανασκαφή του Πήλινου Στρατού**, στην Κίνα.

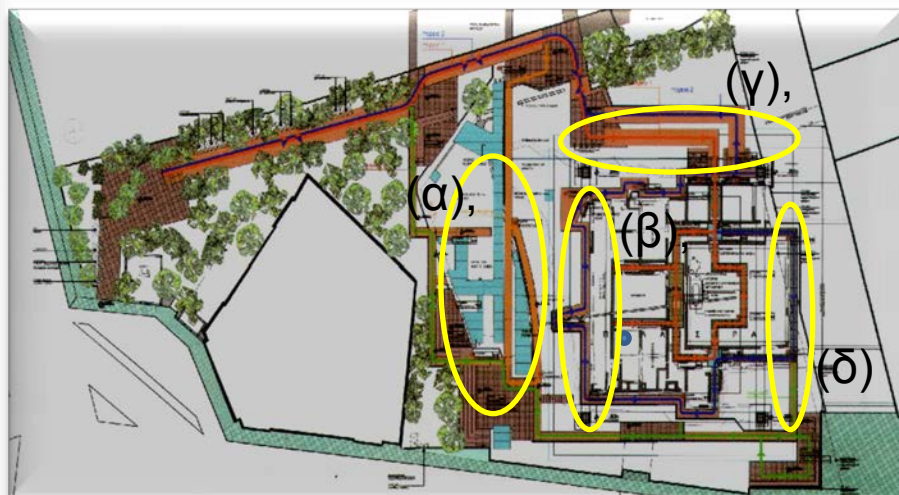

Γενικώς,

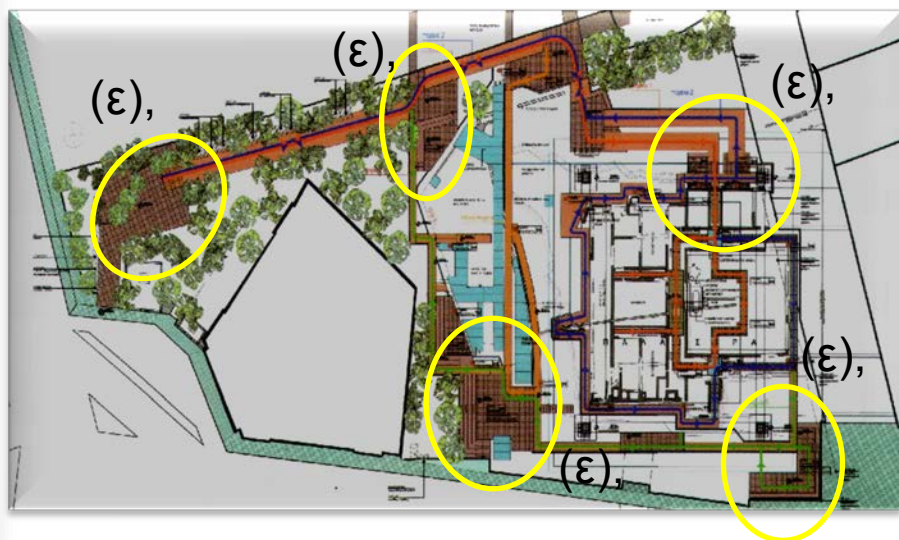
ι) διάθρωση του χώρου

Η μουσειολογική πορεία, συνήθως, διακρίνεται σε διάφορα επί μέρους αυτοτελή τμήματα μουσειοδιδακτικών διαδρομών (ημίωρης ή ωριαίας ή διώρου διάρκειας έκαστο). Εκάστη διαδρομή οφείλει να προσφέρει ένα ολοκληρωμένο τμήμα ξενάγησης στον επισκέπτη που θα, την επιλέξει μεμονομένα. Καταβάλλεται προσπάθεια, ώστε οι επιμέρους αυτές εναλλακτικές διαδρομές, που επιλέγονται από τους επισκέπτες **ανάλογα με τις χρονικές ή φυσικές δυνατότητες** τους ή/και με τις προσωπικές τους αναζητήσεις, να μπορούν να επιλεγούν είτε κεχωρισμένως είτε ανά δύο είτε ανά τρεις, κ.λπ είτε ως σύνολο, προσφέροντας ολοκληρωμένα κομμάτια ξενάγησης. Στην τελευταία περίπτωση, βεβαίως, επιτυγχάνεται η πλήρης περιαγωγή του αρχαιολογικού χώρου, που παρέχει αυξημένη μουσειοδιδασκτικότητα.

Άνω, εναλλακτικές διαδρομές κοινού (α) - Κάτω, στάσεις κοινού (β)
Στις Εικόνες παρατίθεται συγκεκριμένο παράδειγμα **αξιοποίησης εν εξελίξει ανασκαφής** στο χώρο έκθεσης του πύλινου στρατού του αυτοκράτορα από την Κίνα, με **εναλλακτικές προσεγγίσεις** του αρχαιολογικού σκάμματος ανάλογα με τις δυνατότητες -χρονικές, φυσικές κ.λπ.- των επισκεπτών.

Κάτοψη του αρχαιολογικού χώρου με χάραξη διακριτών εναλλακτικών διαδρομών

Κάτοψη του αρχαιολογικού χώρου με σήμανση των στάσεων κοινού

Ειδικότερα,

ii) Υπόθ. εργασ. στο Λύκειο Αριστοτέλους.

Εν προκειμένω, για την παρούσα Σπουδή, ιχνηλατούμε τις προαναφερθείσες αρχές μουσειολογικών διαδρομών, ως ακολούθως: στην πρόταση συγκρότησης της μουσειολογικής πορείας των επισκεπτών –στο χώρο του Λυκείου του Αριστοτέλους– επιδιώκεται να είναι εποπτικότερη η ερμηνευτική παρουσίαση του χώρου ως ενιαίου εκθέματος. Ήτοι:

A) προβλέπεται ιδιαίτερη σήμανση για κάθε σκέλος της προτεινόμενης διαδρομής του κοινού **σηματοδοτούμενη χρωματικά** για τον επισκέπτη (π.χ. γαλάζια διαδρομή (α), φαιόχρωμη διαδρομή (β), κόκκινη διαδρομή (γ), γκρίζα διαδρομή (δ) κ.λπ.), σύμφωνα με την προσφορότερη μουσειολογική πορεία επιλογής του επισκέπτη.

Επί πλέον, οι συγκεκριμένοι διάδρομοι διαφοροποιούνται μεταξύ τους με διαφορετικά και διακριτά υλικά ο καθένας (π.χ. ξύλινος διάδρομος, χωμάτινος διάδρομος, εναέριος διάδρομος κ.λπ.). Επίσης,

B) προβλέπεται η δημιουργία **στάσεων κοινού (ε)**, μέσω πλατωμάτων σε στρατηγικά σημεία των ανωτέρω διαδρομών.

Ο μουσειολογικός περίπατος αφορά κυρίως το μνημείο και τον ανασκαμμένο χώρο.

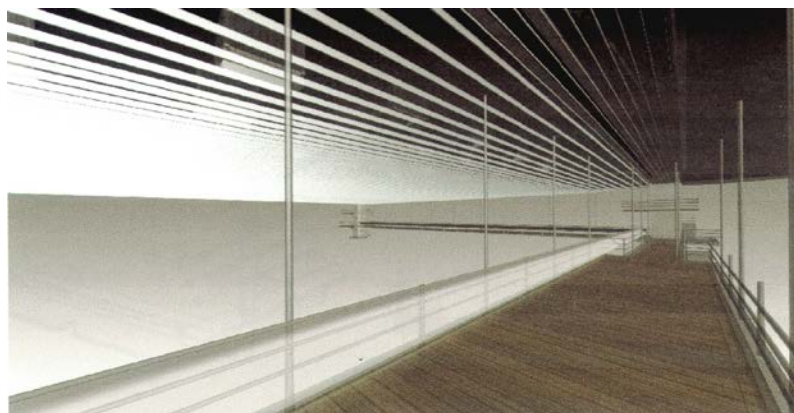
Όμως, πάντοτε παρεμβάλλονται και ορισμένες «ειδικές διαδρομές» εντός του στεγάστρου (π.χ. πρόβλεψη εναέριου διαδρόμου), ή εκτός του στεγάστρου (περίπατοι), ή και τα δύο.

Άλλωτε, στην περίπτωση **πρόβλεψης εναέριου διαδρόμου**, θα μπορούσαν να λαβάνουν χώρα εκεί ξεναγήσεις «ειδικού τύπου», μέσω της χρήσης σύγχρονων μουσειογραφικών μέσων.

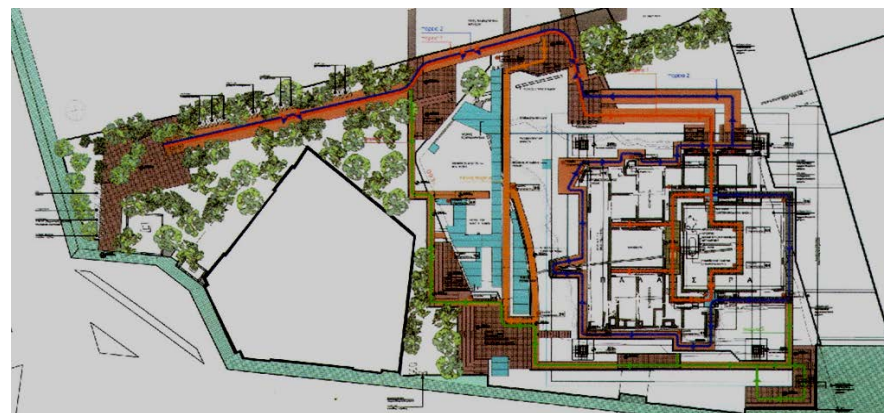
Η προσφυγή στη σύγχρονη τεχνολογία είναι **θεμιτή**, όταν οι δυνατότητες πρόσβασης στο αυθεντικό αντικείμενο είναι περιορισμένες λόγω καταστροφής, απώλειας ή εν πάση περιπτώσει αδυναμίας έκθεσής του.

Όπου δεν είναι δυνατή η άμεση επαφή, ας φθάνει τουλάχιστον η γνώση, δεδομένου ότι συχνά τα αρχαιολογικά κατάλοιπα στη χώρα μας εμφανίζουν πτωχή διατήρηση.

Όπως είναι λογικό η πρόσβαση στον εναέριο διάδρομο θα πρέπει να γίνεται στο σημείο επιστροφής των επιγείων διαδρομών, στο σημείο δε αυτό (της συμβολής της επίγειας με την εναέρια διαδρομή) θα πρέπει να υπάρχει ανελκυστήρας ΑΜΕΑ δυναμικότητας αρκετών ανθρώπων όπως επίσης και οι κλίμακες ανόδου για λόγους ασφαλείας (για περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης).

α. Διαδρομές εντός του στεγάστρου

β. Διαδρομές εκτός του στεγάστρου

Τα στρατηγικά σημεία, είτε στην εναέρια, είτε στην ισόγεια μουσειολογική πορεία επιλέγονται έτσι, ώστε να προσφέρουν την δυνατότητα θέασης των αρχαιοτήτων από θέσεις ειδικού ενδιαφέροντος, όπως,

i) του άμεσου περιβάλλοντος χώρου, ii) του στεγασμένου χώρου, iii) της πόλης και του πέριξ τοπίου

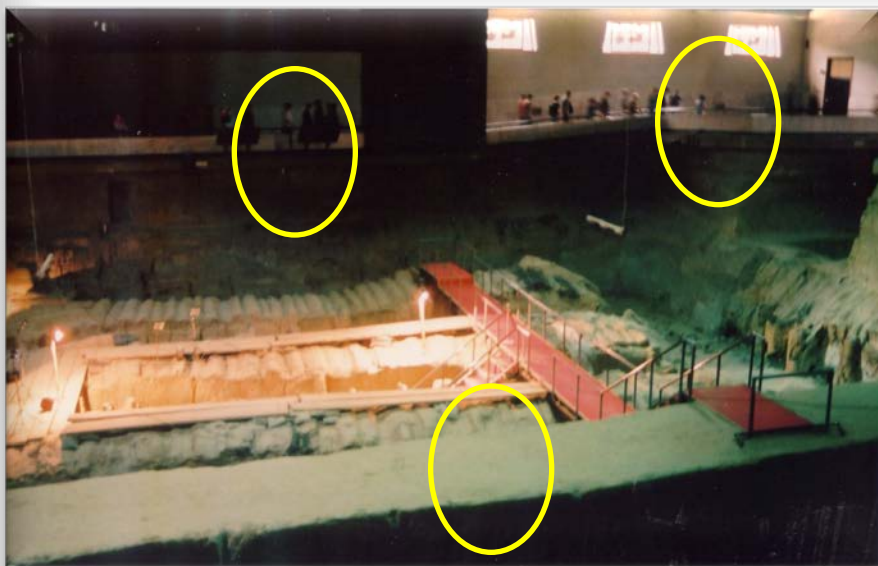
Προκειμένου δε να βελτιστοποιείται η δυνατότητα πρόσληψης της προσφερόμενης γνώσης, λαμβάνεται μέριμνα, ώστε η χωροθέτησή τους να παρέχει άνεση κινήσεων, και καταβάλλεται προσπάθεια σε όλα τα σκέλη των διαδρόμων να υπάρχει άνεση χώρου και να αποφεύγεται ο συμφυρμός στα κομβικά σημεία της κυκλοφορίας

Σε όλα τα σημεία στάσης παράλληλα με την φροντίδα για ενημέρωση και πληροφόρηση, πρέπει να παρέχεται και η δυνατότητα της ανάπαυσης στο κοινό, της ανάπαυλας από την επερχόμενη συν τω χρόνω μουσειακή κόπωση. Γι' αυτό οι στάσεις - καθιστικά ανάπαυσης, που σε ορισμένες από τις στάσεις αυτές σχεδιάζονται έτσι, που να μπορούν να φιλοξενούν και εκπαιδευτικά προγράμματα, χωροθετούνται σε **στρατηγικά σημεία** της διαδρομής

Γενικώς,

η μουσειολογική, διαχείριση ενός αρχαιολογικού χώρου διαφέρει θεμελιωδώς από αυτήν ενός μουσείου. Το σκεπτικό ανάδειξης ενός τέτοιου μνημείου -που δεν είναι απλά ένας χώρος που περιέχει εκθέματα, αλλά αποτελεί αφ εαυτού έκθεμα- βασίζεται στη αντίληψη πως ο χώρος μαζί με τα περιεχόμενα επί μέρους εκθέματα αποτελούν συνολικά ένα ενιαίο μουσειακό αντικείμενο.

Παραλλήλως, ο μουσειολόγος εστιάζει και σε κάθε μεμονωμένο έκθεμα ξεχωριστά -τούτου πάντοτε νοουμένου ως μέρους του όλου- δημιουργώντας σημεία στάσης και πληροφόρησης του κοινού πλησίον του αρχαιολογικού σκάμματος.

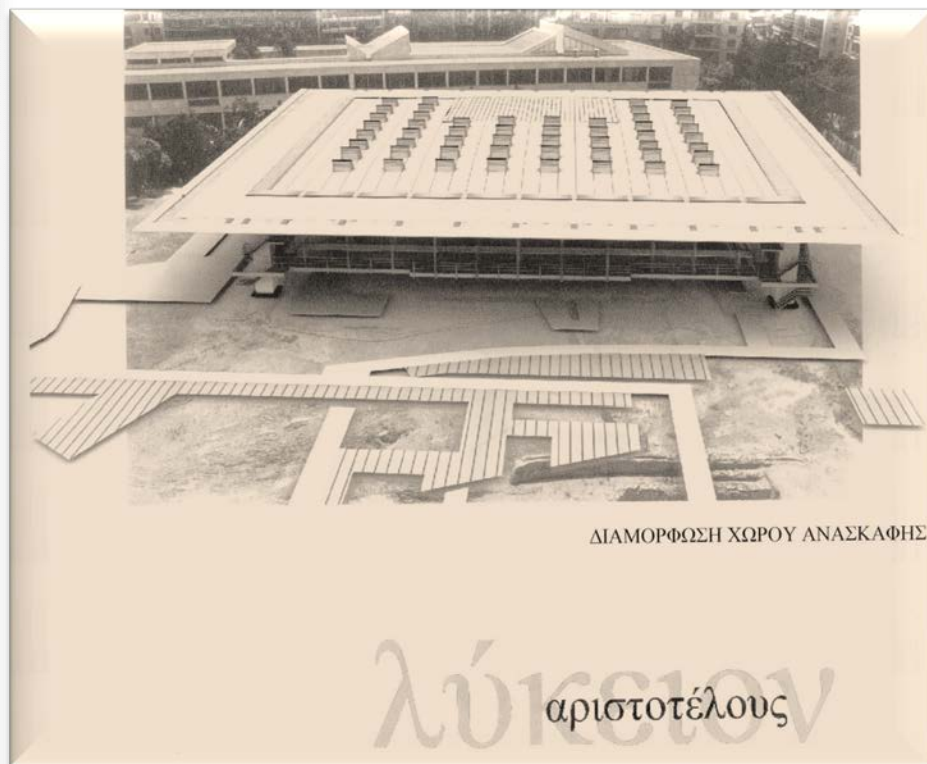
Υποδειγματική αξιοποίηση εν εξελίξει ανασκαφής στην Κίνα, από τον αρχαιολογικό χώρο του πήλινου στρατού.

Θέσεις καθιστικών στα πρανή, κατά μήκος της μουσειολογικής πορείας, κοντά στο (και έξω από) το σκάμμα.

Κεντροβαρικά, των Ανασκαφών, λοιπόν, δημιουργούνται πλατώματα στάσεων, με απώτερο στόχο την λειτουργική σύνδεση του αρχαιολογικού σκάμματος με τον υπό διαμόρφωση χώρο που το περιβάλλει. Παράλληλα, στα σημεία αυτά ενισχύονται ιδιαίτερα οι διάφορες μουσειοδιδασκτικές δραστηριότητες, προκειμένου **το κοινό να εξοικειωθεί και να εμπεδώσει όσο γίνεται πληρέστερα την ιστορικότητα του χώρου ως ενιαίου συνόλου. Μέσω των επιγείων διαδρομών, όπου ο επισκέπτης προσεγγίζει την **φυσική υπόσταση του μνημείου**, ενισχύεται και η ένταση της μουσειοδιδασκτικότητας του ψηφιακού ερμηνευτικού περιβάλλοντος.**

Στη χάραξη της επίγειας μουσειολογικής πορείας και σε τακτά διαστήματα, τα προαποφασισμένα σημεία στάσης προβλέπεται να χωροθετούνται επάνω σε στρατηγικά σημεία του χώρου, ούτως ώστε **το έκθεμα – αρχαιολογικό σκάμμα να αγγίζει εκείνο τον επισκέπτη και να μην συμβαίνει το αντίθετο, που βλάπτει το μνημείο.** Για λόγους προστασίας του μνημείου, **δεν ενθαρρύνεται η παρατεταμένη παραμονή του κοινού μέσα στο αρχαιολογικό χώρο, παρά μόνον η διέλευση και ο περίπατος, δίπλα στα αρχαία λειψάνα.**

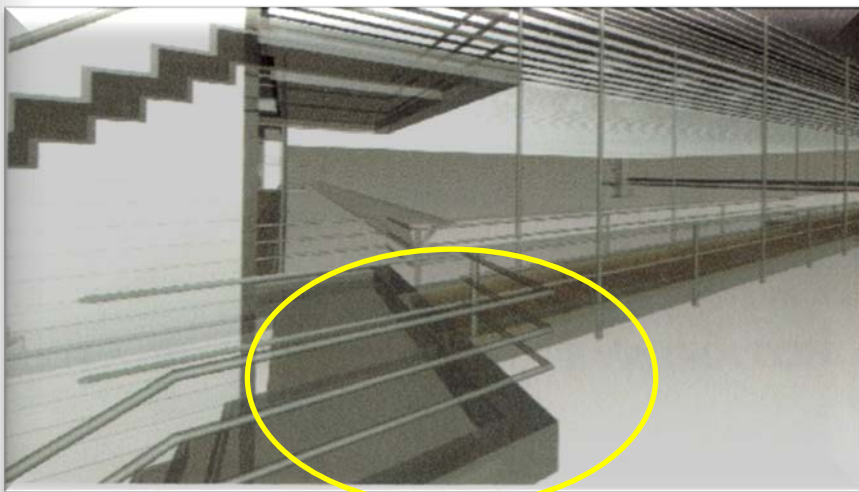

Άποψη του παραδείγματος του στεγάστρου με

ι) χαραγμένη **μουσειολογική πορεία επισκεπτών** επί του εδάφους του αρχαιολογικού χώρου, με διακριτούς διαδρόμους κυκλοφορίας και πλατώματα αποφυγής συμφυρμών του κοινού, καθώς και

ιι) **περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο**, για την εξυπηρέτηση του ψηφιακού υλικού μουσειολογικής υποστήριξης του υποκείμενου αρχαιολογικού χώρου,

Επίσης, μέσω του λεγομένου τεχνάσματος της παρεμβολής, συνήθως, παρεμβάλλεται ένα νοητό εμπόδιο (π.χ. διαγράμμιση, χρωματισμένος διάδρομος κ.λπ.) που έχει μεν την έννοια φυσικού εμποδίου –αποτρέποντας τα ανεπιθύμητα αγγίγματα– χωρίς όμως και να είναι. Προκειμένου να βελτιστοποιείται η δυνατότητα πρόσληψης της προσφερόμενης γνώσης, λαμβάνεται μέριμνα ώστε η χωροθέτηση του παραπληρωματικού υλικού να παρέχει άνεση κινήσεων και καταβάλλεται προσπάθεια σε όλα τα σκέλη των διαδρόμων να υπάρχει άνεση χώρου και **να αποφεύγεται ο συμφυρμός στα κομβικά σημεία της κυκλοφορίας**. Οι διάδρομοι, γενικώς, προβλέπονται ευρείς και με αρκετά πλατώματα, διότι σε αντίθετη περίπτωση το απευκταίο αποτέλεσμα θα ήταν ο εκνευρισμός του κοινού (για λόγους αίσθησης παραβίασης της **εδαφοκυριαρχίας** των κυκλοφορούντων επισκεπτών).

Ειδικοί χώροι (πλατώματα) εκπαιδευτικών προγραμμάτων
Κάτω, από τον αρχαιολογικό χώρο έκθεσης του πήλινου στρατού του αυτοκράτορα στην Κίνα,
Άνω, από τον υπερυψωμένο διάδρομο του στεγάστρου του Λυκείου του Αριστοτέλους στη Αθήνα

ΤΕΣΗ ΣΑΛΗ – ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ ΙΙΙ, «ΜΟΥΣΕΙΑ ΑΝΟΙΚΤΟΥ ΧΩΡΟΥ»

Τέλος,
πρόσθετοι χώροι, για εκπαιδευτικά προγράμματα, προγραμματίζονται και μέσα στον εναέριο διάδρομο του στεγάστρου. Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες αφορούν μεν το κυρίως μνημείο –στις παρυφές του ανασκαμμένου χώρου– όμως, πάντοτε παρεμβάλλονται και αντίστοιχα πλατώματα εντός του στεγάστρου, όπου προβλέπεται ο κατάλληλος εξοπλισμός για την φιλοξενία **εκπαιδευτικών προγραμμάτων**. Στον εναέριο διάδρομο του στεγάστρου προβλέπεται να προσφέρονται ψηφιακές παρουσιάσεις εικονικής πραγματικότητας, που είναι πολύ ελκυστικές στον μέσο επισκέπτη και ιδιαίτερα στο νεανικό κοινό. Το προσδοκώμενο όφελος από την δραστηριότητα αυτή αποτιμάται μεγάλο και πολλαπλό. Αφ ενός η προσέλευση του κόσμου θα είναι μεγαλύτερη και αναβαθμισμένη μουσειοδιδασκτικά, αφ ετέρου θα τονωθεί και η αυτοχρηματοδότηση της ανασκαφής, πράγμα διόλου αμελητέο για έναν τόσο σπουδαίο χώρο πολιτισμού, που χρήζει συνεχούς συντήρησης. Επίσης, εκτός από τις προγραμματισμένες παρουσιάσεις και η χρήση φορητών ξεναγών και συσκευών που σχετίζονται με πρακτικές επηυξημένης πραγματικότητας μπορούν να αξιοποιηθούν οφελώντας επισκέπτες και Μουσειά.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ στους ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ

Γενικά

Όπως προαναφέρθηκε ειδικότερα η μουσειολογική πορεία, κατ' ανάγκην, διακρίνεται σε διάφορα επί μέρους αυτοτελή τμήματα μουσειοδιδακτικών διαδρομών, καθένα από τα οποία προσφέρει ένα ολοκληρωμένο τμήμα ξενάγησης. Καταβάλλεται προσπάθεια, ώστε οι επιμέρους αυτές εναλλακτικές πορείες, **ανάλογα με τις χρονικές ή φυσικές δυνατότητες** των επισκεπτών και τις προσωπικές τους αναζητήσεις, να μπορούν να επιλεγούν είτε κεχωρισμένως είτε ανά δύο είτε ανά τρεις, κ.λπ είτε ως σύνολο. Στην τελευταία περίπτωση, βεβαίως, επιτυγχάνεται η πλήρης περιαγωγή του αρχαιολογικού χώρου, που παρέχει αυξημένη μουσειοδιδακτικότητα.

Τα σιωπηλά αρχαιολογικά λείψανα πρέπει με την βοήθεια ημών των μουσειολόγων να αφηγηθούν την ιστορία τους στον επισκέπτη.

A) Μουσειοδιδασκτικές διαδρομές

Γενικώς,

σε όλους τους ανασκαφικούς χώρους, επειδή οι αποστάσεις είναι μεγάλες, προσφέρονται διάφορες **εναλλακτικές διαδρομές, επίγειες και εναέριες** όπως:

A) Μικρή ή μεσαία ή μεγάλη μουσειοδιδασκτική διαδρομή, (συνήθως εντός του στεγάστρου), μέσης ημίωρης ή ωριαίας ή δίωρης αντιστοίχως διάρκειας, σημαινόμενες η καθεμιά με συγκεκριμένα και διακριτά υλικά κάλυψης, καθενός από τους διαδρόμους τους (π.χ. ξύλινος διάδρομος, χωματινός διάδρομος κ.λπ) για λόγους προσανατολισμού του επισκέπτη.

B) Ειδική διαδρομή, (εκτός στεγάστρου), μέσης ημίωρης διάρκειας, με πρόβλεψη κατάλληλων χώρων ειδικών για την εξυπηρέτηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων (δρώμενα, ξεναγήσεις).

Γ) Εναέριος διάδρομος, (σε αρκετό ύψος από το επίπεδο του μνημείου) με πρόβλεψη τεχνολογικού εξοπλισμού «ειδικής εκπαιδευτικής διαδικασίας».

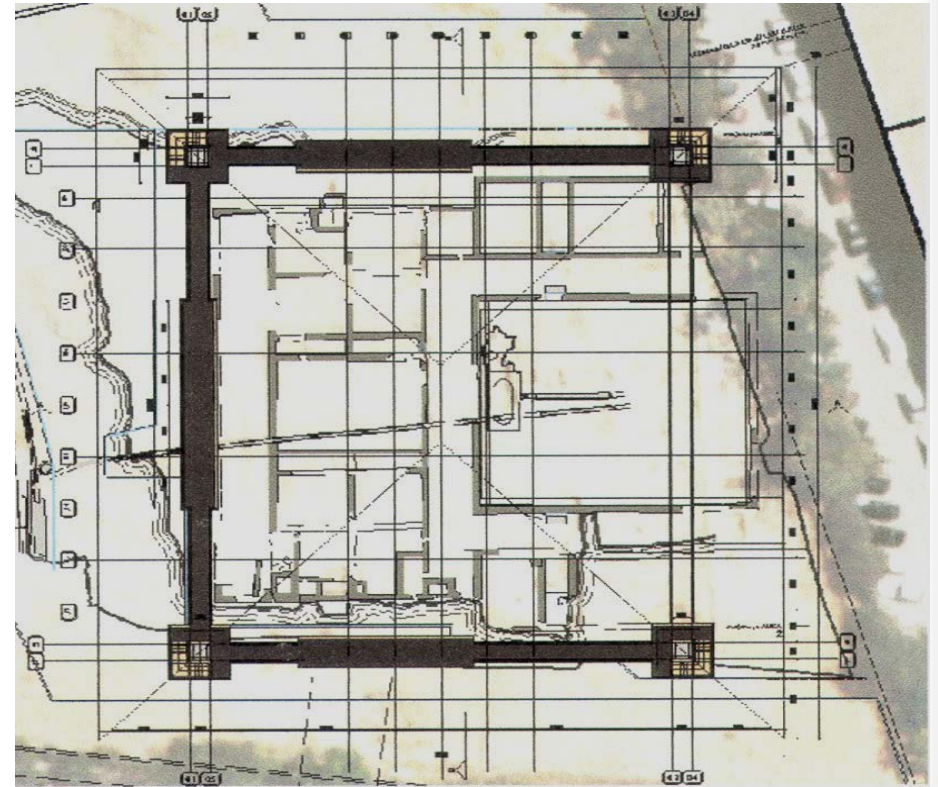
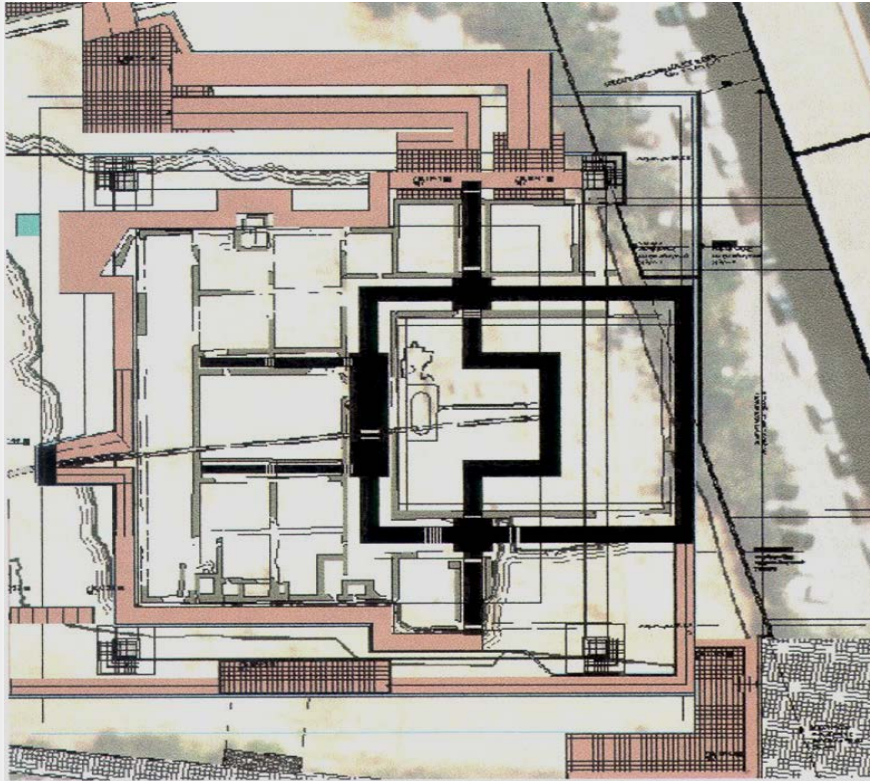
Εξ αυτών οι δύο πρώτοι τύποι διαδρομών (τύποι A και B), που συναποτελούν την μουσειολογική πορεία που φιλοξενείται στο επίπεδο του αρχαιολογικού σκάμματος, εξυπηρετούνται αποκλειστικά με **συμβατικά** μουσειογραφικά μέσα (π.χ. υποτιτλισμός μέσω πινακίδων κ.λ.π).

Θεωρούμε ότι εφόσον οι διαδρομές αυτές βρίσκονται σε άμεση επαφή με το μνημείο η διακριτικότητα και ο απόλυτος σεβασμός σε όλες τις εκφάνσεις τους είναι τα ελάχιστα ανελαστικά αιτούμενα.

Ειδικότερα,

για το **Λύκειο του Αριστοτέλους** έχουν προταθεί οι ακόλουθες εστεγασμένες ειδικές διαδρομές:

Ανασκαφικός χώρος Λυκείου Αριστοτέλους

Σκαριφήματα που παρουσιάζουν τις προτεινόμενες μουσειολογικές πορείες εντός του εστεγασμένου χώρου

ΙΣΟΓΕΙΑ ΠΟΡΕΙΑ

και

ΕΝΑΕΡΙΑ ΠΟΡΕΙΑ

Κατά κανόνα τα υπαίθρια αρχαιολογικά μουσεία, απαιτούν ήπιους μουσειογραφικούς προσδιορισμούς, τα δε εκθέματα κατά βάση προστατεύονται και συντηρούνται, ενώ κατά τα λοιπά αφήνονται σε άμεση επικοινωνία με τον θεατή.

Τα ίδια τα μνημεία ανθίστανται στην φορτική μουσειογραφική υποστήριξη.

Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα κουβαλούν μνήμες αιώνων και δημιουργούν από μόνα τους συνθήκες **ψυχικής μέθεξης**.

Όμως, κάθε εκθεσιακό αντικείμενο ή μνημείο είναι δείγμα, ή συνήθως υπόδειγμα, της ανθρώπινης δημιουργίας, που παράλληλα στοχεύει και στην επικοινωνία του με το θεατή.

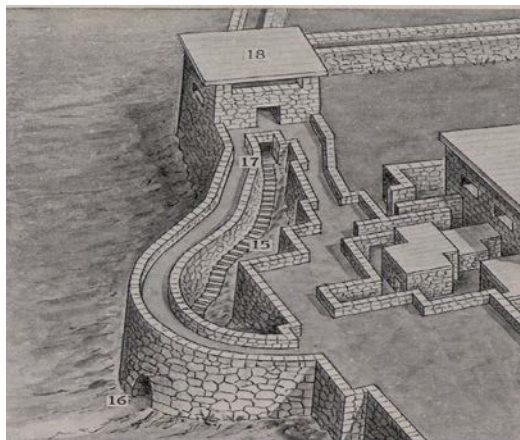
Οι προσερχόμενοι επισκέπτες ανήκουν συνήθως σε όλο το κοινωνικό και ηλικιακό φάσμα. Ενώ λοιπόν όλα τα εκθέματα υπόκεινται στην ίδια βάση θεώρησης, ο επικοινωνιακός στόχος διαφοροποιείται και δεν είναι ο ίδιος για όλα τα ακροατήρια.

Ο ευρύς όρος **επικοινωνία** ως εκ τούτου πρέπει να προσδιορίζεται ειδικότερα, προκειμένου να καθορίζονται επαρκώς τα χρησιμοποιούμενα μέσα, η διάρκεια, καθώς και οι μουσειογραφικές αρχές, στις οποίες στηρίζεται η κάθε συγκεκριμένη πρόταση εκθεσιακής παρουσίασης.

Η προέλευση, το μορφωτικό επίπεδο, το κοινωνικό στρώμα, η πολιτισμική ομάδα ακόμη και η ηλικία και το φύλο, διαφοροποιούν σημαντικά το χρόνο, την έκταση και τον τρόπο πρόσληψης της γνώσης ή της ψυχαγωγίας.

Γι' αυτό πάντοτε, και ιδιαίτερα σε μια αρχαιολογική παρουσίαση, όπως είναι αυτή ενός «υπαίθριου μουσείου», προβλέπονται διάφορα επίπεδα επικοινωνίας με το κοινό, και προσφέρονται διάφορα επίπεδα κατανόησης ούτως, ώστε να καλύπτονται όσο το δυνατόν περισσότερες κοινωνικές ομάδες θεατών.

Όλοι οι παραπάνω προτεινόμενοι τύποι διαδρομών χαράσσονται έτσι, ώστε να καλύπτουν με επάρκεια την πλήρη περιήγηση του αρχαιολογικού χώρου σε μέση χρονική διάρκεια δύο ωρών. Το δε **συμφραστικό υλικό** (πινακίδες, σήμανση κ.λπ) πρέπει να είναι επαρκές και τοποθετημένο σε στρατηγικά σημεία, για να διευκολύνει τον επισκέπτη.

Δεν είναι ασύνηθες ορισμένοι από τους κόμβους να κατασκευάζονται από διαφανές βατό υλικό (με δυνατότητα καθαρισμού) ούτως, ώστε συμβολικά, αλλά ίσως και πραγματικά, τα σημεία αυτά να σηματοδοτούν κάποιο σημαντικό στοιχείο του λειψάνου, είτε την ειδική του λειτουργία, είτε την σπουδαιότητα, είτε την χρονική διάρκεια ζωής του χώρου κατά την αρχαιότητα.

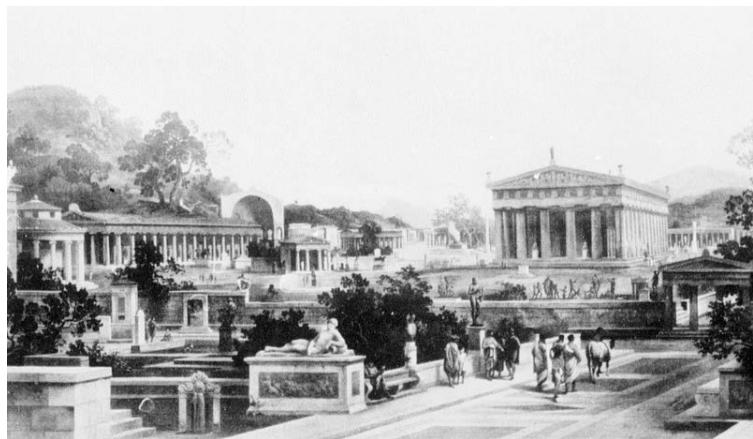
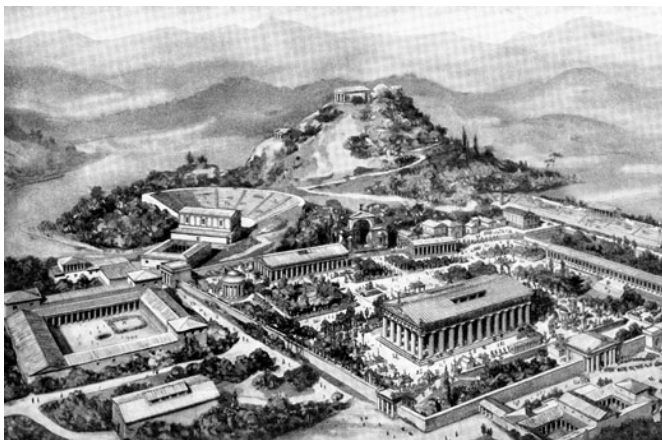
Συνήθως, έτσι σημαίνονται και επισημαίνονται στο κοινό χαρακτηριστικά σημεία, όπως το αρχαιότερο ή το νεώτερο χρονολογικά σημείο του αρχαιολογικού χώρου ή το αξιολογότερο λειτουργικά σημείο της ανασκαφής κ.λπ.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, η **ερμηνευτική παρουσίαση των ελλειπόντων τμημάτων των μνημείων** στο κοινό προϋποθέτει ιδιαίτερη μουσειολογική μέριμνα.

Στις μέρες μας είναι πλέον δυνατό, αλλά με την πρέπουσα περίσκεψη, να προσφεύγουμε στην τεχνολογία για μια λελογισμένη υποκατάσταση της ελλείπουσας πραγματικότητας των μνημείων ή χώρων που χάθηκαν ή αλλοιώθηκαν.

Γι' αυτό και όταν η διατήρηση των ερειπίων είναι πτωχή και αποσπασματική θα ήταν χρήσιμος ένας εναέριος διάδρομος (τύπος διαδρομής Γ), «ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων» εξοπλισμένος με ηλεκτρονικά μουσειογραφικά μέσα.

Τέτοιου είδους εξοπλισμός και –όπως είναι οι οθόνες αφής και οι οθόνες ειδικής σκόπευσης με χρήση πολυμέσων– χρησιμοποιούνται για ολογραμματικού τύπου ξεναγήσεις (χωρίς να εξαιρούνται και οι συμβατικές αναπαραστάσεις π.χ. προοπτικά), που προσφέρουν πληροφορίες και παράλληλα μία πανοραμική θέα του χώρου. Ιδιαίτερα η σύγχρονη ψηφιακή τεχνολογία –που διατίθεται σήμερα στους αρχαιολόγους, τους μουσειολόγους και τους μουσειογράφους, οι οποίοι καλούνται να αξιοποιήσουν έναν αρχαιολογικό χώρο– προσφέρει πλήθος πολύ χρήσιμων επιλογών, (και αρκετά εύχρηστων για το ευρύ κοινό και, κυρίως, τις νεότερες ηλικίες οι οποίες είναι απολύτως εξοικειωμένες με το συγκεκριμένο αντικείμενο, πλέον.

B) Εικονική Πραγματικότητα

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητη η τεκμηρίωση της ανάγκης προσφυγής σε σύγχρονα μουσειογραφικά μέσα, προκειμένου να καλυφθεί η ανάγκη της ερμηνευτικής συμπλήρωσης των ελλειπώς σωζόμενων μνημείων στους αρχαιολογικούς χώρους.

Η τεχνολογία, πλέον, μπορεί να προμηθεύει αζημίως για το μνημείο το απαραίτητο συμφραστικό περιβάλλον, που θα **ολοκλήρωνε με επάρκεια την ασαφή (σήμερα) λειτουργία του μνημείου στην αντίληψη του θεατή.**

Η προσφυγή, λοιπόν, στη σύγχρονη τεχνολογία είναι θεμιτή, όταν οι δυνατότητες πρόσβασης στο αυθεντικό αντικείμενο είναι περιορισμένες λόγω καταστροφής, απώλειας ή εν πάση περιπτώσει αδυναμίας έκθεσής του.

Όπου δεν είναι δυνατή η άμεση επαφή, ας φθάνει τουλάχιστον η γνώση, δεδομένου ότι συχνά τα αρχαιολογικά κατάλοιπα στη χώρα μας εμφανίζουν πτωχή διατήρηση.

Η αναπαράσταση της ελλείπουσας πραγματικότητας στις μέρες μας έχει πολλά να ωφεληθεί από τη λεγόμενη οπτική πραγματικότητα στην περίπτωση που δεν απειλείται από αυτήν, και οι επιμελητές των αρχαιολογικών χώρων καθώς και οι μουσειολόγοι διαθέτουν σήμερα την γνώση να διαχειριστούν τα σύγχρονα μουσειογραφικά εργαλεία.

Η δυνατότητα ερμηνείας και προβολής των μνημείων μπορεί με ασφάλεια να αναβαθμισθεί μέσα από τη λελογισμένη χρήση της σύγχρονης ηλεκτρονικής τεχνολογίας, καθότι οι οπτικές αναπαραστάσεις του ελλείποντος περιβάλλοντος είναι χρήσιμες εφόσον δεν βλάπτουν και δεν προσβάλλουν τα εκθέματα.

Το περιβάλλον δημιουργείται πάντα για να υποστηρίζει το έκθεμα και δεν επιτρέπεται να το επισκιάζει.

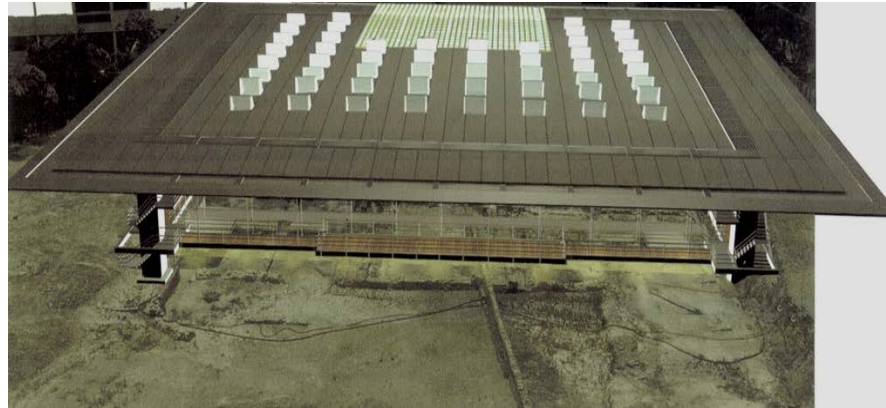
Η μουσειακή λειτουργία μπορεί να θαυμάσια να συνεπικουρείται από την τεχνολογία, χωρίς να χρειάζεται να εκχωρήσει βασικά κεκτημένα ποιότητας.

Με την χρήση των πολυμέσων η **σημειωτική** του μουσειακού χώρου αναβαθμίζεται αισθητά και μάλιστα αβλαβώς για το μνημείο, εφόσον δεν χωρούν κανενός είδους αποκαταστάσεις επάνω στο ίδιο το σώμα του μνημείου.

Τα πολυμέσα αξιοποιούν την ανθρώπινη αντιληπτικότητα επιτυγχάνοντας η ποιότητα των προσλαμβανομένων μηνυμάτων να είναι αρτιότερη, πληρέστερη και ευχερέστερα διαμορφούμενη από τον μουσειολόγο της έκθεσης.

Επιπροσθέτως λαμβάνεται πρόνοια, ούτως ώστε, οτιδήποτε θα μπορούσε ενδεχομένως να διαταράξει την γαλήνη του αρχαιολογικού περιβάλλοντος, να μην βρίσκεται σε στενή γειτονία με τα αρχαία λείψανα.

Για την τοποθέτηση των διαφόρων εγκαταστάσεων, καλό θα ήταν να χρησιμοποιείται το εσωτερικό πάχος του στεγάστρου (μη ορατό στους επισκέπτες), ενώ για το κοινό που θα επιθυμούσε τέτοιου είδους **ηλεκτρονική ξενάγηση** θα μπορούσε να προσφέρεται, κατ' αποκλειστικότητα και μόνον, ο εναέριος διάδρομος εντός του στεγάστρου.

και σε τακτικές προγραμματισμένες ώρες.

Όπως είναι φυσικό, για τον επισκέπτη που δεν θα επιθυμούσε παρά έναν ρομαντικό περίπατο με πανοραμική θέα της ανασκαφής, ο διάδρομος αυτός θα ήταν στην διάθεσή του όλες τις υπόλοιπες ώρες λειτουργίας του χώρου.

Επίσης ο εναέριος διάδρομος, αλλά μόνον αυτός, θα ήταν χρήσιμο να προσφέρεται για την φιλοξενία τεχνολογικού μουσειοδιδακτικού εξοπλισμού, όπως είναι οι οθόνες αφής, τα σκόπευτρα με χρήση πολυμέσων κ.λπ.

Ο τεχνολογικός αυτός εξοπλισμός είναι στη διάθεση του κοινού για ξεναγήσεις και προγράμματα παρουσιάσεων «εικονικής πραγματικότητας» και μπορεί να διατίθεται είτε σε μεμονωμένους χρήστες είτε και σε ομάδες οργανωμένων επισκέψεων.

Η πρόταση αυτή καλό θα ήταν να προσφέρεται απλώς ως **δυνατότητα** στις παρεμβάσεις στους αρχαιολογικούς χώρους, εφόσον επιτραπεί από την εποπτεύουσα Αρχαιολογική Υπηρεσία και υπό την προϋπόθεση ότι θα υιοθετηθεί από τους αρμόδιους φορείς.

Οι ολογραμματικές ερμηνευτικές παρουσιάσεις μπορούν ανέτως να αποτελούν μια εναλλακτική μουσειολογική πρόταση, η οποία δεν αλλοιώνει καθόλου την προτεινόμενη, κατά τα λοιπά, συμβατική μουσειολογική λύση.

Στην περίπτωση δε που δεν επιτραπεί από τους διαφόρους θεσμικούς παράγοντες να υλοποιηθεί αμέσως η μουσειολογική αυτή πρόταση, τότε ο **εναέριος διάδρομος** θα μπορούσε, προς το παρόν, να χρησιμοποιείται σαν **χώρος μουσειοδιδακτικού περίπατου**.

Από το σημείο αυτό ο επισκέπτης θα μπορεί να έχει μια συνολική άποψη της ανασκαφής και θα απολαμβάνει μια συνολική και αδιατάρακτη θέα του χώρου, ο οποίος θα εκδιπλώνεται μπροστά στα μάτια του.

Στην περίπτωση που υλοποιηθεί η πρόταση, θα έχει ήδη προβλεφθεί και ενταχθεί στην παρέμβαση η δυνατότητα τεχνολογικής υποστήριξης της μουσειοδιδασκτικότητας του χώρου, ώστε να μπορεί στο μέλλον να ενταθεί η ερμηνευτικότητα της παρουσίασης του μνημείου με τη χρήση της τεχνολογίας.

Προσγράφεται στα θετικά της παρούσας μουσειολογικής άποψης το γεγονός ότι η τεχνολογία, αυτού του είδους, επιτρέπει αφ' ενός την εξάντληση των σημερινών και αφ' ετέρου την ενσωμάτωση των μελλοντικών επιστημονικών απόψεων, που η αρχαιολογική έρευνα θα φέρει σε φως, ταχύτατα και **αζημίως για το μνημείο.**

Όποιες, είτε ανασκαφικές είτε θεωρητικές, μελλοντικές προσεγγίσεις του συγκεκριμένου αρχαιολογικού θέματος υπάρξουν, θα μπορούν εύκολα να ενσωματωθούν στην εκάστοτε (up to date) ερμηνευτική παρουσίαση, που θα προσφέρεται στην εναέρια διαδρομή μέσω της τεχνολογίας.

Επιπλέον, στα θετικά της παρούσας μουσειολογικής άποψης προσγράφεται το γεγονός ότι οι διαφορετικές ιστορικές φάσεις του μνημείου μπορούν εύκολα να ζωντανέψουν μπροστά στα μάτια του επισκέπτη, με όποια αξιολογική σειρά, χρονολογική ή άλλη, επιθυμεί ο μουσειογράφος.

Η εις βάθος γνώση του μουσειογραφούμενου αντικειμένου, που διαθέτουν πάντα οι ειδικοί επιστήμονες των μνημείων αυτών, είναι το απαραίτητο εφόδιο το οποίο μπορεί να δώσει το μέτρο της επάρκειας σε κάθε είδους ερμηνευτική παρουσίαση ούτως, ώστε ο θεατής να φεύγει από μια τέτοια (virtual reality) παρουσίαση **προβληματισμένος όχι όμως και απορημένος.**

Στους αρχαιολογικούς χώρους συγκεντρώνεται το απόσταγμα της ανθρώπινης δημιουργίας διαχρονικά. Γι' αυτό η ερμηνευτικότητα, η πληρότητα και η αυθεντικότητα εκλύονται αβίαστα, όταν υποβάλλουν και όχι όταν υπερβάλλουν.

Οι βίαιοι μουσειογραφικοί χειρισμοί δεν γίνονται εύκολα αποδεκτοί στο αρχαιολογικό περιβάλλον, ιδιαίτερα της Ελλάδος.

Στους αρχαιολογικούς χώρους απαιτείται μέθεξη, γι' αυτό, και υπ' αυτές μόνον τις προϋποθέσεις, προτείνεται η χρήση της τεχνολογίας και πάντοτε με την αυστηρή επίβλεψη των ειδικών επιμελητών.

Καταβάλλεται ιδιαίτερη μέριμνα, ώστε στην χάραξη της πορείας των επισκεπτών των «ανοικτού χώρου μουσείων», ο στεγασμένος χώρος του αρχαιολογικού σκάμματος να συνδέεται λειτουργικά με το άμεσο αρχαιολογικό αλλά και το ευρύτερο περιβάλλον, όσον αφορά την οπτική επικοινωνία, την θέαση του μνημείου, και την δυνατότητα πρόσβασης.

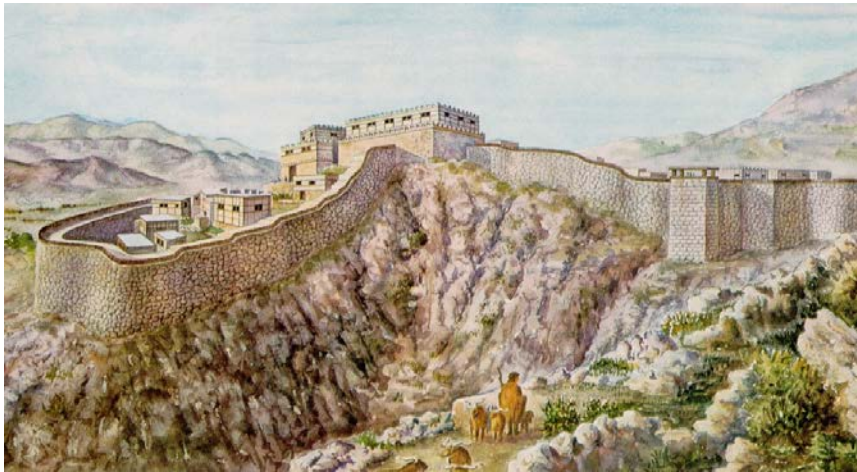
Ο «διάλογος» στεγασμένων και υπαίθριων διαδρομών (αρχαιολογικών σκαμμάτων και μη ανεσκαμμένων ακόμη τμημάτων) οφείλει να παραμένει «ανοικτός» καθ' όλην τη διάρκεια της μουσειολογικής πορείας των επισκεπτών, μιας πορείας που θα πρέπει να βρίσκεται σε ανοικτή επικοινωνία και με τον αστικό ή άλλο περιβάλλοντα χώρο.

Όμως, για τους αρχαιολογικούς χώρους με πτωχή διατήρηση, το παραπληρωματικό υλικό (αναπαραστάσεις, εκτεταμένες και εν πολλοίς αυθαίρετες αποκαταστάσεις κ.λπ.), που θα αύξανε την ερμηνευτικότητα της παρουσίασης, δεν προσιδιάζει.

(Άλλωστε, επί πλέον, οι συνήθεις αναστρέψιμες επεμβάσεις (wax κ.λπ) είναι και εξαιρετικά δαπανηρές).

Οι αρχαιολογικοί χώροι της χώρας μας είναι ιδιαίτερα φορτισμένοι ιστορικά και με επάλληλα στρώματα κατοίκησης.

Έστω και γι' αυτόν μόνο το λόγο, η σύγχρονη ηλεκτρονική τεχνολογία θα μπορούσε να αποτελέσει πλήρως αποδεκτή λύση, και μάλιστα αζημίως για το μνημείο εφόσον δεν το αγγίζει, υπό την προϋπόθεση ότι με την **λελογισμένη χρήση της** δεν προσβάλλει το αρχαιολογικό περιβάλλον.

Συμπερασματικά,
οι αρχαιολογικοί χώροι δεν πρέπει να «αποστειρώνονται» κατ' ουδένα τρόπο, διότι εν εναντία περιπτώσει οι επισκέπτες ωθούνται να εισέρχονται σ' ένα μάλλον **πλασματικό περιβάλλον**.

Κατ' ουσίαν πρέπει ο χώρος και **στατικά και αισθητικά οφείλει να προστατεύεται**, χωρίς να καταβάλλεται το συνήθως βαρύ αντίτιμο της προστασίας αυτής.

Δεδομένης μάλιστα της μάλλον πτωχής διατήρησης των αρχαιολογικών ευρημάτων στη χώρα μας, ένας αρχαιολογικός χώρος που αξιοποιείται -κατ' αυτόν τον τρόπο- δεν αλλοιώνεται.

Τουναντίον προστατεύεται μουσειογραφικά, και τούτο διότι με την χρήση των ηλεκτρονικών μέσων παρέλκουν τα υλικά μέσα (wax, ευρείας κλίμακος αποκαταστάσεις, αναδομήσεις κ.λπ).

Είναι δεδομένο ότι το αρχαιολογικό αντικείμενο από την φύση του **απωθεί την δημιουργία πρόσθετου συμφραστικού περιβάλλοντος**.

Εκτός των άλλων, οι επιστημονικές απόψεις, όπως προελέχθη, πολλές φορές δίστανται και ασφαλώς μεταβάλλονται, διότι η έρευνα φέρνει συνεχώς νέα στοιχεία στο φώς, οπότε το παραπληρωματικό υλικό της όποιας ερμηνευτικής παρουσίασης θα χρειαζόταν συνεχή προσαρμογή στις εκάστοτε καινούργιες επιστημονικές αντιλήψεις.

Παράλληλα διαρκή μέριμνα αποτελεί η αναβάθμιση της **μουσειοδιδασκτικότητας** του εν γένει αρχαιολογικού περιβάλλοντος, δηλαδή η μετάγγιση της γνώσης που διαθέτει ο ειδικός επιστήμονας και που αποζητά, πολλές φορές απεγνωσμένα, ο επισκέπτης.

Οι αρχαιολογικοί χώροι της Ελλάδας είναι ιδιαίτερα φορτισμένοι ιστορικά και πολιτισμικά

Επομένως το «παλίμψηστο» της Ιστορίας μας με την ευκαιρία μιας εκτεταμένης μουσειογραφικής επέμβασης, στο πλαίσιο της αξιοποίησης των «ανοικτού χώρου» μουσείων, θα ήταν ευχής έργο να μπορούσε να εκδιπλωθεί μπροστά στα μάτια του κοινού, χαρίζοντας του κάθε φορά ένα κορυφαίο κομμάτι της μακραίωνης Ελληνικής Ιστορίας.

ΜΟΥΣΕΙΟ
ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

II. Μουσεία Επιστημών (Hands-On)

Μέγαρο Παλαιού Χημείου Αθήνας

ΤΕΣΗ ΣΑΛΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ

Ο εικοστός αιώνας χαρακτηρίζεται από μια τεράστια έκρηξη στο χώρο των μουσείων, έκρηξη η οποία δεν λείπει ακόμη να καταλαγιάσει. Πριν από μια τριακονταετία το φαινόμενο αυτό έδειχνε ότι πλησίαζε να τελειώσει, γιατί τα κυριότερα μουσεία είχαν ήδη κτισθεί ή ανακαινισθεί, δημιουργώντας την εντύπωση ότι ο ρυθμός σχεδιασμού θα ήταν πολύ πιο αργός απ' ό,τι προηγουμένως. Προς έκπληξη όμως όλων, η πολιτιστική άνθηση στο χώρο αυτό συνεχίστηκε αμείωτη.

Λονδίνο – **Tate Modern**

Η κατασκευή, η ανανέωση και η επέκταση των μουσείων παραμένει σε όλον τον πολιτισμένο κόσμο μια σφύζουσα βιομηχανία παραγωγής νέων ιδεών, συνθέσεων, έρευνας και αναζήτησης.

Σε άλλες χώρες -όχι μόνο της Εσπερίας- κυριολεκτικά εκ του μη όντως ξεπηδούν όλο καινούργια μουσεία, αξιοποιώντας στο έπακρον όποιο πολιτιστικό ίχνος προσφέρεται γι' αυτό.

Επί παραδείγματι, οι Άγγλοι μέχρι και βαθιά Ρωμαϊκή ρίζα προσπαθούν να στοιχειοθετήσουν ότι διαθέτει η πολιτιστική τους κληρονομιά, όπως βλέπουμε από τα εκθέματα που προβάλλουν στο Μουσείο της Πόλης του Λονδίνου.

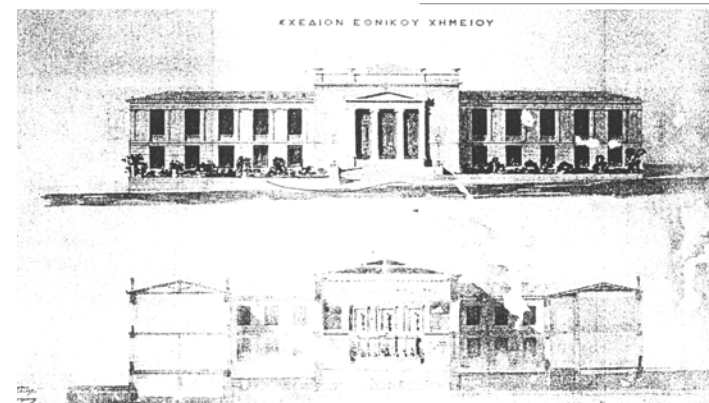
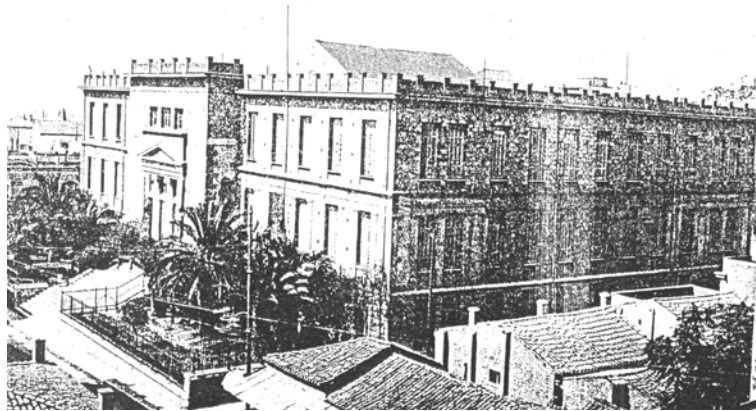
? Αναπαράσταση του ιερού του Μίθρα
www.museumoflondon.org.uk

Ανακατασκευή triclinium
www.museumoflondon.org.uk

Η χώρα μας διαθέτει έναν ιδανικό μουσειακό χώρο, ο οποίος χωρίς ιδιαίτερο κόστος (σε χρόνο και χρήματα) θα μπορούσε να προσφέρει ένα πρωτοποριακό **hands-on** μουσειακό περιβάλλον.

Ένα πολιτιστικό κέντρο που η Ελλάδα έχει τη σπάνια διεθνώς τύχη να διαθέτει, είναι το Παλαιό Χημείο, το οποίο περιλαμβάνει εκτός από το ιστορικό κτήριο, έργο Τσίλλερ, (βλ. αρχικά σχέδια Χημείου)

Ιστορικό Τοπόσημο της Αθήνας - *Μέγαρον τοῦ Χημείου*

και έναν μουσειακό εξοπλισμό εν λειτουργία και μάλιστα με πολλαπλά αυθεντικά αντικείμενα, έτσι που θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πρότυπο και μοναδικό στο είδος του **hands-on Μουσείο**, σύμφωνα με τις σύγχρονες μουσειολογικές αντιλήψεις.

Η αποκατάσταση και αξιοποίηση αυτού του υφιστάμενου και μοναδικού στο είδος του μουσειακού συγκροτήματος, θα συνέβαλε στη δημιουργία ενός νέου λαμπρού καινούργιου χώρου πολιτισμού, σύμφωνα με τις τελευταίες state on the art μουσειολογικές αντιλήψεις.

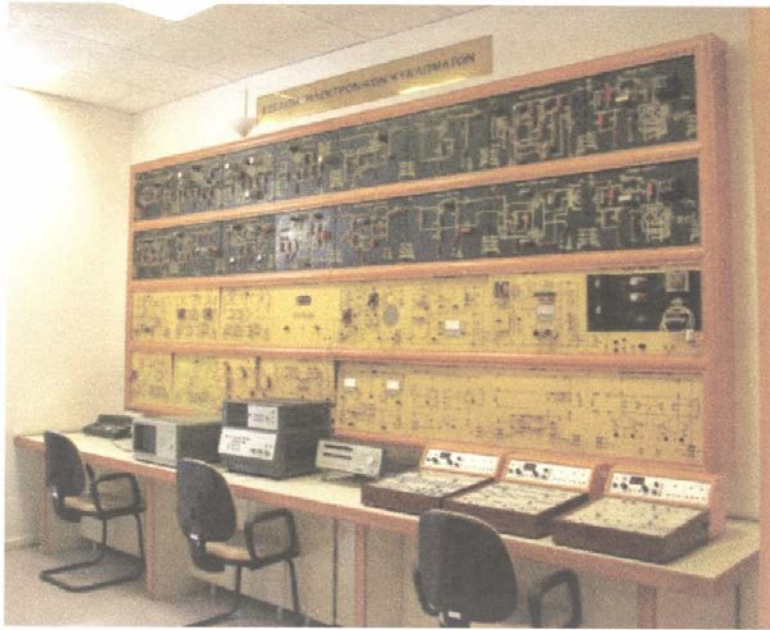

Παρίσι - The Radium Institute.

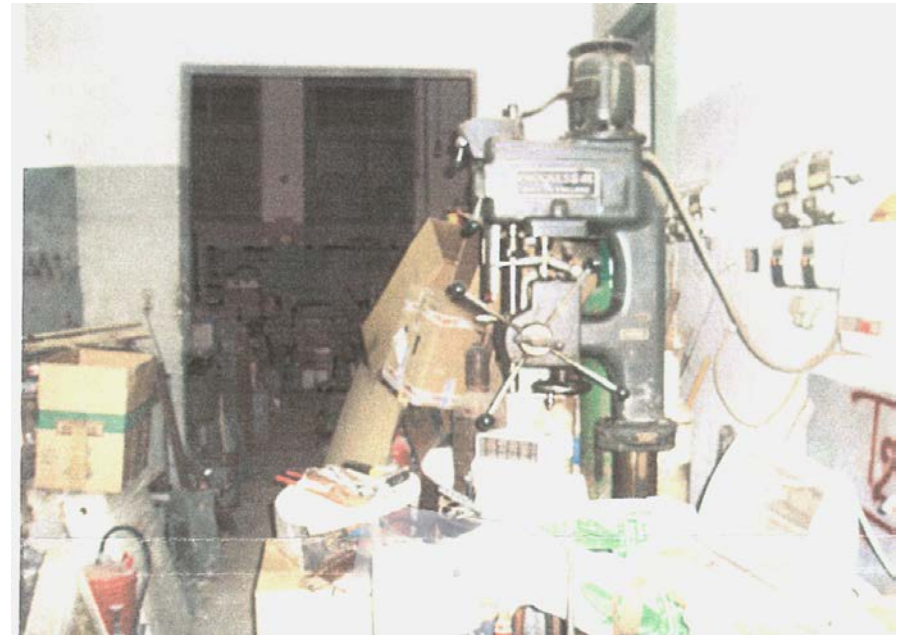

Αθήνα - *Μέγαρον τοῦ Χιμείου*

Ήδη ο ΟΤΕ, όπως και ο ΟΣΕ, έχουν αποδυθεί σε φιλότιμες προσπάθειες διαφύλαξης της συγχρονικής με του Χημείου - ή και ακόμη νεότερης - κληρονομιάς που διαθέτουν.

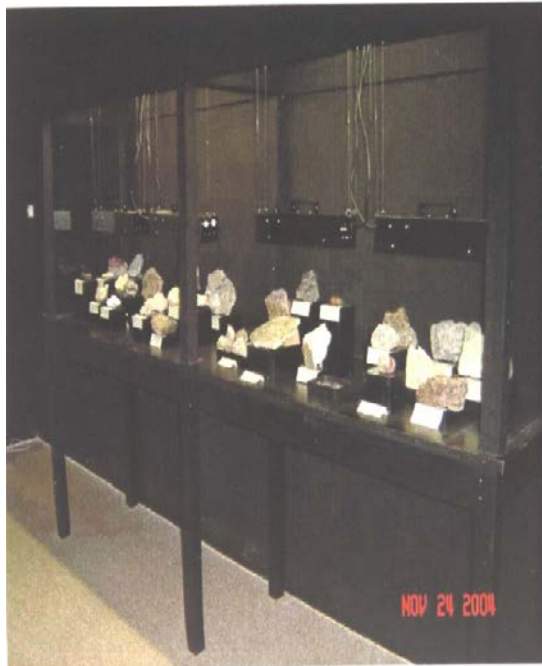

Μουσείο ΟΤΕ – Εξέλιξη Ηλεκτρονικών Κυκλωμάτων

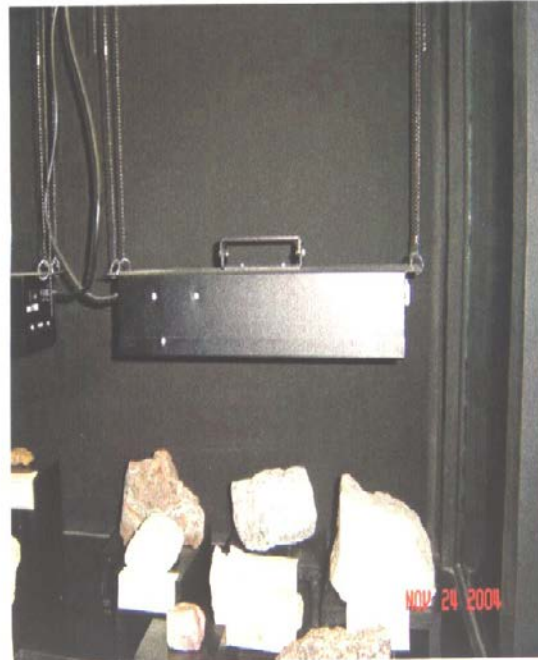

Αθήνα – Άποψη χώρου Παλαιού Χημείου

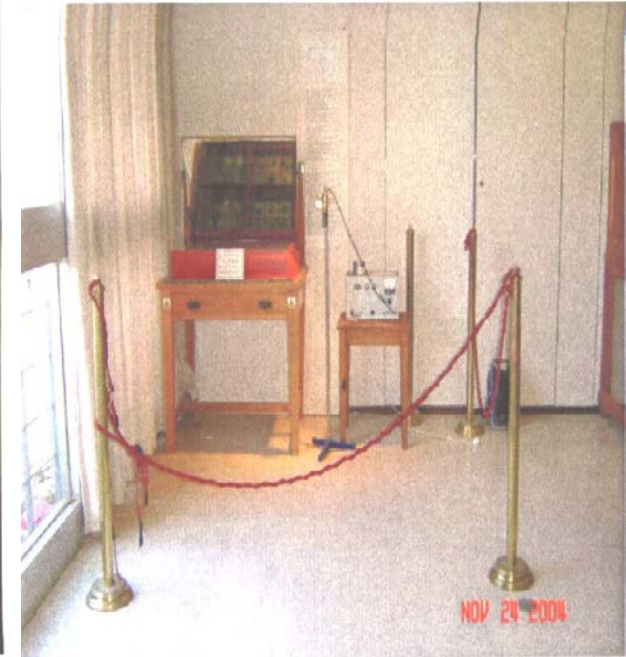
Βεβαίως σε άλλες περιπτώσεις όπως στην περίπτωση του **Πανεπιστημιακού Μουσείου Πετρολογίας** αλλά και αλλού, έχει επιδειχθεί ανάλογη ευαισθησία.

Εικόνα 25: Σκοτεινός θάλαμος φθορίζοντων

Εικόνα 26: Λυχνία υπεριώδους φωτός.

Εικόνα 37: Ραδιενεργά ορυκτά.

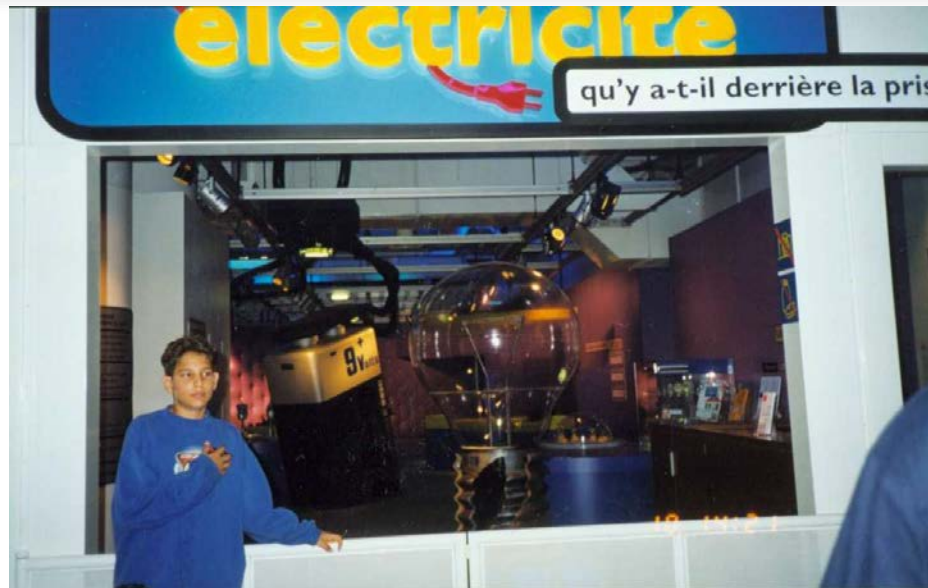
Αθήνα - Πανεπιστημιακό Μουσείο Πετρολογίας

Για να διευκρινίσουμε, όμως, τι ακριβώς σημαίνει η πρόταση που κάνουμε.. Σύμφωνα, λοιπόν, με την καταστατική αρχή του ICOM, το Μουσείο είναι “*ίδρυμα μη κερδοσκοπικό, στην υπηρεσία της κοινωνίας, μόνιμο, ανοικτό στο κοινό, που συγκεντρώνει, φυλάσσει, ερευνά και προβάλλει τα υλικά τεκμήρια του ανθρώπου και του περιβάλλοντος του, με σκοπό την παιδεία, τη μελέτη και την ψυχαγωγία*”.

Η παιδεία, όπως βλέπουμε, αποτελεί τον πρωταρχικό στόχο του μουσειακού «γίνεσθαι», γι’ αυτό σε πολλές χώρες γίνονται οργανωμένες προσπάθειες αξιοποίησης του Μουσείου ως χώρου Μάθησης. Π.χ. στην Αγγλία η GEM (Group for Education in Museums) συνεργάζεται στενά με πολλά μουσεία γι’ αυτό το σκοπό και στη Γαλλία η Cité (Μουσείο Επιστημών και Τεχνολογίας).

Η ιστοσελίδα του Group for Education in Museums (GEM)

Παρίσι, La Cité

ΤΕΣΗ ΣΑΛΗ – ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ ΙΙΙ, «HANDS ON» ΜΟΥΣΕΙΟ

Σε σχέση, όμως, με την θεραπεία του παιδευτικού αυτού ρόλου του μουσείου, η μουσειολογική λειτουργία έχει - όπως όλες οι επιστήμες άλλωστε - τις δικές της συντεταγμένες.

Δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε, πως η γραφή και η ανάγνωση αριθμούν ολίγες χιλιετίες ζωής στην προσπάθεια του ανθρώπου για την κατανόηση του περιβάλλοντος και την ικανοποίηση των επικοινωνιακών του αναγκών.

Παρίσι, La Cité

ΤΕΣΗ ΣΑΛΗ – ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ ΙΙΙ, «HANDS ON» ΜΟΥΣΕΙΟ

Αντιθέτως, ο άνθρωπος ενστικτωδώς εμπιστεύεται την αισθητηριακή πρόσληψη της γνώσης και εμπεδώνει ευκολότερα την εμπειρία που του παρέχεται μέσω της κατ' αυτόν τον τρόπο επαφής του με τα αντικείμενα (όραση, αφή, ακοή, κ.λπ.).

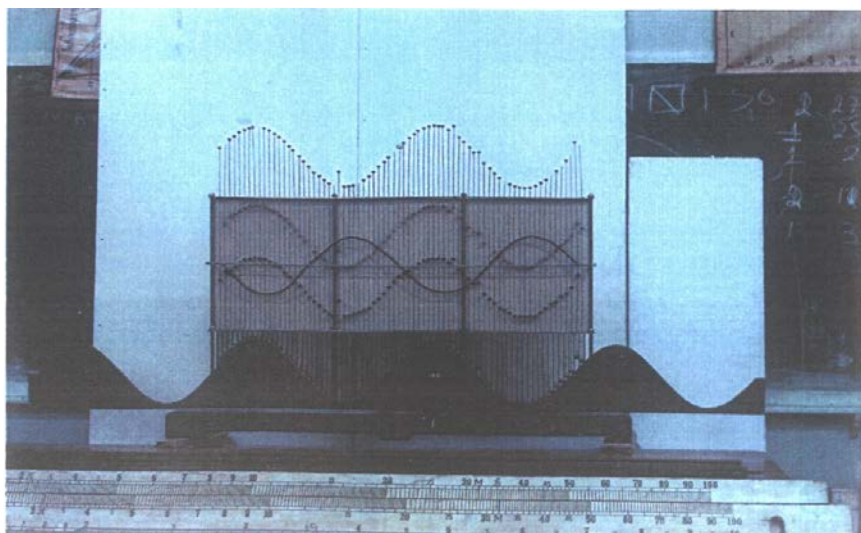

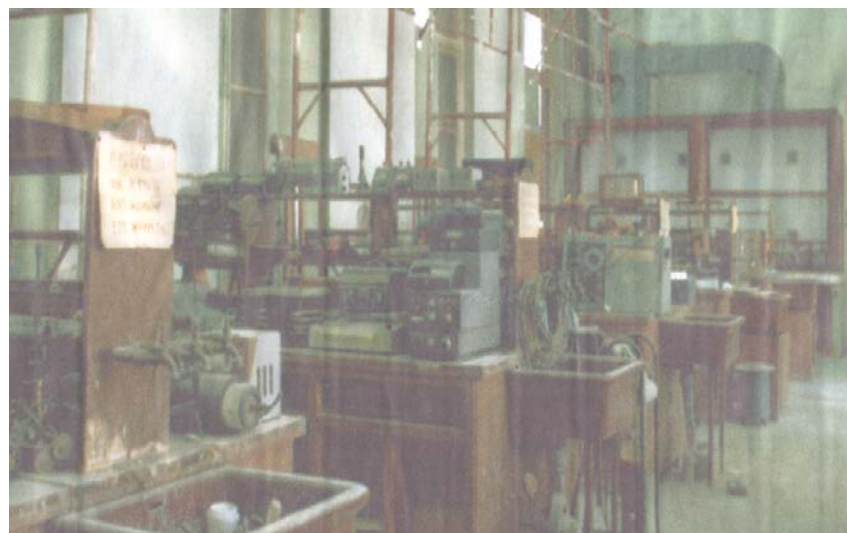
Παρίσι, La Cité

ΤΕΣΗ ΣΑΛΗ – ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ ΙΙΙ, «HANDS ON» ΜΟΥΣΕΙΟ

Η αισθητηριακή προσέγγιση ενός αντικειμένου επιζητείται ιδιαίτερος σε περιπτώσεις ειδικής συνάφειας μιας συλλογής με τους χρήστες της, όπως συμβαίνει εν προκειμένω με το Παλαιό Χημείο. Ένα άρτια εξοπλισμένο "Μουσείο Φυσικών Επιστημών και Τεχνολογίας", εν πλήρει λειτουργία και με εν χρήση πολλαπλές θέσεις εργασίας θα προσφερόταν για μία αξέχαστη **hands-on** εμπειρία στους επισκέπτες του και κατ' αρχήν.

Λογιστικός κανόνας και συσκευή επίδειξης ταλαντώσεων

Εργαστήρια Χημείας

Αθήνα – Παλαιό Χημείο

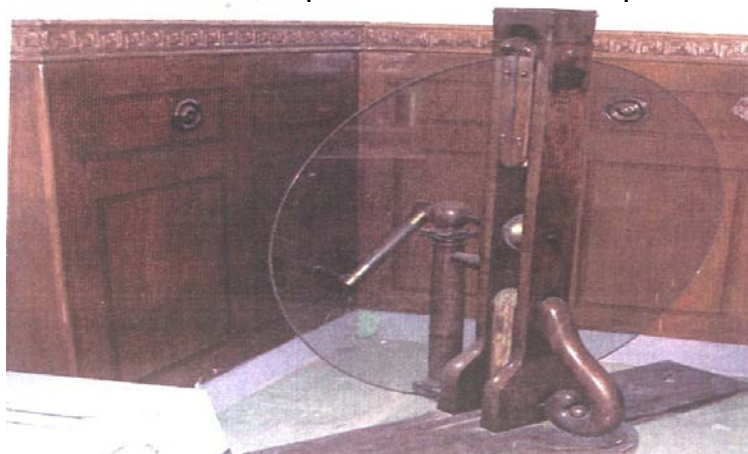
στους φοιτητές του Πανεπιστημίου. Βέβαια θα μπορούσε να είναι ανοικτό και σε όλες τις υπόλοιπες βαθμίδες της εκπαίδευσης (μέσω των πολλών ειδικευμένων μουσειοπαιδαγωγών και εμψυχωτών που διαθέτει η χώρα μας).

Πολύτιμος χώρος για πολύτιμες εμπειρίες!

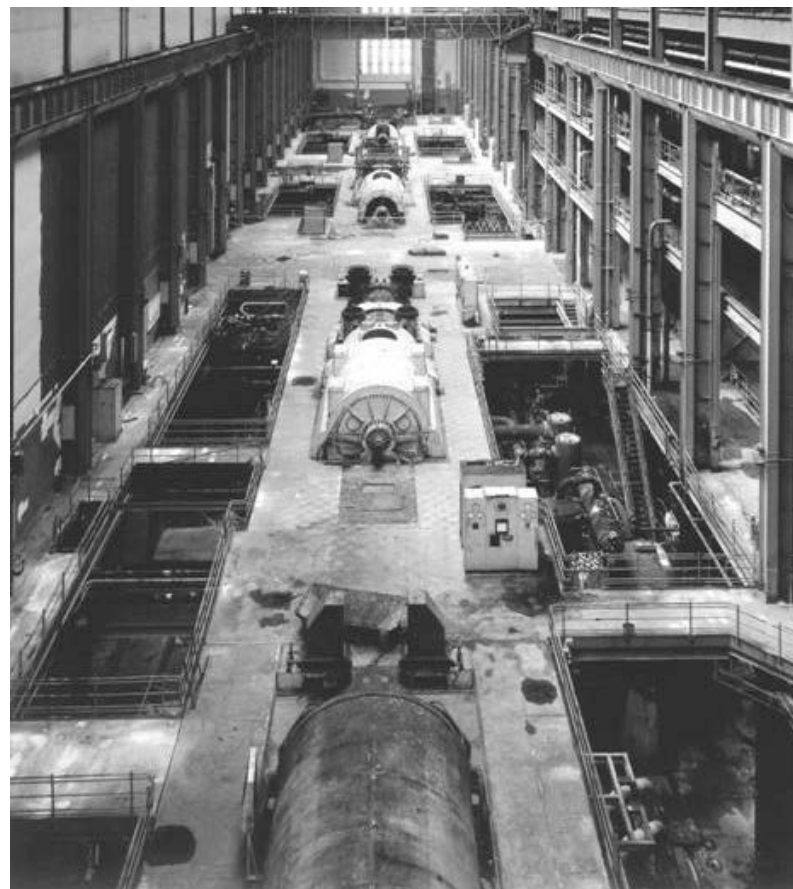
Τέτοιοι χώροι θεωρούνται ευλογία και παντού, σ' όλον τον κόσμο, προστατεύονται και αξιοποιούνται ιστορικά και παιδευτικά.

Μουσείο ΟΤΕ, Τηλεπικοινωνιακό κέντρο

Χημείο - Ηλεκτροστατική μηχανή Ramsden (1838)

Λονδίνο – Tate Modern

Τα πάσης φύσεως εκπαιδευτικά προγράμματα όλων των μουσείων στηρίζονται, σε μεγάλο βαθμό, πάνω στην αρχή της βιωματικής εμπειρίας. Και τούτο, διότι οι παιδαγωγοί υποστηρίζουν ότι ο άνθρωπος συγκρατεί και εμπεδώνει, κατά μέγιστο ποσοστό, όσα ο ίδιος κάνει. Συγκεκριμένα, συγκρατεί:

- 10% από αυτά που διαβάζει
- 20% από αυτά που ακούει
- 30% από αυτά που βλέπει
- 50% από αυτά που βλέπει και ακούει
- 70% από αυτά που λέει
- 90% από αυτά που κάνει, **hands-on** εμπειρία δηλαδή.

Ἄμμες δέ γ' ἑσσύμεσθα πολλῶν κάρρωνες.

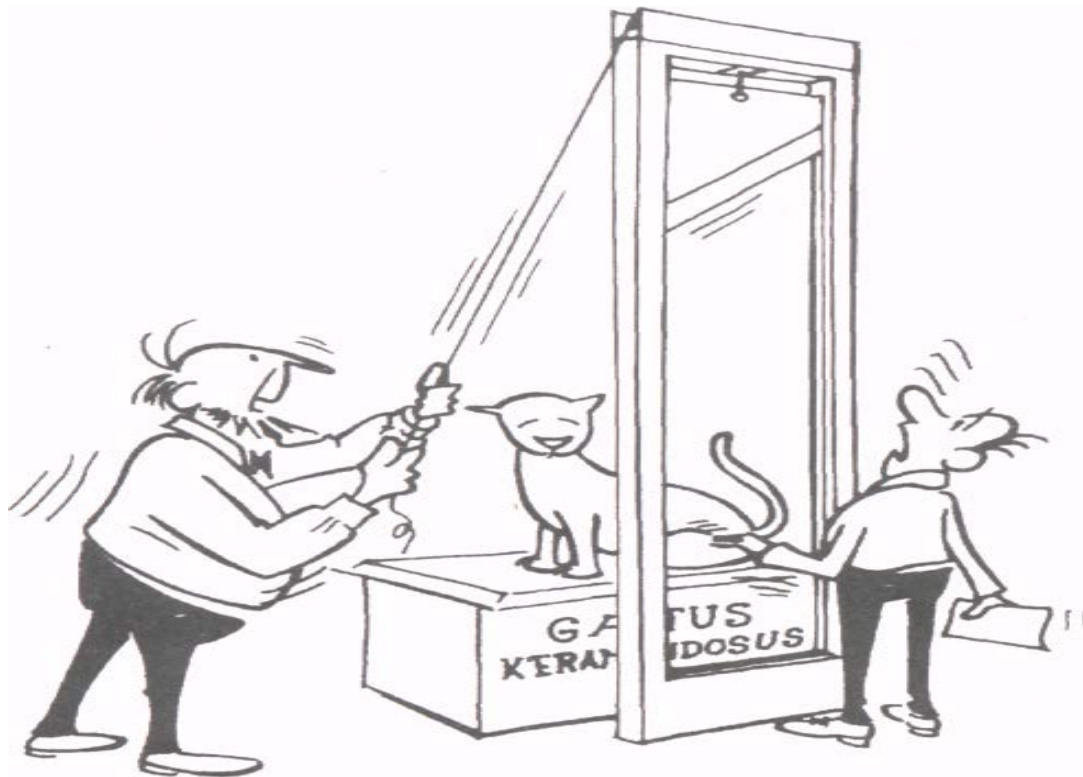

Παρίσι, Dali Museum - Montmartre

Επειδή, επιπροσθέτως, ο άνθρωπος ικανοποιείται ασχολούμενος με πράγματα στα οποία επιτυγχάνει, όπως είναι φυσικό, τείνει να οικειοποιείται τη γνώση με όποιο τρόπο του είναι προσφορότερος.

Και το άγγιγμα λοιπόν συνιστά ένα είδος άμεσης επαφής του θεατή με τα εκθέματα.
Η τάση του ανθρώπου να αγγίζει τα αντικείμενα γύρω του ως μέσο αναγνώρισης έχει σε μεγάλο βαθμό τροφοδοτήσει τις αυταρχικού τύπου μουσειογραφικές συνθέσεις.

Οι νεότερες μουσειογραφικές μέθοδοι έμμεσου παρεμβατισμού έχουν, σε μεγάλο βαθμό, υποκαταστήσει τις μπάρες, τα σχοινάκια και τους οριοθετημένους διαδρόμους.

Όμως, και πάλι ο εμποδισμένος να αγγίξει θεατής υπολείπεται σε αίσθηση.

Επειδή δε, επιπροσθέτως, ο χώρος υπολείπεται και σε διδακτικότητα, πολλά μουσεία επιδιώκουν να διατηρούν δευτερεύουσες συλλογές, ειδικώς γι' αυτόν το σκοπό, για να προσφέρονται στους επισκέπτες για **hands-on** εμπειρία στα πλαίσια ειδικών εκπαιδευτικών επισκέψεων.

Αθήνα - Λουτρό Αέριδων,
Αντίγραφο Κεραμικής ΙΖΝΙΚ

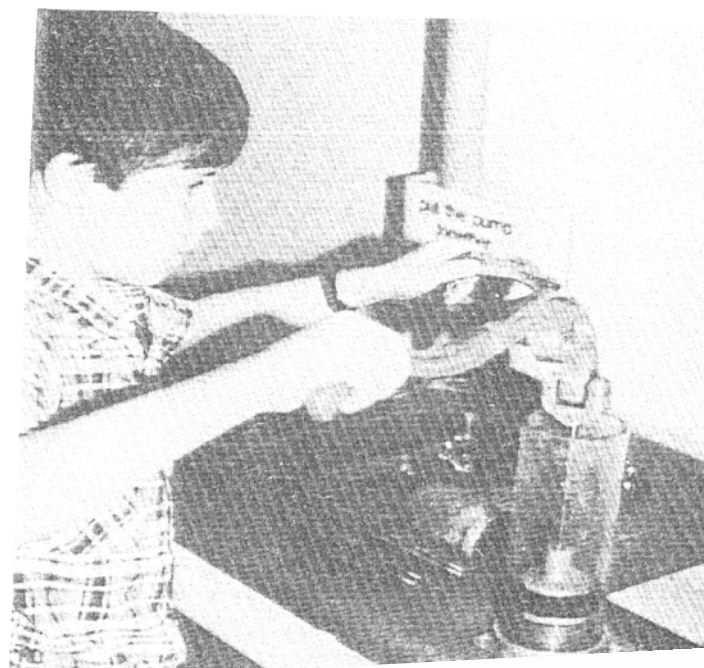

Λονδίνο – Μουσείο V & A, Hands on exhibits

Εδώ, στην περίπτωση του Παλαιού Χημείου, έχουμε την τύχη να διαθέτομε ακριβώς τέτοιες συλλογές με πολλαπλά μάλιστα όργανα στους πάγκους των εργαστηρίων, άρτια, πλήρη και κυρίως εν λειτουργία. Έτοιμα για εκπαιδευτική χρήση δηλαδή, από τους επισκέπτες.

Αθήνα – Παλαιό Χημείο, Συστάδα Εργαστηρίων

Ένας μαθητής δοκιμάζει μια αντλία στο Μουσείο Επιστημών του Λονδίνου (φωτ. από το βιβλίο: *Education in Museums, Museums in Education*)

Η συμμετοχική λοιπόν, διαδικασία του ανθρώπου-θεατή είναι ο κυρίαρχος στόχος του σημερινού μουσειογράφου, που στοχεύει συχνά στο θυμικό, για να φθάσει στο γνωστικό πεδίο, ενώ και στο ευρύ κοινό απευθύνονται πολλά από τα **hands-on** μουσειακά προγράμματα.

Μαρούσι - Hands on εκδήλωση Σπαθάρειου Μουσείου Θεάτρου Σκιών

Γενικώς, οι προσερχόμενοι σε τέτοιου είδους Μουσεία – όπως είναι το Παλιό Χημείο - προέρχονται, συνήθως, από τους χώρους της εκπαίδευσης, υπό την ευρεία έννοια του όρου (φοιτητές, μαθητές ή ακόμη και γονείς με ενδιαφέροντα, συνθέτουν το κοινό αυτών των προγραμμάτων που καλύπτουν ποικίλα επιστημονικά και πολιτιστικά πεδία).

Μέσα σ' όλα αυτά που αναφέρουμε οφείλουμε να μην παραλείψουμε ένα ακόμη από τα πολλά χαρακτηριστικά που επιδεικνύει η ανθρώπινη συμπεριφορά και που λαμβάνεται υπόψη στη συγκρότηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, όπως είναι η διαισθητική πρόσληψη της γνώσης, η ενσυναίσθηση. Τα χαρισματικά, κυρίως, παιδιά συντονίζονται αυτομάτως με τα συναισθήματα και τις εμπειρίες άλλων ανθρώπων και ίσως και άλλων εποχών, το δε μουσειακό περιβάλλον προσφέρεται ιδιαιτέρως για τέτοιου είδους πρόσληψης της γνώσης.

Σκεφτείτε μία εκκολαπτόμενη Μαρία Κιουρί, ότι όχι μόνο θα μπορούσε αλλά θα έπρεπε να της προσφέρουμε τη δυνατότητα να κυκλοφορεί σε ένα τέτοιο πρότυπο και εν λειτουργία "**Μουσείο Φυσικών Επιστημών και Τεχνολογίας**".

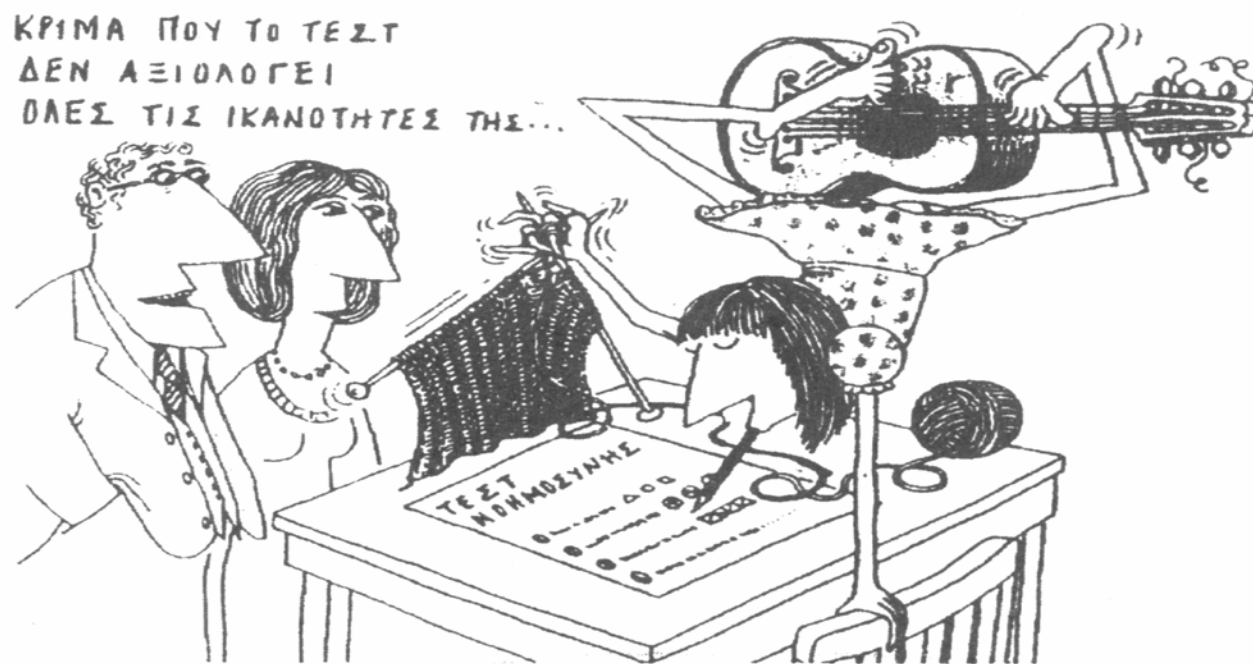
Η φυσιογνωμία του περιβάλλοντος αυτού είναι παιδευτική και έτσι οφείλει να παραμείνει και ως Μουσειακός χώρος το Παλαιό Χημείο της οδού Σόλωνος, δηλαδή πρότυπο **hands on Μουσείο**.

When the romantic relationship between Fred and Irène became known, cynics claimed that the gregarious “prince consort” was wooing the awkward “crown princess” of the Radium Institute only to advance his career.

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμισθεί ότι οι γονείς παίζουν καθοριστικό ρόλο όσο στη συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών τους τόσο και στην εκπαίδευση τους. Ψυχολόγοι και παιδαγωγοί έχουν δώσει έμφαση σ' αυτό το ζήτημα, εδώ και πολλά χρόνια.

Οι γονείς πρέπει να έχουν ενεργό ρόλο στην εκπαίδευση των παιδιών τους, ενθαρρύνοντας τα να αποκτήσουν ολόπλευρη μόρφωση, συμμετέχοντας σε μουσειακές δραστηριότητες, όχι μόνο τα παιδιά τους αλλά κι εκείνοι.

Πηγή: Tony Hall, από το βιβλίο του Guy R. Le Francois: OF CHILDREN, 1980 Wadsworth, Inc., Belmont California.

Παρίσι, La Cité

ΤΕΣΗ ΣΑΛΗ – ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ ΙΙΙ, «HANDS ON» ΜΟΥΣΕΙΟ

Είναι, λοιπόν, πολύ σημαντικό θέμα να μετατραπεί σε σύγχρονον **hands-on** Μουσείο το Παλιό Χημείο, για να αποτελέσει πρότυπο εκπαιδευτικό - μουσειακό χώρο των θετικών επιστημών. Η έρευνα δείχνει ότι η διάθεση των γονέων για μάθηση έχει ισχυρή επιρροή στην ακαδημαϊκή εξέλιξη των παιδιών τους. Εφόσον τα παιδιά διακρίνουν ότι οι γονείς τους εκτιμούν τη μάθηση, θα κάνουν κι αυτά το ίδιο. Η αφοσίωση στη δια βίου μάθηση θα είναι μία ουσιαστική, από κάθε άποψη, βοήθεια των γονέων αλλά και της πολιτείας προς τα παιδιά τους. Τα πάσης φύσεως μουσειακά προγράμματα αποτελούν ισχυρούς μοχλούς μορφωτικής ανέλιξης του κοινού.

Η εκπαιδευτική διαδικασία στους κόλπους ενός μουσείου, αποτελεί καίριο θέμα για τη νέα Μουσειολογία και ήδη από πολλά χρόνια αποτελεί ιδιαίτερο τομέα εξειδίκευσης των μουσειολόγων.

Βοστώνη - Παιδικό Μουσείο,
Πρόγραμμα ΑΜΕΑ

Πλέον στην εποχή μας, εκτός από τα κλασσικά, υπάρχουν πολλών ειδών μουσεία και διαρκώς ξεφυτρώνουν νέα, όπως οικομουσεία και υπαίθρια στα οποία εντάσσονται τα ενυδρεία, τα εξειδικευμένα πάρκα και όλα τα συναφή ιδρύματα κ.λπ.

Αμερική – Προστατευόμενη περιοχή Ινδιάνων κοντά στο Palm Springs

Σήμερα, οτιδήποτε σχεδόν μας περιβάλλει μπορεί να χρισθεί μουσειακός χώρος, αρκεί να πληροί ορισμένες ελάχιστες πολιτισμικές απαιτήσεις, που δεν είναι άλλες από αυτές της αυθεντικότητας και της πληρότητας, αναλόγως βέβαια με το βάθος χρόνου που σηματοδοτεί.

Πορτογαλία – Medieval Docks

The facilities in the School of Industrial Physics and Chemistry shed, a model of which is shown here, were barely adequate, but the Curies also had the use of lab space, raw materials, and personnel provided by industrialists.

Όλοι οι πολιτισμένοι λαοί προστατεύουν και αναδεικνύουν και το παραμικρό στοιχείο από την πολιτισμική τους κληρονομιά. Επομένως και εμείς, που έχουμε πλούσια τα ελέη μας, πρέπει να κάνουμε ακριβώς το ίδιο.

Γενικώς, το εκθεσιακό αντικείμενο είναι δείγμα ή, συνήθως, υπόδειγμα της ανθρώπινης δημιουργίας, η παρουσίαση του οποίου στοχεύει στην επικοινωνία με το θεατή.

Η επικοινωνία δε αυτή έχει περιβληθεί κατά εποχές διάφορους τύπους. Χώρους που χαρακτηρίζονται — και μάλιστα επαρκώς — ως μουσεία μπορεί κανείς να συναντήσει σε πάρκα κι αγροκτήματα, σε ορυχεία ή παλιά εργοστάσια, σε αεροδρόμια, σιδηροδρομικούς σταθμούς ή καράβια, σε αποθήκες ή παλάτια, σε κάστρα και παραπήγματα.

Γερμανία – Open Air Museum

Αμερική - L.A. Universal Studios

Αυτά για τα Μουσεία. Όσον αφορά στο περιεχόμενο τους, την προβολή των Μουσειακών Συλλογών δηλαδή, υπάρχει και εκεί μακρά προϊστορία.

Για χρόνια τα μουσεία και οι κτήτορές τους φύλαγαν ζηλότυπα τα πολύτιμα αποκτήματα τους κρυμμένα μέσα σε αυστηρές και πυκνά διατεταγμένες βιτρίνες, τοποθετημένα σε παραθετική διάταξη, επί τη βάσει μιας δεδομένης και διαφορετικής κάθε φορά ταξινόμιας. Η **in vitro** παρουσίαση ήταν το καθεστώς.

Ισπανία – Μουσείο Ταυρομάχων

Αθήνα – Μουσείο Αέριδων,
Κεραμική Maiolica

Παρίσι, Picasso Museum

Παρίσι, La Cité

Πολύ αργότερα, στις αρχές του αιώνα μας, οι φόρμες αυτές έσπασαν και η λειτουργικότητα του εκθεσιακού χώρου έθεσε τις δικές τις συντεταγμένες παρουσίας.

Η **in vivo** παρουσίαση έκανε ιδιαιτέρως αισθητή την παρουσία της.

Αθήνα - Ισραηλιτικό Μουσείο, “Ολοκαύτωμα”

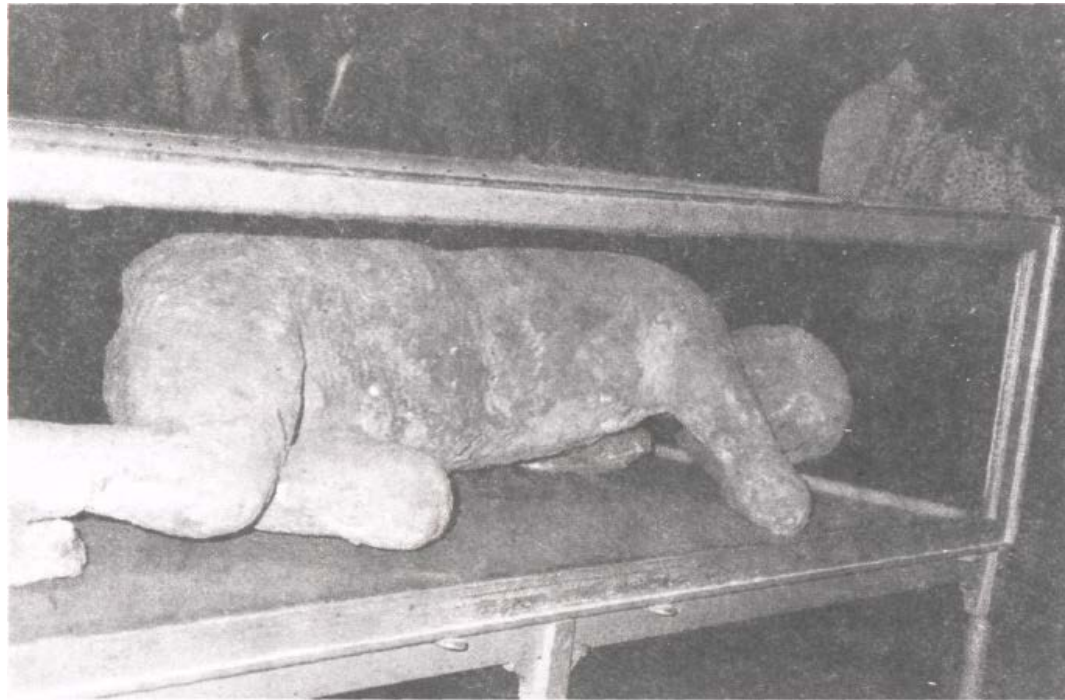
Μετά την **in vitro** έκθεση των αντικειμένων, η **in vivo** παρουσίαση αποτέλεσε το καθεστώς.

Κι αργότερα, η ερμηνευτική προσέγγιση της μουσειογραφίας, σε συνδυασμό με τις τεράστιες δυνατότητες της τεχνολογίας, συνιστά το καινούριο σύστημα δεδομένων, το οποίο καλείται πλέον να επιλύσει ο μουσειολόγος.

Όμως, όση μέριμνα κι αν ληφθεί, όποια μέθοδος παρουσίασης κι αν επιλεγεί, οι ενστάσεις θα συνεχίσουν να υφίστανται.

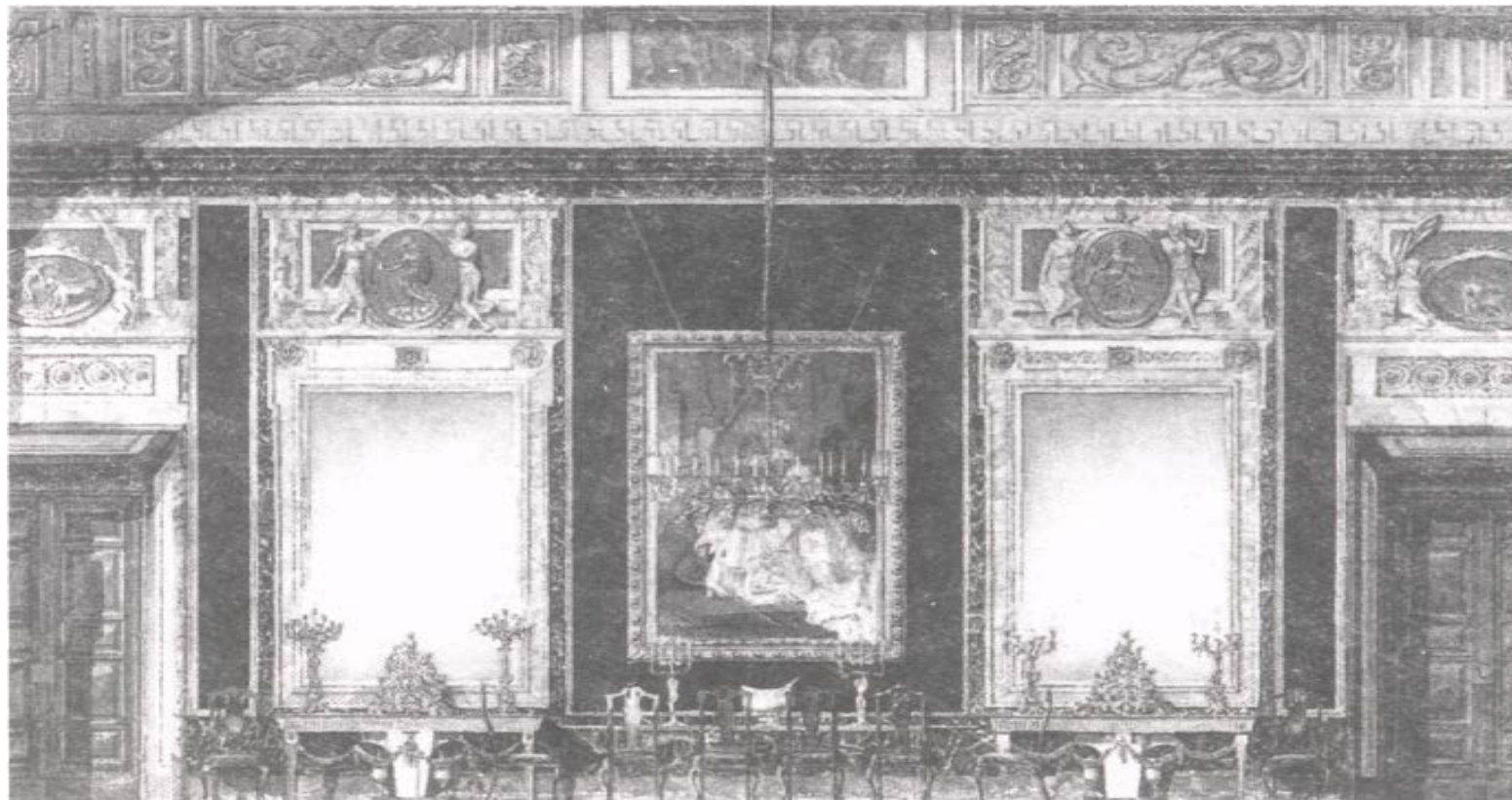
Το θεμελιώδες πρόβλημα των συλλογών που αποσπώνται από τον φυσικό τους χώρο και εκτίθενται κάπου αλλού ήταν και παραμένει ότι, υπό μια οπτική, τα εκτιθέμενα αντικείμενα αποτελούν απολιθώματα, σε κοινή θέα, ζωντανών κάποτε κυττάρων ζωής.

Η πραγματικότητα αυτή δεν ανατρέπεται με ευχολόγια.

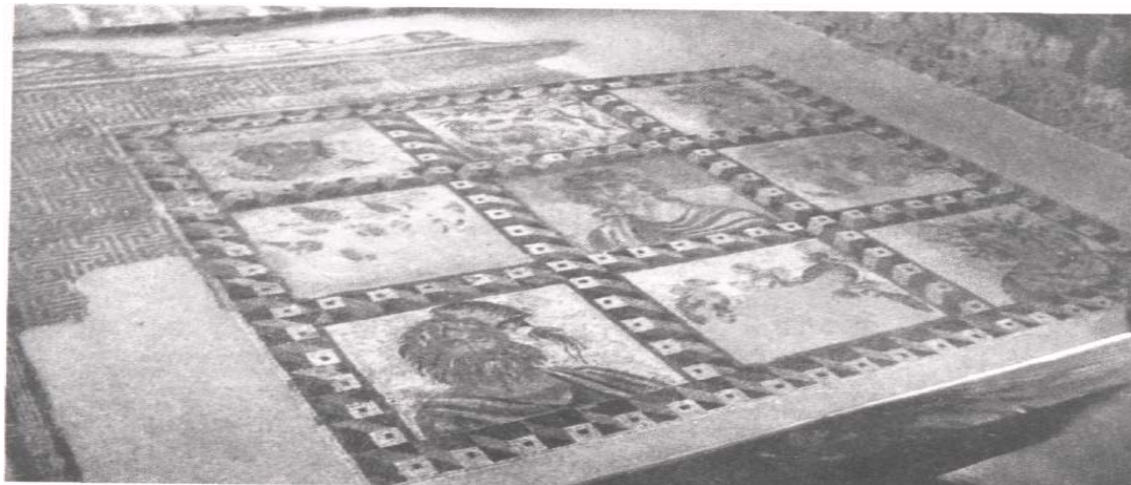
Ιταλία – Μουσείο Νάπολης, Πομπηία

Το μεγαλύτερο πρόβλημα των συλλογών, αποτελεί η εκρίζωση των αντικειμένων από το περιβάλλον που έζησαν και από τις ανάγκες που τα δημιούργησαν. Αποτελεί κοινή συνείδηση, πλέον, ότι τα αντικείμενα πρέπει να συγκρατούνται, κατά το δυνατόν, στο φυσικό τους χώρο και εκεί να μουσειογραφούνται, **in situ**.

Γαλλία – Μουσείο Βερσαλλιών

Η **in situ** έκθεση των συλλογών διερμηνεύει τις τάσεις της καινούριας πραγματικότητας.

Κύπρος – In situ μουσειακή αξιοποίηση Παλαιοχριστιανικού Ψηφιδωτού

Τα μουσειακά μηνύματα διοχετεύονται σε μεγάλη έκταση στο κοινό μέσα από συγκινησιακά κανάλια, όπου και μεταπλάθονται σε ασφαλή και αποτελεσματικά μέτρα σύγκρισης. Παράλληλα, η αδιατάρακτη συνέχεια της ανθρώπινης δημιουργίας, που περνά μέσα απ' αυτού του είδους τις συγκρίσεις, το στοχασμό και το ρομαντισμό, συνιστά εξισορροπητική συνιστώσα για την κοινωνία, διότι η ηχώ αυτών που ήδη συνέβησαν μας δίδει με ασφάλεια το στίγμα του μέλλοντος μας.

Γερμανία – Αναπαράσταση Άννας Φράνκ

Η εποπτική γνώση της ιστορίας είναι ιδιαίτερα παιδαγωγική.

Εικόνα 39:Καμαρίνι Κατερίνας Ανδρεάδη

Εικόνα 40: Καμαρίνι Δημήτρη Μυράτ

Εικόνα 41Καμαρίνι Κυβέλης

Εικόνα 42: Καμαρίνι Τζένης Καρέζη

Εικόνα 43:Καμαρίνι Αλίκης Βουγιουκλάκη

Εικόνα 44: Προσωπικά αντικείμενα του Γ. Σιδέρη

Αθήνα – Θεατρικό Μουσείο

Θα ήταν ευχής έργο –δεν είναι όμως πάντοτε εφικτή– η **in situ** παρουσίαση όλων των συλλογών. Γι' αυτό, μετά την απομάκρυνση ενός αντικειμένου από το φυσικό του χώρο, καταβάλλεται πολύ μεγάλη προσπάθεια ν' αναδειχθούν κάποια στοιχεία της ιστορικότητάς του στα μουσεία, μέσω της ενσωμάτωσής τους μέσα σ' ένα, συνήθως, πλασματικό συμφραστικό περιβάλλον και με αμφιλεγόμενα αποτελέσματα.

Εδώ, στην περίπτωση του Παλαιού Χημείου, θα πρέπει να αξιοποιηθούν in situ και να μην αποσπασθούν (κατά τις ήδη απηρχαιωμένες μουσειολογικές αντιλήψεις) τα αυθεντικά μουσειακά αντικείμενα από το φυσικό τους χώρο – ένα ήδη υφιστάμενο Πανεπιστημιακό Μουσείο – για να μουσειοποιηθούν πάλι, μετά, κάπου αλλού.

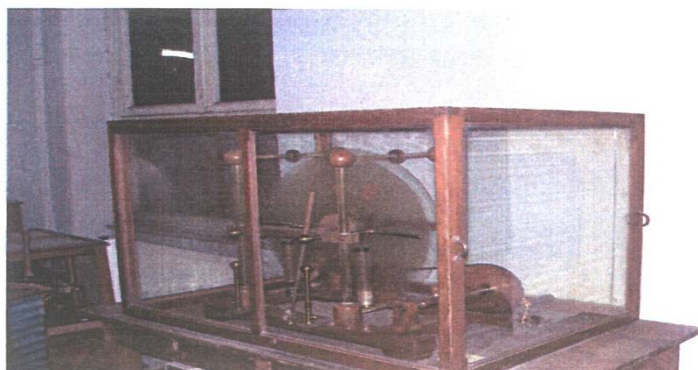

Μεγάλο πηνίο Ruhmkorff και εκατέρωθεν δύο ηλεκτρικοί διακόπτες υδραργύρου

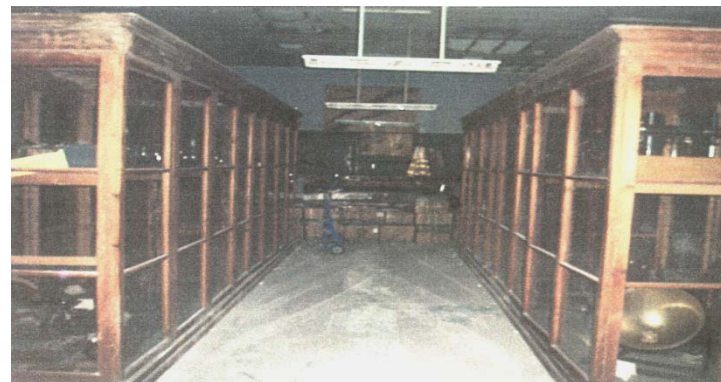

Άποψη Δυτικής Αίθουσας

Αθήνα-Χημείο
Όργανα και εγκαταστάσεις

Ηλεκτροστατική Μηχανή Holtz

Προθήκες Οργάνων Φυσικής

Κατά πληροφορίες, προβλέπεται να χρησιμοποιηθεί ένας μόνον όροφος, ο τρίτος, του κτιρίου— προφανώς ανεπαρκούς χωρητικότητας— προκειμένου να διατεθεί για χρήση Μουσείου. Τούτο θα συνιστούσε μία μουσειολογική αντίληψη που θα παρέπεμπε στα θρυλικά cabinets of curiosities των παρελθόντων αιώνων και τις λεγόμενες galleriae, που βλέπομε στην εικόνα.

Κατά την επιστημονική μας άποψη δεν θα πρέπει να αλλοιωθεί ένας εν λειτουργία ζωντανός οργανισμός για να εκτεθούν ορισμένα μόνον από τα λείψανά του κάπου αλλού στριμωγμένα. Αντιθέτως πρέπει να αξιοποιηθούν και οι άνετοι χώροι κυκλοφορίας, (ευρύχωρα κλιμακοστάσια κ.λπ.), καθώς και να προβλεφθούν επαρκείς χώροι ευκολιών και ανάπαυσης των επισκεπτών, όπως σε όλα τα σοβαρά μουσεία του κόσμου.

Αντιθέτως πρέπει να αξιοποιηθούν και οι άνετοι χώροι κυκλοφορίας, (ευρύχωρα κλιμακοστάσια κ.λπ.), καθώς και να προβλεφθούν επαρκείς χώροι ευκολιών και ανάπαυσης των επισκεπτών, όπως σε όλα τα σοβαρά μουσεία του κόσμου.

Το κτήριο του Παλαιού Χημείου αποτελεί ένα ορόσημο της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης των Θετικών Επιστημών του τόπου μας. Το κτήριο αυτό δεν είναι ένα κοινό κτήριο. Οι τοίχοι του διαθέτουν μέσα εγκαταστάσεις και σωληνώσεις που αν καταστραφούν δεν επανέρχονται στην προτέρα τους κατάσταση.

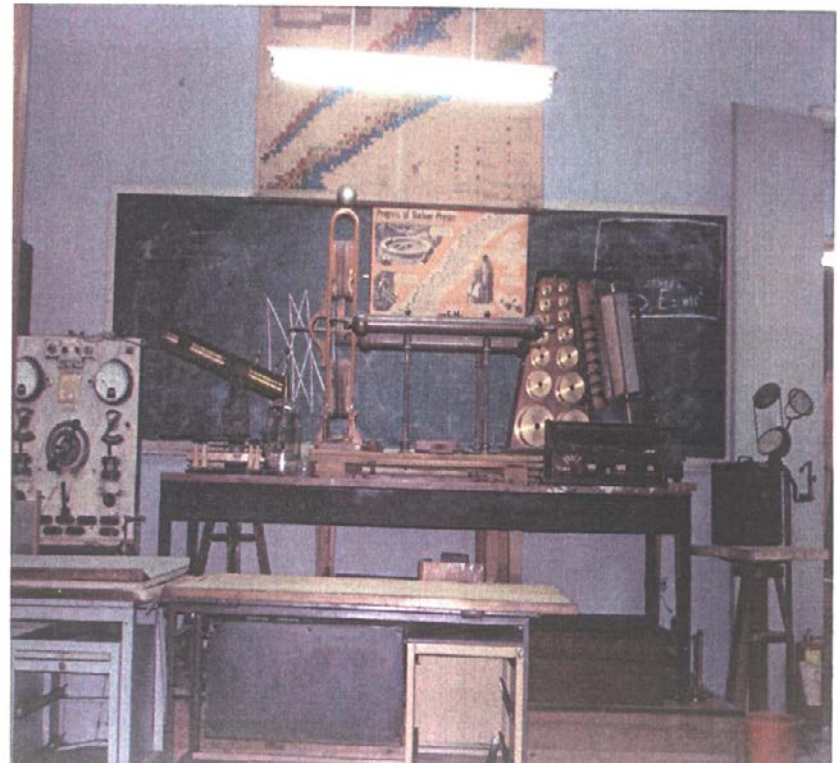

Αθήνα – Παλαιό Χημείο, Εσωτερικές Εγκαταστάσεις

Επομένως, αν τα εγκατεστημένα και λειτουργούντα ιστορικά όργανα του Χημείου πάντως να είναι εν χρήσει και άρα, όπως είπαμε, θα απονεκρωθούν, αφού θα στερηθούν το σημαντικότερο παράγοντα που τα κρατάει ζωντανά – τη λειτουργία τους.

Η αυθεντικότητα των αντικειμένων του Παλαιού Χημείου νοείται ως ενιαίο σύνολο με τις εγκαταστάσεις του κτηρίου, διότι τα αντικείμενα αυτά άνευ των εγκαταστάσεών τους θα είναι νεκρά απολιθώματα - αφού δεν θα λειτουργούν πλέον.

Οι περισσότερες αίθουσες διατηρούν τον ιστορικό εξοπλισμό τους εν λειτουργία. Πλείστα, ανεκτίμητης αξίας ερευνητικά και εκπαιδευτικά όργανα των Χημικών και Φυσικών Επιστημών, κοσμούν τον μοναδικό αυτό μουσειακό χώρο.

Αθήνα - Χημείο Εγκαταστάσεις και Όργανα

Τα ίδια τα ιστορικά αντικείμενα, εμπερικλείουν τη λειτουργία τους, τη ζωντανή τους υπόσταση. Επιπροσθέτως, το εσωτερικό του Παλαιού Χημείου είναι και ιδιαίτερα ιστορικά φορτισμένο.

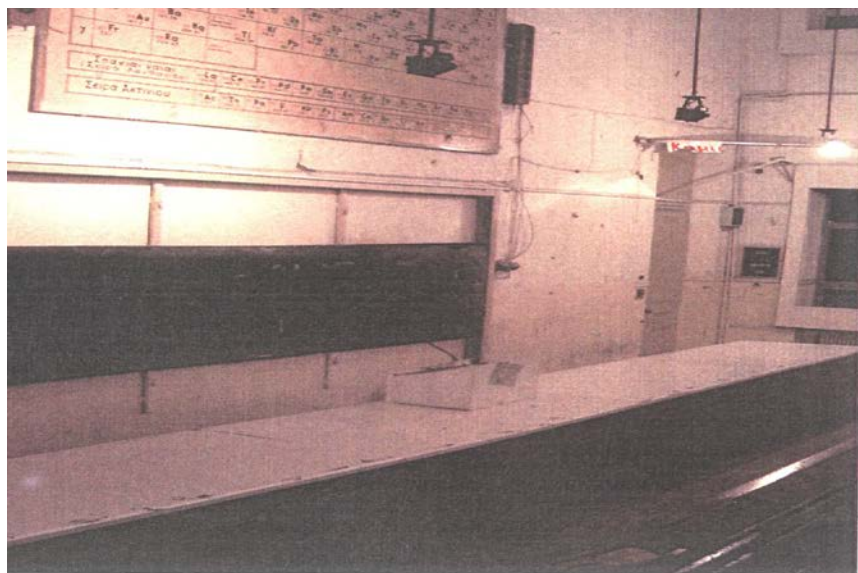
Ανάμεσα σε άλλα πολλά ιστορικά γεγονότα, στο μεγάλο Αμφιθέατρό του Χημείου έλαβε χώρα στις 25 Μαρτίου του 1942, μεσούντος του Β΄ παγκοσμίου Πολέμου, η πρώτη μεγάλη Πανφοιτητική Συγκέντρωση.

Αθήνα – Παλαιό Χημείο, Εσωτερικές Εγκαταστάσεις

Η αρτιότητα του Χημείου ως σύγχρονου Μουσειακού χώρου (hands on Museum) αλλά και ως Ιστορικού συνόλου, θα αποτελέσει κόσμημα στον 21ο αιώνα για μία χώρα – μέλος της Ε.Ε.

Η διατήρηση αυτού του σπουδαίου ιστορικού ολοκληρώματος (κτήριο – εξοπλισμός – λειτουργία – ιστορικότητα) στη χώρα μας, που καυχόμαστε να την αποκαλούμε κοιτίδα των επιστημών, είναι απαραίτητη.

**Πάγκος μεγάλου Αμφιθεάτρου
Παλαιού Χημείου**

The chemical laboratory that she and Irène Joliot-Curie used, decontaminated, for it was too radioactive for safe occupancy.
. The laboratory (right) was reconstructed in 1981--

Οι πλήρως εξοπλισμένοι με ιστορικά όργανα μουσειακοί χώροι του Χημείου είναι **in situ** και αποτελούν εν λειτουργία ζωντανό οργανισμό. Για κανένα λόγο τέτοια σημαντικά κατάλοιπα δεν πρέπει να τα μετατρέψουμε σε απολιθώματα ζωντανών κάποτε κυττάρων ζωής, εκτεθειμένα άνευρα και νεκρά σε ξένα προς τη φύση και λειτουργία τους περιβάλλοντα.

The Curie Museum in Paris keeps Marie Curie's office
in the Radium Institute as she left it

Πού είναι το γραφείο του
Καραθεοδωρή
στο Παλαιό Χημείο

Η κακή μεταχείριση ενός μουσειακού αντικειμένου ή μιας συλλογής συνιστά απρέπεια. Τα μουσειακά αντικείμενα ανήκουν σε προσωρινούς, πάντοτε, κτήτορες, διότι διαχρονικά καταχωρίζονται στην παγκόσμια πολιτισμική κληρονομιά.

Η απώλεια ενός τέτοιου αντικειμένου είναι απώλεια για όλο τον κόσμο, ενώ η κακή του διαχείριση συνιστά κατάχρηση εξουσίας εκ μέρους του προσωρινού του διαχειριστή.

Στα μουσεία συγκεντρώνεται **το απόσταγμα της ανθρώπινης δημιουργίας, της γνώσης, της τέχνης, της ομορφιάς.**

Γι' αυτό, η ερμηνευτικότητα, η πληρότητα και η αυθεντικότητα εκλύονται αβίαστα, όχι όταν οι συλλογές διαταράσσονται αλλά όταν τις προστατεύουμε.

Οι βίαιοι μουσειογραφικοί χειρισμοί δεν γίνονται εύκολα αποδεκτοί διότι το μόνο εντατικό μέγεθος που επιτρέπεται σ' ένα Μουσείο είναι η ανάταση ή, έστω, η συγκίνηση κι ο ρομαντισμός. Ένα Μουσείο ήταν πάντα και πρέπει να παραμείνει **χώρος κύρους κι ευπρέπειας, υψηλών συχνοτήτων σε χαμηλούς τόνους.**

Τότε και μόνο τα μουσειακά αντικείμενα, που φιλοξενούνται μέσα στο Μουσείο, θα μας αφηγηθούν την ιστορία της ζωής τους, όταν τα αφήσομε να ζήσουν in situ μέσα στους δικούς τους αυθεντικούς χώρους, εκεί όπου γεννήθηκαν και έζησαν την ζωή τους.

III. ΟΙΚΟΜΟΥΣΕΙΑ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥΣ

Η **μετατόπιση του ενδιαφέροντος** της σύγχρονης Μουσειολογίας αποδεικνύεται από μία συγκριτική αναδρομή στην ιστορική πορεία του «μουσειακού γίνεσθαι», που στις μέρες μας αποτυπώνεται πολύ εύγλωττα πάνω στις θεωρητικές αρχές βάσει των οποίων συγκροτούνται τα Οικομουσεία και το περιβάλλον τους. Στην έννοια δε του Οικουμουσείου, ως περιβάλλον νοείται πέρα από το φυσικό και η ευρύτερη περιρρέουσα ατμόσφαιρα του χώρου. Εμπεριέχεται η κοινωνική συμπεριφορά, η πολιτιστική κληρονομιά (υλική και άυλη) καθώς και οι ίδιοι οι άνθρωποι, δεδομένου ότι η έννοια περιλαμβάνει όχι μόνον το ανθρωπογενές ή το φυσικό περιβάλλον, αλλά και την κοινωνία μιας συγκεκριμένης περιοχής μαζί με την υλική και πνευματική της δημιουργία.

Μέσα λοιπόν σ' ένα τόσο σύνθετο εννοιολογικό περιβάλλον, ο μουσειολόγος καλείται να **συγκεράσει ερμηνευτικά** τις παραδεδεγμένες αξίες με τις νεότερες θέσεις, κυρίως της νέας Μουσειολογίας.

Τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη, καθημερινά σήμερα ο μουσειολόγος όλο και περισσότερο μεταθέτει το κέντρο βάρους της δουλειάς του από την έρευνα του περιεχομένου των συλλογών προς τη διάχυση της γνώσης αυτής, στους αποδέκτες τους, που είναι το ευρύ κοινό. Παράλληλα, ο μουσειογράφος διαδραματίζει ενεργό ρόλο στην όλη αυτή προσπάθεια, γιατί αυτός είναι ο επιστήμονας εφαρμογής, που υλοποιεί και υποστηρίζει τις επί μέρους μουσειολογικές απόψεις στην πράξη.

Οι επιλογές του μουσειολόγου/μουσειογράφου συμβάλλουν στην ερμηνεία των συλλογών, δηλαδή τη μεταλαμπάδευση της γνώσης που παράγουν οι επιμελητές, και την οποία δέχονται οι επισκέπτες ή οι παντός είδους χρήστες των προϊόντων του μουσείου (π.χ. πρόσβαση μέσω διαδικτύου). Στο περιβάλλον όμως των Οικομουσείων η δραστηριότητα των μουσειολόγων είναι **έμμεση και επαγωγική**.

Γενικά, με την έντεχνη μουσειολογική διευθέτησή τους τα Οικομουσεία προκαλούν ερεθίσματα, που προτρέπουν τους επισκέπτες τους να συνδυάσουν παρελθόν και παρόν σε μια μελλοντική προοπτική με σύστημα αναφοράς την κάθε **θεματική ενότητα** που αναδεικνύουν. Ειδικότερα, στις θεματικές ενότητες που αναπτύσσονται στα Οικομουσεία, περιλαμβάνονται προσεγγίσεις του παρελθόντος ενός τόπου χωρίς ιδιαίτερα νοσταλγικό χαρακτήρα, αλλά με το ενδιαφέρον εστιασμένο στη συγχρονική τους εξέλιξη. Τα διάφορα παραδοσιακά επαγγέλματα εμφανίζονται σαν ένα **ζωντανό παρελθόν με αναφορές στο παρόν** και σε ρεαλιστική βάση αντιμετώπισης των προβλημάτων τους για το μέλλον.

Επομένως, όλες οι μουσειακές ειδικότητες, όταν καλούνται να ασχοληθούν με ένα Οικομουσείο, χρέος αποτελεί πριν από κάθε προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας "ερμηνεία", σχετικά με τις επιλεγόμενες θεματικές ενότητες, να ορίζουν καταρχήν το αντικείμενο της ερμηνευτικής διαδικασίας, που είναι οι συλλογές. Από τις πολλές προσεγγίσεις της έννοιας "συλλογή", οι περισσότερες της αποδίδουν τα χαρακτηριστικά της συστηματικής απόκτησης αντικειμένων σε διάρκεια χρόνου, τα οποία αποκτούν σημασία μέσα από τη λειτουργία τους ως μερών ενός συνόλου και όχι από καθ' αυτήν την αξία καθενός από αυτά.

Οικομουσεία υπάρχουν στην Ευρώπη από το 1971, όταν ο Hugues de Varine εισήγαγε τον όρο στη μουσειολογία. Συνέβαλαν όχι μόνο στη διατήρηση παραδοσιακών επαγγελματιών, στη μετάδοση της ιστορικής μνήμης, την αναβίωση τοπικών εκδηλώσεων, την ανάδειξη και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και στην ενίσχυση του εναλλακτικού τουρισμού και σε αναπτυξιακές δράσεις με αειφορικό χαρακτήρα. Τα οικομουσεία δεν διατηρούν εκθέματα σε προθήκες αλλά δίνουν τη δυνατότητα στον επισκέπτη να ανακαλύψει την πολιτισμική και περιβαλλοντική ταυτότητα μιας περιοχής μέσω μιας δομημένης αφήγησης και συγκεκριμένων θεματικών διαδρομών που προτείνονται στα προκαθορισμένα σημεία εκκίνησης – σταθμούς πληροφόρησης.

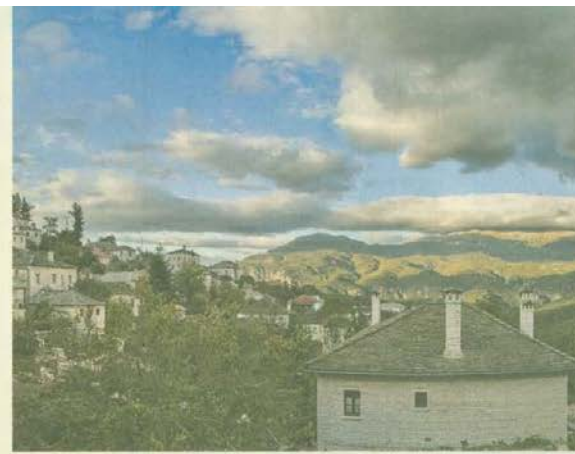
Τα Οικομουσεία, πολύ συχνά δημιουργούνται σε συνεργασία με τον τοπικό πληθυσμό, που αναλαμβάνει στη συνέχεια τη διεύθυνση και αξιοποίησή τους. Χαρακτηριστικά δείγματα αυτού του είδους Μουσείων απαντώνται σήμερα σε ολόκληρη την Ελλάδα και κυρίως στην Ήπειρο.

Η φυσική ομορφιά της χαράδρας του Αώου.

Η Κόνιτσα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το ποτάμι, αλλά και το γεφύρι της.

Άποψη του ορεινού χωριού Αρίστη του νομού Ιωαννίνων.

Επομένως, και το περιεχόμενο της έννοιας «ερμηνεία» σχετίζεται με τα κριτήρια που τίθενται σχετικά με το πώς διαμορφώνεται μία συλλογή, πώς λειτουργούν τα αντικείμενα ως μέρη ενός συγκεκριμένου συνόλου, καθώς και με τις ιδιότητες που προσδίδουν τα επιμέρους αντικείμενα σ' αυτό το σύνολο. Ο επιμελητής του μουσείου είναι αρμόδιος για την παντός είδους επιστημονική διερεύνηση, που αφορά τη γνησιότητα, την ιστορικότητα και την καλλιτεχνική αξία των επιμέρους στοιχείων που απαρτίζουν μια συλλογή. Συλλέγει και μελετά το υλικό, τεκμηριώνει και επιμελείται του περιεχομένου (όχι της σύνθεσης ή της θέσης) των εκθεσιακών συνόλων, του καταλόγου, των κειμένων στους τοίχους ή όποιου άλλου επικοινωνιακού μέσου χρησιμοποιηθεί για την τελική παρουσίαση της συλλογής αυτής.

Οι διάφορες θεματικές ενότητες που συγκροτούνται μέσα από αυτήν τη διαδικασία, οργανώνονται με το σκεπτικό μιας σύγχρονης μουσειακής αντίληψης, που θεωρεί ότι κάθε αντικείμενο είναι σημαντικό, αρκεί η αξιοποίησή του να συνοδεύεται από την **πολιτισμική του ταυτότητα**. Στα Οικομυσειαία η παρουσίαση των εκθεσιακών συνόλων προορίζεται να συμβάλει στην κατανόηση της ιστορίας της περιοχής και της πολιτιστικής της κληρονομιάς στη βάση μιας καλά προσχεδιασμένης εκπαιδευτικής πολιτικής, που προϋποθέτει διευρυμένο ερευνητικό υπόβαθρο αλλά και δυνατότητες εκθεσιακών δραστηριοτήτων.

Ο επιμελητής, που προσκομίζει τα στοιχεία κάθε θεματικής ενότητας, οφείλει να γνωρίζει εις βάθος και να είναι σε θέση να μεταφέρει **επαγωγικά** τις γνώσεις του για τις συνθήκες και την ιστορία συγκρότησης της συλλογής (πώς, πού, από ποιον συγκροτήθηκε), με ποιον σκοπό ή σκεπτικό δημιουργήθηκε, πώς εξελίχθηκε η διάρυνσή της, ποιες απώλειες υπέστη, ποιες υπήρξαν οι κατά καιρούς συλλεκτικές τάσεις των ιδιοκτητών και ποιες οι πηγές άντλησης των αντικειμένων της.

Ιδιαίτερα στη συγκρότηση των ιδιωτικών συλλογών, που αποτελούν σημαντικό πηγή εμπλουτισμού των συλλογών των Οικομουσείων, είναι αισθητή η υποκειμενική διάσταση η σύμφωνη με τις επιλογές του ιδιοκτήτη. Όμως, και στην ερμηνευτική παρουσίασή τους η υποκειμενική σφραγίδα του μουσειολόγου είναι σχεδόν αναπόφευκτη. Και στις δύο περιπτώσεις συγκυριακά πρυτανεύουν ορισμένες προσωπικές επιλογές, οι δε ιδεολογικές προτιμήσεις είναι συχνά εκείνες που σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν τους άξονες μιας παρουσίασης, πολλές φορές καταλύοντας την αντικειμενικότητα.

Σύμφωνα δε με τις σύγχρονες μουσειολογικές απόψεις για την ερμηνευτική παρουσίαση των συλλογών, δεν είναι δυνατόν να αντιληφθεί κανείς μία συλλογή ξεκομμένη από το άμεσο φυσικό περιβάλλον της, τόσο του παρελθόντος όσο και του παρόντος, μέσα στο οποίο εντάσσονται σήμερα τα αντικείμενα, και με το οποίο ο επισκέπτης βρίσκεται σε άμεση φυσική επαφή. Η αρχή αυτή διέπει συστηματικά την ερμηνευτική παρουσίαση των Οικομουσείων, γι' αυτό και το κοινό έχει μια διαφορετική συμπεριφορά όταν επισκέπτεται τέτοια μουσεία, επειδή αναπτύσσει **διαλεκτική σχέση με τα εκθέματα**. Αισθάνεται οικεία, ταυτίζεται συχνά με τις πληροφορίες που του δίδονται και εμπεδώνει ευκολότερα τις νέες γνώσεις, ακριβώς γιατί η μουσειολογική μελέτη έχει ακολουθήσει μια μεθοδολογία προσέγγισης και επικοινωνίας με το ευρύ κοινό, με τον μή ειδικό χρήστη.

Η μουσειολογική διαδρομή, που χρειάστηκε να διανυθεί από την εποχή του παραδοσιακού μουσείου μέχρι το Οικομουσείο, είναι διδακτική.

Την περίοδο του Διαφωτισμού και μετέπειτα λειτούργησαν τα πρώτα μουσεία με βάση τις ιδέες και τα δεδομένα της εποχής εκείνης.

Φέρ' ειπείν, το Λούβρο λειτούργησε με βάση τις βασιλικές συλλογές, στις οποίες προστέθηκαν στη συνέχεια τα λάφυρα του Ναπολεόντειων πολέμων, και όλα αυτά συνέχισαν να εκτίθενται σύμφωνα με απαρασάλευτες από αιώνων μουσειακές αρχές (object based).

Από τα μέσα του 20ου αι, όμως, υπεισέρχονται οι αρχές της «διαδραστικής λειτουργίας» των συλλογών, σύμφωνα με τις οποίες δεν επιβάλλονται μονοδιάστατες ερμηνείες, αλλά δίνονται σαφή περιθώρια εγκεφαλικής επεξεργασίας στο προσερχόμενο κοινό, επιτρέποντάς του έτσι να διαμορφώνει την δική του “εικόνα” γι' αυτά.

Τελικά, όμως, είναι ο 21ος αι. που με την γέννησή του επιφέρει σταδιακά το θάνατο του παραδοσιακού μουσείου, διότι, μέσω της τεχνολογίας κυρίως, επιτρέπει τη μετατροπή της στατικότητας των μουσειακών εικόνων σε δυναμική πρόκληση, με την ένταξη του εκθέματος στο πλαίσιο ενός διαδραστικού περιβάλλοντος. Ακόμη, η σύγχρονη τεχνολογία προσκαλεί τον επισκέπτη στην παρουσίαση των απανταχού του κόσμου μουσειακών επεισοδίων, υπό τη μορφή διαδικτυακής παρέμβασης, επιτρέποντας σε κάθε άτομο ξεχωριστά να προβάλλει τις δικές του αντιλήψεις σύμφωνα με το δικό του υπόβαθρο προσωπικότητας, μόρφωσης, καταγωγής, αντιλήψεων, αλλά και φύλου και ηλικίας, ακόμα και πολιτισμικού μορφώματος από το οποίο προέρχεται (concept based).

Επομένως, οι καταστατικές αρχές λειτουργίας του κάθε μουσείου, οι προθέσεις των συντελεστών του, η πολιτική του, η σχέση του με το κοινό, καθώς και οι εν γένει συσχετισμοί με το ευρύτερο διαμορφωμένο ή μη περιβάλλον του μουσείου, επιδρούν κατά πολύ στη διαμόρφωση της ερμηνείας που αποδίδεται στις συλλογές, από το ίδιο το κοινό πλέον.

Σήμερα πλέον, ο μέσος επισκέπτης βιώνει το Μουσείο ως χώρο όχι μόνο προστασίας και διατήρησης του πολιτισμικού αγαθού, αλλά και ως χώρο ανάπτυξης γνώσεων και πρωτοβουλιών σχετικά με το αγαθό αυτό. Στα Οικομουσεία δε τα εκθέματα προβάλλουν τις ιδιαιτερότητες και τις μαρτυρίες που σχετίζονται με τις πάσης φύσεως δραστηριότητες των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής ενός τόπου διαχρονικά. Συγχρόνως, αναδεικνύεται η πολύπλευρη συμβολή της κάθε θεματικής ενότητας στον τρόπο ζωής μιας κοινωνίας του παρελθόντος με ταυτόχρονη προβολή της στο παρόν.

Η προβολή αυτή των αξιών του παρελθόντος στο παρόν έχει επιφέρει διάφορες μεταβολές στην έννοια “Οικομουσείο”. Το μοντέλο αυτό εξελίχθηκε με σημαντικές διαφοροποιήσεις από τόπο σε τόπο, οπότε μεγάλος αριθμός μουσείων συγκροτήθηκε υπό την έννοια του Οικομουσείου, χωρίς ωστόσο να καλύπτουν όλο το φάσμα των παραμέτρων που απαιτούνται.

Μια υποκατηγορία των Οικομουσείων αποτελούν τα **Μονογραφικά μουσεία**, των οποίων το ένα και μοναδικό κεντρικό θέμα εξετάζεται σε σχέση με την τοπική ιστορία (π.χ. Μουσείο οίνου ή άρτου ή υδροκίνησης κ.λπ.). Κοινωνία, παράδοση, ήθη, έθιμα και τοπικές ιδιαιτερότητες που διαμορφώθηκαν λόγω της γεωγραφικής θέσης, του κλίματος και της κοινωνικής εξέλιξης ή της εξέλιξης της τεχνολογίας, ακόμη και θέματα από την λογοτεχνία ή τα κόμικς, κ.λπ. εξετάζονται στο βαθμό που σχετίζονται με το προβαλλόμενο κεντρικό θέμα. Μέσα από τις θεματικές ενότητες ενός τέτοιου μουσείου εξυπηρετούνται οι ανάγκες προβολής των πολιτισμικών αξιών ενός τόπου, που ενδεχομένως δεν έχει την τύχη να διαθέτει θησαυρούς καλλιτεχνικής, ιστορικής ή αρχαιολογικής αξίας εθνικής εμβέλειας, αλλά οι αναφορές του είναι πολύ απλούστερες.

Η σύγχρονη μουσειακή λειτουργία, όπως αναπτύσσεται στα Οικομουσεία, **μετατάσσει το Μουσείο από θεματοφύλακα αξιών σε ζωντανό οργανισμό που αλληλεπιδρά γόνιμα στο παρόν**, παρόλο που διαχειρίζεται αντικείμενα του παρελθόντος.

Ο τρόπος έκθεσης των διαφόρων θεματικών ενοτήτων στα Οικομουσεία διέπεται από τις νέες ερμηνευτικές αντιλήψεις και φέρνει την πολιτισμική παράδοση ενός τόπου κοντά στο ευρύ κοινό ενθαρρύνοντάς το να συμμετέχει στις δραστηριότητές του. Μέσω της προσεκτικής επιλογής των εκθεμάτων του προσπαθεί να συνδέσει το προσερχόμενο κοινό με το κοινωνικό περιβάλλον της περιοχής, στοχεύοντας μεταξύ των άλλων και στη **βιωματική εμπειρία** μέσω των διαφόρων «δρωμένων» που προσφέρει στους επισκέπτες. Φέρ' ειπείν, σε συνεργασία με τις τοπικές κοινότητες, συχνά οργανώνονται πολιτιστικές εκδηλώσεις σχετικές με τις σημερινές δραστηριότητες του τόπου και σε τομείς που σχετίζονται με τις θεματικές ενότητες που εκτίθενται στα Οικομουσεία.

Στα Οικομουσεία τα αντικείμενα εκτίθενται σε συνάρτηση με το πεδίο παραγωγής και χρήσης τους, γι' αυτό δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις, που οι επισκέπτες πηγαίνουν στις κοινότητες που τα φιλοξενούν, για να βιώσουν οι ίδιοι τις ασχολίες των κατοίκων συμμετέχοντας, (π.χ. τρυγητός, πάτημα των σταφυλιών, παρασκευή παραδοσιακών εδεσμάτων και γλυκισμάτων). Η ίδια λογική τηρείται και στις αποκαταστάσεις των ιστορικών κτιρίων, που αποκτούν νέα χρήση (π.χ. ξενώνες).

Επίσης, με τη συμμετοχή των επισκεπτών, συχνά διοργανώνονται χοροθεατρικές εκδηλώσεις με παραδοσιακά θέματα που επιβιώνουν μέχρι σήμερα, καθώς και οπτικοακουστικές παραστάσεις τοπικών δημιουργών, που μάλιστα προσελκύουν και πολλούς αλλοδαπούς επισκέπτες. Όλες αυτές οι παράπλευρες εκδηλώσεις εντάσσονται εν τέλει στην κατεύθυνση του πολιτιστικού τουρισμού και διοργανώνονται σε συνεργασία με τοπικούς κοινωνικούς φορείς.

Χίος, Αρχοντικό Αργέντη (Ξενώνας)

Υπ' αυτήν την έννοια **το Οικομουσείο αποτελεί ένα πολιτιστικό περιβάλλον διεπαφής των επισκεπτών με τους φορείς** αυτούς και συχνά επιτυγχάνει να δώσει εναύσματα ψυχοπνευματικής ενεργοποίησης στους επισκέπτες του, μέσω της κοινωνικής ευαισθητοποίησης των κατοίκων της περιοχής όπου χωροθετείται το Οικομουσείο. Πρωταρχικός σκοπός των Οικομουσείων, λοιπόν, είναι να κρατούν ζωντανή τη συλλογική μνήμη των κοινωνιών στις οποίες αναφέρονται, σε σχέση με τις παραδοσιακές τέχνες και δραστηριότητες του δικού τους παρελθόντος, αλλά επί τη βάση της συμμετοχικής προσέγγισης του επισκέπτη.

Υπό το πρίσμα της νέας Μουσειολογίας, μέσα από το διαμορφούμενο μοντέλο της σχέσης «πολιτισμικό περιβάλλον - έκθεμα - επισκέπτης», συχνά συντελείται υπέρβαση της στενά εννοούμενης εθνικής αναφοράς των μουσείων. Αυτό επιτυγχάνεται με μια πολύ συγκεκριμένη αλληλουχία διαδικασιών. Όπως είναι γνωστό, η επιλογή της εκθεσιακής πολιτικής ενός μουσείου υπαγορεύεται από τους φορείς του στον υπεύθυνο μουσειολόγο που, σε συνεργασία με τον αρμόδιο επιμελητή, διαμορφώνουν την ακολουθούμενη ιδεολογική κατεύθυνση, μέσα στην οποία θα μπορεί να κινείται η ερμηνεία της κάθε συλλογής. Το Μουσείο, υπ' αυτό το πρίσμα, γίνεται **φορέας μιας μεταπραγματικότητας** που λειτουργεί ως νέα δημιουργική πράξη και επομένως το σύγχρονο Μουσείο αναδεικνύεται σε μείζονα πολιτιστικό δημιουργό.

Ρόλος βαρύς και απαιτητικός πέφτει στους ώμους του σύγχρονου μουσειολόγου, που προϋποθέτει σύνεση, γνώση και μεράκι πολύ. Ο επιμελητής εκφράζει για τα αντικείμενα σαφείς επιστημονικές απόψεις, οι οποίες προκύπτουν από τη μελέτη τους μέσα στην ειδική συγχρονία της εποχής που έζησε το συγκεκριμένο αντικείμενο, ενώ ο μουσειολόγος, θα προβάλει την ερμηνεία του στη διαχρονία και εν τέλει θα την επικαιροποιήσει στο σήμερα.

Ο επιμελητής νοηματοδοτεί επακριβώς τα αντικείμενα αυτά χρησιμοποιώντας ένα θεωρητικό ερμηνευτικό εργαλείο μέσα από την επιστήμη του, που μπορεί να συνάδει ή όχι με τη γενικότερη πολιτική του μουσείου. Ο μουσειολόγος όμως, είναι εκείνος που τελικώς θα προβάλει το «ερμήνευμα» συνήθως μέσα σ' ένα εκθεσιακό πλαίσιο συμβατό με τη φυσιγνωμία και τις αρχές του φορέα του.

Η ερμηνεία έρχεται σαν αυτόματη συνέπεια της επιλογής και της προβολής στο σήμερα ενός αντικειμένου, το οποίο, εφόσον δεν παραμένει *in situ*, συνήθως απομονώνεται από το αρχικό του περιβάλλον, απενεργοποιείται από αυτό και ανασυντίθεται σε ένα καινούργιο παραπληρωματικό περιβάλλον εντός του μουσείου.

Η διαδικασία δε αυτή διευκολύνεται ιδιαιτέρως στα “Οικομουσεία”, από το γεγονός ότι ως συμφραστικό περιβάλλον των εκθεσιακών αντικειμένων προσφέρεται ο τόπος που τα γέννησε.

Όμως, ακόμη και μέσα στο «αυθεντικό» περιβάλλον των Οικομουσείων, ο μουσειολόγος μπορεί να διαμορφώνει κατά περίπτωση μία νοηματική ακολουθία, η οποία να επιτρέπει ή όχι στους επισκέπτες να διαμορφώνουν τη δική τους ερμηνεία.

Μπορεί είτε να αναγάγει τα εκτιθέμενα αντικείμενα σε αριστουργήματα, προβάλλοντάς τα έτσι μέσα από το πρίσμα της θεωρίας των μοναδικών προσωπικοτήτων και των ανεπανάληπτων έργων τέχνης που συνήθως διαμορφώνουν την Ιστορία (*object based*), είτε να απευθύνεται στο απόθεμα των προσωπικών εμπειριών του κοινού κάνοντάς τα μέρος της ζωής του (*concept based*).

Γενικά σ' ένα Μουσείο το σημαίνον ταυτίζεται με το σημαινόμενο.

Η επιλογή των αντικειμένων, η διάταξή τους και η σχέση τους με τα άλλα αντικείμενα μιας συλλογής αποτελούν συγχρόνως και τα μέσα της ερμηνείας τους, με το μουσειολόγο να προμηθεύει τα εργαλεία που θα επιτρέψουν στον επισκέπτη να προχωρήσει στην αποκωδικοποίηση των μουσειακών μηνυμάτων. Οι προθέσεις του μουσειολόγου γίνονται εύκολα φανερές σε μία έκθεση, από τον τρόπο με τον οποίο θα διευκολύνει τα εκτιθέμενα αντικείμενα να αφηγηθούν την ιστορία τους.

Η πολιτιστική κληρονομιά, όμως, δεν είναι αρκετό να αξιοποιείται μόνο ως στοιχείο θαυμασμού των έργων των προγόνων μας, αλλά πρέπει να προσφέρεται και ως παιδεία, που μπορεί να δώσει απαντήσεις σε σύγχρονους προβληματισμούς. Γι' αυτό και τα Οικομουσεία, λειτουργώντας βάσει αυτής της αρχής, επαναφέρουν στο προσκήνιο αρχές, ιδέες και απόψεις που διαμορφώνουν διαχρονικά τις αντιλήψεις για τη ζωή, την οικονομία, το περιβάλλον, την πολιτική. Και πράγματι η ερμηνευτική προσέγγιση αυτού του είδους διευκολύνεται πολύ από το περιβάλλον των Οικομουσείων.

Στα Οικομουσεία τα εκθέματα δεν αποξενώνονται από το ιστορικό και πολιτισμικό τους πλαίσιο, διότι επιζητείται η ένταξή τους στην καθημερινότητα της κοινότητας που τα δημιούργησε στο παρελθόν και που τα κατέχει στο παρόν. Όμως, υπ' αυτό το εκθεσιακό πρίσμα η μουσειολογική διαχείριση των χώρων αυτών διαθέτει αρκετά περιθώρια ερμηνευτικών παρεμβάσεων κι αυτό είναι κάτι που πρέπει να διερευνάται επισταμένως στις προθέσεις των συντελεστών της. Η ερμηνεία μιας συλλογής και οι ιδεολογικές κατευθύνσεις εκείνων που την ερμηνεύουν, όχι σπάνια αφορούν γενικότερες πολιτικοκοινωνικές σκοπιμότητες, οι οποίες και υπαγορεύουν τα θεωρητικά εργαλεία που θα χρησιμοποιηθούν από εκείνον ο οποίος καλείται να αξιοποιήσει τη συλλογή.

Φέρ' ειπείν, στο παρελθόν τα αρχαιολογικά μουσεία στην Ελλάδα βάσιζαν την υπόστασή τους στο γεγονός ότι συγκέντρωναν ευρήματα, που από μόνα τους είχαν τέτοια συμβολική σημασία για τους Έλληνες, ώστε να μη χρειάζονται οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία και υποστήριξη. Οι επιμελητές, επομένως, ήταν υπερεπαρκείς όχι μόνο για την μελέτη αλλά και για την έκθεσή τους, αφού μπορούσαν να αρκεστούν στην απλή παράθεση των αντικειμένων αυτών. Συνήθως, ακολουθούσαν μία τυπολογική και χρονολογική διάταξη, χωρίς να χρειάζεται να μπαίνουν στην διαδικασία ερμηνείας τους, η οποία θα τα ενέτασσε στο πολιτισμικό περιβάλλον από το οποίο προέρχονταν και το οποίο μετεξελίχθηκε έκτοτε.

Το **εθνικό κριτήριο, όμως, σταδιακά υποχωρεί** υπό το πρίσμα των αρχών της νέας Μουσειολογίας. Χαρακτηριστικό επίσης ήταν το παράδειγμα και των λαογραφικών μουσείων, τα οποία κατέκλυσαν τον ελλαδικό χώρο, κυρίως τη δεκαετία του '70, η ίδρυση των οποίων σχετιζόνταν με τη δεδομένη πολιτική του κράτους τη συγκεκριμένη εκείνη χρονική περίοδο, μία πολιτική έντασης των αξιών τις οποίες ήθελε να προσγράψει στον λαϊκό πολιτισμό μας και να τις αντιτάξει ως αντίβαρο στην ξενόφερτη ηθική.

Η μουσειολογική αντίληψη αυτών των μουσείων συντάχθηκε με εκείνη την συγκεκριμένη ιδεολογική κατεύθυνση και έτσι η ερμηνεία των προβαλλομένων συλλογών κινήθηκε μέσα στο πλαίσιο εκείνο. Βέβαια, τέτοιου είδους εμπρόθετος μουσειολογικός χειρισμός είναι πλέον σπάνιος σ' ένα εκθεσιακό περιβάλλον, το οποίο, άλλωστε, ταχύτατα επαναπροσδιορίζεται.

Ο επαναπροσδιορισμός δε αυτός ακολουθεί σταθερά το χνάρι μιας πολύ συγκεκριμένης διαδικασίας, που έχει ως εξής:

Οι διάφορες μουσειολογικές παρεμβάσεις τελώντας υπό συνεχή αναθεώρηση, επιστημονική και ιδεολογική, κατά διαστήματα ανανεώνονται ριζικά με την ευκαιρία της επανέκθεσης των διαφόρων συλλογών, ενώ, αντιθέτως, οι απόψεις των επιμελητών των συλλογών τελούν κυρίως υπό επιστημονική αναθεώρηση, δεδομένου ότι ο επιμελητής ερμηνεύει τις συλλογές με βάση συγκεκριμένες επιστημονικές γνώσεις. Φέρ' ειπείν, ο επιμελητής μιας αρχαιολογικής συλλογής θα χρησιμοποιήσει ερμηνευτικά εργαλεία από το χώρο της αρχαιολογίας, αντιστοίχως ένας ιστορικός τέχνης θα ερμηνεύσει μία συλλογή έργων τέχνης με ερμηνευτικά εργαλεία από την ιστορία της τέχνης και ένας βοτανολόγος από τη βοτανολογία. **Ο μουσειολόγος, όμως, συνεχώς επαναπροσδιορίζει τα ερμηνευτικά του εργαλεία σύμφωνα με ένα διαρκώς ανατροφοδοτούμενο θεωρητικό υπόβαθρο,** κί αυτό γίνεται ιδιαίτερος εμφανές στη διάρθρωση των Οικομουσείων. Επί παραδείγματι, οι σύγχρονες μουσειολογικές αντιλήψεις μιλούν για μουσεία που δεν ταξινομούνται πλέον με κριτήριο τις βασικές επιστήμες (π.χ. αρχαιολογικό, φυσικής ιστορίας, κ.λπ.) αλλά και για εκθέσεις που συγκροτούνται από μουσειακά αντικείμενα αφορώντα ευρύτερες θεματικές περιοχές, αφού η επίδειξη μεμονωμένων αντικειμένων δεν μπορεί να οικειώσει τον επισκέπτη με αυτό που λέγεται πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου.

Στα Οικομουσεία, λοιπόν, μέσα από τις επιλεγόμενες θεματικές ενότητες και σε διαλεκτική σχέση του παρελθόντος με το παρόν, συνεξετάζονται το εργασιακό περιβάλλον και η καθημερινή ζωή, καθώς εξελίσσονται στο συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό περίγραμμα, μέσα στο οποίο τα διάφορα παραδοσιακά επαγγέλματα αναπτύχθηκαν και στη συνέχεια παρήκμασαν.

Έτσι, ενώ ο επισκέπτης ενημερώνεται για συγκεκριμένες παραδοσιακές ασχολίες που εκλείπουν, παράλληλα μπορεί να τις εξετάσει και συγκριτικά, αφού αυτές προβάλλονται διαχρονικά στο ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό και ιστορικό πλαίσιο.

Η συγκριτική αυτή διερεύνηση της οικονομικής παραμέτρου διαχρονικά, που όμως σχετίζεται άμεσα με το ιδεολογικό ανάγλυφο μιας εποχής, έχει βαρύνοντα ρόλο στη μουσειολογική συγκρότηση των Οικομουσείων.

Αναλύοντας τον παραγωγικό συντελεστή της εργασίας βλέπουμε ότι διαφέρει από τους υπόλοιπους λόγω της διαπιστωμένης ανθρώπινης συμβολής. Η συμβολή αυτή δεν αφανίζεται, διότι, μέσω της συλλογικής μνήμης, τα ανθρώπινα επιτεύγματα που συνέβαλαν στη διαμόρφωσή της, μεταφέρονται και αποτελούν το εποικοδόμημα κάθε επόμενης γενιάς.

Ο κάθε άνθρωπος αποτελεί και μια παραγωγική μονάδα που μπορεί και μεταστοιχειώνει ιδέες, αρχές, αντιλήψεις, δηλαδή άυλες έννοιες, σε απτό και χρήσιμο αποτέλεσμα. Είναι ο μοναδικός παραγωγικός συντελεστής που δεν εξαντλείται, αλλά τα δημιουργήματά του αποκτούν υπεραξία με το πέρασμα του χρόνου. Από το τρίπτυχο «άνθρωπος - εργασία - δημιουργία» στα χέρια του ο μουσειολόγος έχει μόνο το τελευταίο, την ανθρώπινη δημιουργία, το μουσειακό αντικείμενο δηλαδή. **Στην αξιοποίηση της ανθρώπινης πνευματικής υπεραξίας, μέσω των υλικών της καταλοίπων, κατατείνει λοιπόν η επιλεκτική έκθεση των διαφόρων θεματικών ενοτήτων στα Οικομουσεία.** Κατ' αυτόν τον τρόπο διευκολυνόμαστε να αξιολογήσουμε εκ νέου τη δημιουργία του παρελθόντος, δηλαδή την πολιτιστική μας κληρονομιά, να την επαναπροσδιορίσουμε στο παρόν και να βρούμε τρόπους μετατροπής της σε κινητήρια δύναμη για το μέλλον. Μοναδικό υπόδειγμα τέτοιας αξιοποίησης αποτελεί η σημερινή Βενετία.

Άποψη της Βενετίας

Αυτού του είδους οι θεματικές συνθέσεις, όταν μάλιστα διαθέτουν και άφθονα παιδαγωγικά στοιχεία, είναι ελκυστικότερες και επαγωγικότερες για τον επισκέπτη, αρκεί να μην καταφεύγουν σε στείο διδασκισμό, ο οποίος λειτουργεί στις μέρες μας εξίσου απωθητικά με την αυταρχικό τύπου οργάνωση των εκθεσιακών χώρων. Οι κατ' αυτόν τον τρόπο επιλεγόμενες να προβληθούν συλλογές των Οικομουσειών συγκροτούνται από αντικείμενα διαφόρων επιστημών, οι δε εκθέσεις αυτές περιλαμβάνουν μία συνολική εικόνα ενός ευρύτερου περιβάλλοντος που επιδιώκεται να προβληθεί, οπότε και απαιτείται πολύπλευρη επιστημονική του υποστήριξη.

Τα κριτήρια επιλογής των προς έκθεση αντικειμένων ήσαν και είναι πάντα σχετικά, στην περίπτωση όμως των Οικομουσειών τα πράγματα είναι αισθητά διαφοροποιήμενα.

Μεταξύ των έργων αρχαίας τέχνης δεν υπάρχει ενιαίο κριτήριο επιλογής ή εκθετικής βαρύτητας. Καθένα έργο ανοίγει ξεχωριστό διάλογο με το θεατή. Το κριτήριο "καλλιτεχνική αξία" έχει υποχωρήσει στις τελευταίες δεκαετίες προς όφελος των κοινωνικοϊστορικών θεωρήσεων, αλλά δεν παύει να κρατά σημαντική θέση στη συνείδηση επιστημόνων και κοινού και αυτό επηρεάζει τη μουσειολογική συγκρότηση των Οικομουσειών.

Γενικά, ο μουσειολόγος, σε συνεργασία με τον επιμελητή, είναι εκείνοι που θα αποφασίσουν για κρίσιμα ζητήματα, όπως το αν τα αντικείμενα μιας συλλογής θα αφεθούν να αυτοπροσδιορισθούν από μόνα τους χωρίς μουσειογραφική υποστήριξη ή όχι. Αυτό είναι κάτι που αποτελεί σχετικά σπάνια μουσειολογική επιλογή, αλλά που συμβαίνει σε ειδικές παρουσιάσεις (π.χ. έργων τέχνης).

Στα Οικομουσειά πάντως τίθεται σαφώς θέμα μουσειολογικής επιλογής.

Το αν τα εκθεσιακά αντικείμενα παρουσιασθούν με έναν φλύαρο **ερμηνευτικό τρόπο, που θα γίνεται άμεσα αντιληπτός** από το κοινό και θα αντιπαρατίθεται προς το ίδιο το αντικείμενο, αποτελεί ένα μουσειολογικό δίλημμα. Το να μη δοθούν περιθώρια ερμηνευτικής ελευθερίας στο κοινό, αποτελεί θέμα επιλογών της μουσειολογικής διευθέτησης μιας έκθεσης, που όμως ασφαλώς σχετίζεται με το περιορισμένο πεδίο ευθύνης του μουσειολόγου σε ζητήματα πολιτιστικής διαχείρισης. Οι στρατηγικές αποφάσεις περί πολιτιστικής πολιτικής, που επηρεάζουν άμεσα και το ρόλο και τη λειτουργία και τη φυσιογνωμία του θεσμού του μουσείου, δεν αποτελούν τομέα ευθύνης του μουσειολόγου, έστω και αν κρίνεται σκόπιμη η συμβολή του συμβουλευτικά.

Ο μουσειογράφος από την άλλη πλευρά, αν και υπεύθυνος για παρεμβάσεις εφαρμογής, οφείλει να ενσωματώνει δημιουργικά τις ερμηνευτικές κατευθύνσεις του μουσειολόγου, δίνοντας τη δυνατότητα σε **θεατές με ποικίλο υπόστρωμα να συμμετέχουν στην ερμηνευτική διαδικασία.**

Η ερμηνεία που θα αποδοθεί εν τέλει στα αντικείμενα των συλλογών, εξαρτάται από το είδος των πληροφοριών που θα τα συνοδεύσουν. Πάντως, οι μουσειογραφικές επιλογές είναι στρατηγικής σημασίας, γιατί **τη μουσειογραφική πληροφορία που τελικώς θα επεξεργασθεί ο επισκέπτης νοητικά, και προβάλλοντάς την στο δικό του υπόστρωμα προσωπικότητας, θα αξιοποιήσει ή όχι.**

Όσο και αν έχουμε συνείδηση της "αυθαιρεσίας" και της σχετικότητας της ερμηνευτικής προσέγγισης, ειδικώς των έργων τέχνης, ακόμη και μια ερμηνευτικά οριοθετημένη παρουσίαση δεν αναιρεί τη δυνατότητα να ανοίξουν νέοι ορίζοντες έκθεσης των έργων αυτών για τους ενδιαφερόμενους, κοινό και ειδικούς.

Κάθε έργο που παρουσιάζεται συνοδευόμενο από ποικίλο ερμηνευτικό και πληροφοριακό υλικό, λειτουργεί σ' ένα πλαίσιο που αποκαλύπτει στο κοινό τη σημασία, τις επεξηγήσεις και το εύρος της γνώσης, που διέθετε ο επιμελητής. Αντιθέτως, μία απλή και ατεκμηρίωτη παρουσίαση, μόνον από κάποιον ειδικό μπορεί να προκαλέσει σωστή αξιολόγηση, γι' αυτό ακόμη και μία σκόπιμα απέριτη έκθεση (π.χ. έργων τέχνης) θα πρέπει τουλάχιστον να γίνεται σε ολοκληρωμένες ενότητες, οι οποίες μάλιστα θα πρέπει να επισημαίνονται χωροταξικά στους αποδέκτες.

Τα εκτιθέμενα αντικείμενα των Οικομουσείων βασικά επιδιώκεται να παραμένουν in situ. Άλλοτε όμως συγκροτούνται εξ υπαρχής οι επιμέρους θεματικές ενότητες, κυρίως όταν ο τοπικός πληθυσμός συμβάλει στον εμπλουτισμό του εκθεσιακού υλικού, προσφέροντας προσωπικά αντικείμενα, οπότε και απαιτείται μουσειολογική τους υποστήριξη με τη βοήθεια του ίδιου του προσφέροντος. Επειδή συνήθως **οι δωρητές αυτοί ανήκουν στην τοπική κοινωνία, πάντοτε κουβαλούν μαζί τους μνήμες πολύτιμες, όπως και τα αντικείμενα που προσφέρουν.** Συχνά μέσα από τις αφηγήσεις τους αποκαλύπτεται το διαχρονικό πολιτισμικό ανάγλυφο και η ιδεολογία της κοινωνίας από την οποία προέρχονται αμφότεροι, άνθρωποι και αντικείμενα.

Μέσα από μία παρουσίαση στο περιβάλλον των Οικομουσείων θα πρέπει πάντοτε, με κάποιο τρόπο, να αναδύεται ο “εσωτερικός” (ιδεολογία, μόρφωση, θέση του παραγωγού στην κοινωνία, κοινωνικές συνθήκες) και ο “εξωτερικός” (πολιτική κατάσταση, κοινωνικές συνθήκες) κόσμος της εποχής που ο δημιουργός του έργου έζησε. Άλλωστε, γίνεται συστηματική χωροθέτηση των οικομουσείων μέσα στο φυσικό χώρο όπου έζησε μια κοινωνία, και μάλιστα θεωρείται ότι ένα **οικομουσείο δεν χρειάζεται συγκεκριμένη συλλεκτική πολιτική, αφού οτιδήποτε περικλείεται στα γεωγραφικά του πλαίσια ανήκει στη δικαιοδοσία του.**

Όλα αυτά λοιπόν καλείται να τα ενσωματώσει ο μουσειολόγος στην έκθεση, μέσω του συμφραστικού περιβάλλοντος, με το οποίο θα πλαισιώσει το έργο και που θα αναφέρεται στη συγχρονία της εποχής παραγωγής του (π.χ., οι τελετουργίες που τη συνοδεύουν, η περιρρέουσα ιδεολογία που την προσδιορίζει). Επίσης, οφείλει να παραθέσει και όσες πληροφορίες διαθέτει, που αφορούν τις διαδοχικές μεταβολές των μορφολογικών χαρακτηριστικών του αντικειμένου διαχρονικά.

Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των αντικειμένων στην διαχρονική εξέλιξή τους εμπεριέχουν όλες τις πληροφορίες των κοινωνικών, οικονομικών ή αισθητικών κριτηρίων που υπαγόρευσαν την εξέλιξη αυτή. Αποτελούν το γενετικό υλικό που οφείλει να αποκωδικοποιήσει ο επισκέπτης του Οικομουσείου, προκειμένου να προσπελάσει το ιδεολογικό υπόβαθρο της κοινωνίας που τα δημιούργησε, της κοινωνίας που τα περιέσωσε και της κοινωνίας που τα διατηρεί στους κόλπους της ως σήμερα.

Πρόκειται για ένα **ιδιαίτερο είδος επικοινωνίας μεταξύ κοινού και παραπληρωματικού υλικού, που για να γίνει κατανοητό πρέπει να αποκωδικοποιείται εύκολα**, ώστε οι συλλογές να γίνονται κατανοητές από ένα ευρύτερο ποσοστό του κοινωνικού συνόλου. Το παραπληρωματικό υλικό μιας έκθεσης πρέπει να είναι εύληπτο, ευσύνοπτο και πάντοτε να πλαισιώνει τα μουσειακά αντικείμενα "κατ' οικονομίαν". Άλλωστε, η συστηματική χωροθέτηση των Οικομουσείων μέσα στο φυσικό χώρο που γεννήθηκε ο πολιτισμός που αναδεικνύουν, αποτελεί άριστο συμφραστικό περιβάλλον, οπότε η φλύαρη μουσειογραφική υποστήριξη μάλλον παρέλκει.

Ένα τελευταίο ζήτημα που πρέπει να σχολιασθεί είναι το γεγονός ότι η καταστροφή πολιτιστικών μνημείων και η αλλοίωση του χώρου που τα περιβάλλει από δυνάμεις κατοχής έχει

συμβολικό χαρακτήρα, καθώς παραπέμπει στην καταστροφή των συμβόλων και της ταυτότητας μιας χώρας. Ειδικώς η αλλοίωση του περιβάλλοντος χώρου, ακόμη και αν δεν προέρχεται από σκόπιμη ενέργεια, αλλά είναι αποτέλεσμα εγκατάλειψης ή στρεβλών επεμβάσεων, δημιουργεί σημαντικό πρόβλημα στη μουσειολογική αξιοποίηση των Οικομουσείων.

Σε πολλούς αρχαιολογικούς χώρους οι επιπτώσεις είναι ιδιαίτερα οδυνηρές, αφού η βεβήλωση του πολιτισμού ενός έθνους έχει τον χαρακτήρα της κατοχής, της καταστροφής και της κατάκτησης όχι μόνο του ανθρώπινου δυναμικού αλλά και του πολιτισμού ενός έθνους, επομένως όλης του της υπόστασης. Από περιπτώσεις δηώσεων και φθορών των πολιτιστικών συμβόλων ενός λαού είναι γεμάτη η παγκόσμια ιστορία. **Ο συμβολικός χαρακτήρας του πολιτισμικού αγαθού δυστυχώς τα κάνει ιδιαίτερα ευάλωτα σε περιόδους πολέμου.**

Το μουσειολογικό πρόβλημα που τίθεται εν προκειμένω, είναι εάν τέτοιου είδους μελανές ιστορικές παρενθέσεις πρέπει να παρουσιάζονται στο κοινό κατά την έκθεση των συλλογών και ιδιαίτερα στα Οικομουσεία, όπου τα πάντα εκτίθενται τρόπον τινά «αμοντάριστα» στα μάτια του επισκέπτη. Όμως και πάλι η απάντηση δεν είναι μονοσήμαντη. Και πάλι τίθεται θέμα διερεύνησης και προσδιορισμού προθέσεων και, επομένως, εντάσσεται στη σφαίρα των στρατηγικών επιλογών που χαρακτηρίζουν τα θέματα της μουσειακής πολιτικής.

Εν κατακλείδι,

εκείνο που για έναν μουσειολόγο βαρύνει στη διαχείριση ενός Οικομουσείου είναι η εγκατάσταση διαλεκτικής σχέσης του παρελθόντος με το παρόν ούτως, ώστε μέσα από αυτήν την διαδικασία να συντελεστεί η τελική ώσμωση ανάμεσα στον επισκέπτη και στο φορτισμένο πολιτισμικά χώρο που καλείται να αξιοποιήσει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Acton M., *Learning to Look at Paintings*, London, 1997.
- Adams G.D., *Museum Public Relations*, Nashville, 1983.
- Adams J.L., *Conceptual Blockbusting: A Guide to Better Ideas*, New York, 1990.
- Albers J., *Interaction of Color*, New Haven, 1963.
- Alderson W. et al., *Interpretation of Historic Sites*, Nashville, 1987.
- Alexander E., *Museums in Motion*, Nashville, 1986.
- Allen E., *How Buildings Work*, London, 1980.
- Allen M., *Sponsoring the Arts*, London, 1990.
- Allwood J., *The Great Exhibitions*, London, 1977.
- Ambrose T., *Museums in Education: Education in Museums*, Edinburg, 1987.
- Ambrose T., *Money, Money, Money and Museums*, Norwich, 1991.
- Ambrose T. et al., *Forward Planning*, London, 1991.
- Ambrose T. et al., *Museum Basics*, London, 1995.
- American Association of Museums, *Museums for a New Century*, Washington, 1984.
- American Association of Museums, *The Audience in Exhibition Development*, Washington, 1992.
- American Association of Museums, *Excellence and Equity: Education and the Public Dimension of Museums*, Washington, 1992.
- Ames P., *A Challenge to Modern Museum Management: Reconciling Mission and Market*, *Museum Studies Journal* 3, 2, 10-14, 1988.
- Ames Kenneth L. et al., *Ideas and Images: Developing Interpretive History Exhibits*, Nashville, 1992.
- Amheim R., *Visual Thinking*, Berkeley, 1969.
- Amheim R., *The Dynamics of Architectural Form*, 1977.
- Αθανασάκης Α., *Οικοπεριβαλλοντική Αγωγή*, Αθήνα, 1996.
- Αναγνωστόπουλος Β.Δ. (επιμ.), *Λαϊκή παράδοση και σχολείο*, Αθήνα, 1999.
- Anderson B., *Φανταστικές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μετάφραση Π. Χαντζαρούλα, Αθήνα, 1997.
- Anderson P., *The Origins of Postmodernity*, London, 1998.
- Αντζουλάτου Ρετσίλα Ε., *Λαογραφικά μουσεία και παιδεία*, Αθήνα, 1991.
- Appelbaum B., *Guide to Environmental Protection of Collections*, Madison, 1991.
- Αρχαιολογία 16, *Παιδί και Μουσείο*, Αθήνα, Ιούνιος-Αύγουστος, 1985.
- Ashby H., York, Please Touch, *Workshop, Museum Journal*, 89, 8, 11, 1989.
- Asimow M., *Introduction to Design*, New Jersey, 1962.

- Association of Art Museum Directors, *Professional Practices in Art Museums, Report of the Ethics and Standards Committee*, Savannah, 1981.
- Αυδίκος Ευ., *Μια φορά και έναν καιρό... αλλά... μπορεί να γίνει και τώρα. Η εκπαίδευση ως χώρος διαμόρφωσης παραμυθιάδων*, Αθήνα, 1999.
- Bachelard G., *The Poetics of Space*, Boston, 1979.
- Βαϊνά Μ., *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της Τοπικής Ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Αθήνα, 1997.
- Barker E. (ed), *Contemporary Cultures of Display*, London, 1999
- Barthes R., *Elements of Semiology*, New York, 1967.
- Basalla G., *Museums and Technological Utopianism*, Curator 17, 2, 105-108, 1974.
- Batchen G., *Burning with Desire: The Conception of Photography*, London, 1997.
- Baudrillard J., *For a Critique of the Political Economy of the Sign*, St. Louis, 1981.
- Bazin G., *The Museum Age*, New York, 1967.
- Beelitz P.F., *The Ancestors Project*, Curator 29, 1, 23-51, 1986.
- Belcher M.G., *A decade of museum design and interpretation: a personal view*, Museums Journal, 83, 1, 53-60, 1983.
- Belcher M.G., *Exhibitions in Museums*, Leicester, 1991.
- Bennett T., *Formations of Pleasure*, London, 1983.
- Bennett T., *Popular Culture and Social Relations*, 1986.
- Bennett, T., *The Birth of the Museum*. London, 1995.
- Berger J., *Ways of Seeing, London, 1972, μετάφραση Ζαν Κονταράτου*, Αθήνα, 1980.
- Berger J., *About Seeing*, New York, 1980.
- Berger P. et al., *The Social Construction of Reality*, London, 1975.
- Bergeron L. et al, *Industry, Architecture, and Engineering: American Ingenuity 1750-1950*, New York, 2000.
- Berry S. et al., *Museum Education, Theory and Practice*, Virginia, 1989.
- Bertram B., *Display Technology for Small Museums*, Australia, 1982.
- Bicknell S. et al., *Museum visitor studies in the 90s*, London, 1993.
- Biernacki R., *Language and the Shift from Signs to Practices in Cultural Inquiry*, History and Theory, 39, 3, 289-310, 2000.
- Birnbaum C.A., ed., *Preserving Modern Landscape Architecture. (Papers from the Wave Hill-National Park Service Conference)*, Cambridge, 2000.
- Birren F., *Color, Form and Space*, New York, 1961.
- Birren F., *Light, Color, and Environment*, New York, 1969.
- Birren F., *Principles of Color*, New York, 1969.
- Birren F., *Color and Human Response*, New York, 1978.
- Blackmon C.P. et al., *Open Conversations: Strategies for Professional Developments in Museums*, Chicago, 1988.
- Blau E., *The Architecture of Red Vienna 1919-1934*, Cambridge, 1999

- Blau E., et al, eds, *Shaping the Great City: Modern Architecture in Central Europe 1890-1937*, New York, 1999.
- Bloch M., Labels, *Legends and Legibility*, Museum News 47, 3, 13-17, 1979.
- Bloom J. et al., *Museums for a New Century*, Washington, 1984.
- Bloomer Kent C. et al., *Body, Memory and Architecture*, New Haven, 1977.
- Blud L., *Family interactions during a museum visit*, International Journal of Museum Management and Curatorship, 9, 3, 257-64, 1990.
- Blume H., *Fundraising - A Comprehensive Handbook*, London, 1977.
- Borger R. et al., *The Psychology of Learning*, London, 1973.
- Borun M. et al., *Measuring the Immeasurable: A Pilot Study of Museum Effectiveness*, Philadelphia, 1977.
- Borun M., *What's in a Name: A Study of the Effectiveness of Explanatory Labels in a Science Museum*, Washington, 1980.
- Borun M. et al., *To Label or Not to Label?*, Museum News 58, 4, 64-67, 1980.
- Βοσνιάδου Σ., *Εισαγωγή στην εξελικτική ψυχολογία*, Θεσσαλονίκη, 1990.
- Βοσνιάδου Σ., *Κείμενα εξελικτικής ψυχολογίας*, Αθήνα, 1992.
- Boyle D., *Subject to Change*, New York and Oxford, 1997.
- Bounia A., *The Nature of Collecting in the Classical World*, Leicester University, 1998.
- Boylan P., *Museums 2000: Politics, People, Professionals and Profit*, London, 1992.
- Buck Morss S., *The Dialectics of Seeing*, London, 1986.
- Burcaw G.E., *Introduction to Museum Work*, Nashville, 1983.
- Burstein D. et al., *Project Management for the Design Professional*, New York, 1982.
- Brawne M., *The New Museum: Architecture and Display*, New York, 1965.
- Brawne M., *The Museum Interior*, New York, 1982.
- Βρεττός Γ., *Εικόνα και σχολικό εγχειρίδιο*, Αθήνα, 1999.
- Brill T., *Light-Its Interaction with Art and Antiquities*, London, 1980.
- Brommelle N.S. et al., Part I, *Museum Lighting*, *Museums Journal* 61, 169-77, 1961.
- Brommelle N.S. et al., Part II, *Artificial Light and Museum Display*, *Museums Journal* 62, 259-67, 1962.
- Brommelle N.S. et al., Part III, *Aspects of the Effects of Light on Deterioration*, *Museum Journal*, 62, 337-46, 1962.
- Brommelle N.S. et al., *Science and Technology in the Service of Conservation*, London, 1982.
- Bryan D., *Involvement*, *Exhibit Builder* 2, 7, 18-25, 1985.
- Bryan D. et al., *Interactive Exhibit Controls*, *Exhibit Builder* 6, 1, 50-53, 1988.
- Bryan D., *How the Exhibit Builder Can Avoid Scheduling Mishaps*, *Exhibit Builder* 6, 6, 34-40, 1989.
- Callow K.B., *Museums and the disabled*, *Museums Journal* 74, 2, 70-2, 1974.

Campbell L., *Twentieth-century Architecture and its Histories*, London , 2000.

Cannon Brooks P., *Museological Theory and Market*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Cassar M., *Environmental Management*, London, 1995.

Carey S., *Conceptual Change in Childhood*, Cambridge, 1987.

Cassar M., *Case design and climate control: a typological analysis*, *Museum*, 146, 104-107, 1985.

Child R.E. et al., *Insect pest control in UK museums*, London, 1987.

Ching F.D., *Interior Design Illustrated*, New York, 1987.

Cole K.C., *Faces of Light: Colors, Images and Things That Glow in the Dark*, San Francisco, 1980.

Collins Z.W., *Museums, Adults and the Humanities - A Guide for educational Programming*, Washington, 1981.

Coombe R., *The Cultural Life of Intellectual Property*, Durham, 1998.

Corner J. et al., *Enterprise and Heritage*, London, 1991.

Corsane G. et al, *Ecomuseums: a Brief Evaluation*, London, 1993.

Cossons N., *Management of Change*, London, 1985.

Crane S., *Memory, Distortion and History in the Museum*, *History and Theory*, 36, 44-63, 1997.

Δάλκος Γ., *Η τέχνη και το αίτημα της διεπιστημονικότητας - διακλαδικότητας κατά την μόρφωση σύγχρονων αναλυτικών προγραμμάτων*, Εκπαιδευτικά, 47-48, 1998.

Δάλκος Γ., *Σχολείο και μουσείο*, Αθήνα, 2000.

Dandridge F., *The Value of Design in Visual Communication*, *Curator* 9, 331-36, 1966.

Danilov V., *Science and Technology Centers*, London, 1982.

David J., *Lighting: papers presented at a seminar organised by the Museums Association*, *Museums Journal*, 87, 3, 141-154, 1987.

Davidson B., *New Dimensions for Traditional Dioramas: Multisensory Additions for Access, Interest and Learning*, Boston, 1991.

Davis P., *Ecomuseums: A Sense of Place*, Leicester, 1999.

Dean D., *Museum Exhibition*, London, 1994.

Deasy C.M., *Designing Places for People: A Handbook on Human Behavior for Architects, Designers, and Facility Managers*, New York, 1985.

DeBorhegyi S., *Museum Brainstorming: A Creative Approach to Exhibit Planning*, *Curator* 21, 3, 217-24, 1978.

Dekker T., *The Modern city Revisited*, London, 2000.

Δεληγιάνης Δ., *Μουσειοπαιδαγωγική Εκπαίδευση*, Π.Σ.Ε., Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 1998.

Δεληγιάνης Δ., *Το Μουσείο της Πτολεμαϊκής Αλεξάνδρειας, τέμενος σοφίας*, *CORPUS*, 13, 2000.

Demon W., *Ο Κοινωνικός Κόσμος του Παιδιού*, Αθήνα, 1995.

Δεμερτζής Ν., *Κουλτούρα, νεωτερικότητα, πολιτική κουλτούρα*, Αθήνα, 1989.

Δεσμυτζάκης Μ., *Πανεπιστημιακό μουσείο και πανεπιστημιακή εκπαί-*

- δευση, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Διαμαντοπούλου Ζ., *Πολιτισμική Αγωγή: Η διδακτική της παιδαγωγικής διάστασης του Μουσείου*, Νέα Παιδεία, 69, 1994.
- Dierking L.D. et al., *Resessing in Exhibit Design as a Device for Directing Attention*, Curator 27, 3, 238-48, 1984.
- Dierking L.D., *The Family Museum Experience: Implications from Research*, Journal of Museum Education 14, 2, 9-11, 1989.
- Drackrey T. (ed), *Electronic Culture. Technology and Visual Representation*, Aperture, 1996.
- Draper L., *The Visitor and the Museum*, Berkeley, 1977.
- Dreyfuss H., *Designing for People*, New York, 1974.
- Duckworth E., *The Having of Wonderful Ideas & Other Essays on Teaching and Learning*, New York, 1987.
- Duncan C., *Civilizing Rituals. Inside Public Art Museums*, London, 1995.
- Durbin J., *The Behavior of Family Groups in Science Museums*, Curator 29, 2, 139-54, 1986.
- Durbin G. et al., *A Teacher's Guide to Learning from Objects*, London, 1990.
- Dyer R., *White*, London, 1997.
- Eco U., *A Theory of Semiotics*, Bloomington, 1976.
- Edson G. et al., *The handbook for Museums*, London, 1994.
- Edwards S. R. et al., *Pest Control in Museums*, Cansas, 1980.
- Eri I., *A Briet History of the Showcase*, Museum 146, 37, 2, 72-4, 1985.
- Evans J. et., al., eds, *Visual Culture: The Reader Thousand Oaks*, London, 1999.
- Falk J. et al., *The Museum Experience*, Washington, 1992.
- Falk, J. et al, *The Effect of Visitors. Agendas on Museum Leaerning*, Curator, 41, 106-120, 1998.
- Feeley J., *Museum Studies Library Shelf List*, San Francisco, 1983.
- Fehér E. et al., *Development of Scientific Concepts through the Use of Interactive Exhibits in a Museum*, Curator 28, 1, 35-46, 1985.
- Fekete J., *The Structural Allegory: Reconstructive Encounters with the New French Thought*, Manchester, 1984.
- Field B., *Hands-On Museums: Partners in Learning*, New York, 1975.
- Φιλίπποπούλου Ε., *Η διεπιστημονική προσέγγιση ενός νέου μουσείου*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Φιλίπποπούλου- Μιχαηλίδου Ε., *Μουσεία σε κρίση ταυτότητας*, Επτάκυκλος, 2, (1998-1999).
- Finlay I., *Priceless Heritage: The Future of Museums*, London, 1977.
- Finley D.E., *A Standard of Excellence*, Washington, 1973.
- Finn D., *How to Visit a Museum*, New York, 1985.
- Φιοραβάντες Β., *Μοντερνισμός και κουλτούρα*, Αθήνα, 1993.
- Follis J. et al., *Architectural Signing and Graphics*, New York, 1979.
- Fondation de France and ICOM, *Museums Without Barriers: A New Deal for Disabled People*, London, 1991.

- Foucault M., *The Archaeology of Knowledge*, London, 1972.
- Foucault M., *The Order of Things*, London, 1973.
- Frank T., *The Conquest of Cool*, Chicago, 1998.
- Fraser V., *Building the New World: studies in the modern architecture of Latin America 1930-1960*, New York, 2000.
- Frostick E., *Museums in Education: a neglected role?*, *Museums Journal*, 85, 2, 67-74, 1985.
- Fuller P., *Images of God: The Consolations of Lost Illusions*, London, 1985.
- Fyfe G. et al., *Picturing Power: Visual Depiction and Social Relations*, London, 1988.
- Gardner H., *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligence*, London, 1985.
- Garnil Jones K., *The Wired Museum*, Washington, 1997.
- Γκαϊζή Α., *Η Έκθεση των Αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909). Ιδεολογικές αφητηρίες - Πρακτικές προσεγγίσεις*, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, 1999.
- Gazi A., *Archaeological Museums in Greece 1829-1909*, *Leicester University*, 1993.
- Γκέφου - Μαδιανού Δ., *Πολιτισμός και Εθνογραφία*, Αθήνα, 1999.
- George G., et al., *Starting Right: a Basic Guide to Museum Planning*, Nashville, 1989.
- Γλύκατζη Αρβελέρ Ε., *Νέες μορφές μουσείων και παιδεία*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Γλυκοφρύδη-Λεοντοίνη Α., *Αισθητική παιδεία και πολιτισμική ταυτότητα*, *Χρονικά Αισθητικής*, 35, 181-194, 1995.
- Glaser J.R., *The American Museum Experience: In Search of Excellence*, Edinburgh, 1986.
- Goldberg J., *In praise of darkness: the Hands-on Japan exhibition*, *Museum*, 33, 3, 187-92, 1981.
- Goodhew E., *Museums and Primary Science*, London, 1988.
- Graeme Chalmers F., *Celebrating Pluralism. Art, Education and Cultural Diversity*, California, 1996.
- Graf B. et al., *Museumsausstellungen: Planning-Design-Evaluation*, Munich, 1985.
- Gramsci A., *Selections from the Prison Notebooks*, London, 1971.
- Gramsci A., *Selections from Cultural Writings*, London, 1983.
- Greenglass D.I., *Learning from Objects in a Museum*, *Curator* 29, 1, 53-66, 1986.
- Griggs S., *Orienting Visitors Within a Thematic Display*, *International Journal of Museum Management and Curatorship* 2, 119-34, 1983.
- Gombrich E., *Το χρονικό της Τέχνης*, μετάφραση Α. Κάσδαγλη, Αθήνα, 1998.
- Grillo P. J., *Form, Function & Design*, New York, 1975.
- Habermas J., *What is Universal Pragmatics? Communication and Evolution of Society*, Paris, 1979.
- Hall E., *Beyond Culture*, New York, 1977.
- Hall M., *On Display*, London, 1987.

- Ham S., *Cognitive Psychology and Interpretation*, Journal of Interpretation, 8, 1, 11-28, 1983.
- Hansen T.H., *Museums and Education*, Copenhagen, 1982.
- Harley J., *Designing Instructional Text*, London, 1985.
- Harvey J., *Air conditioning for museums*, Museums Journal, 73, 1, 11, 1973.
- Haseltine J.L., *Please touch*, Museum News, 45, 2, 11-16, 1966.
- Hawkes T., *Structuralism and Semiotics*, London, 1977.
- Heath A.M., *The same only more so: museums and the handicapped visitor*, Museums Journal, 7, 2, 56-8, 1976.
- Hein G., *Learning in the Museum*, London and New York, 1998.
- Heywood, S., *Teaching Teachers about Museums*. Journal of Education in Museums, 20, 28-31, 1999.
- Hewison R., *The Heritage Industry*, London, 1987.
- Hicks E. et al., *Museums for a New Century*, Washington, 1984.
- Hodges H., *Showcases Made of Chemically Unstable Materials*, Museum 34, 1, 56-58, 1982.
- Hood M.G., *Staying Away: Why People Choose Not to Visit Museums*, Museum News 61, 4, 50-57, 1983.
- Hooper Greenhill E., *Some basic principles and issues relating to museum education*, Museums Journal, 82, 2, 69-70, 1983.
- Hooper Greenhill E., *Learning and Teaching With Objects*, Leicester, 1988.
- Hooper Greenhill E., *Initiatives in Museum Education*, Leicester, 1989.
- Hooper Greenhill E., *Museum and Gallery Education*, Leicester, 1991.
- Hooper Greenhill E., *Writing a Museum Education Policy*, Leicester, 1991.
- Hooper Greenhill E., *Museums and the Shaping of Knowledge*, London, 1992.
- Hooper Greenhill E., *Museums and their Visitors*, London, 1994.
- Hooper Greenhill E., *Museum, Media, Message*, London, 1995.
- Hooper-Greenhill, E., *Lessons in Learning*. Museums Journal, 11, 1995.
- Hooper Greenhill E., *The Educational Role of The Museum*, London, 1999.
- Horne D., *The Great Museum. The Representation of History*, London, 1984.
- Howard W., *The Practice of Public relations*, Oxford, 1985.
- Howie F., *Safety in Museums and Galleries*, London, 1987.
- Hudson K., *A Social History of Museum*, London, 1975.
- Hudson K., *Museums for the 1980s*, New York, 1977.
- Hudson K., *Museums of Influence*, Cambridge, 1987.
- Hughes J. et al, eds., *Non-plan: Essays on Freedom Participation and Change in Modern Architecture and Urbanism*, Oxford, 2000.
- Hurlburt A., *The Design Concept*, New York, 1970.
- Jackendoff R., *Semantics and Cognition*, Cambridge Mass., 1983.
- Jacobsen W. et al., eds, *Metropolis: a Cinematic Laboratory for Modern*

- Architecture*, Stuttgart, 2000.
- Jaeggi A., Fagus: *Industrial Culture from Werkbund to Bauhaus*, New York, 2000.
- James-Chakraborty K., *German Architecture for a Mass Audience*, London, 2000.
- Jones J., *Museum Computers: Design Innovations*, Curator 35, no. 3, 225-36, 1992.
- ICOM, *Προληπτική Συντήρηση στα Μουσεία: Έλεγχος φωτισμού, έλεγχος κλιματισμού*, Αθήνα, 1985.
- ICOM, *The ICOM handbook of museum public relations*, Paris, 1986.
- ICOM, *Statutes*, Paris, 1990.
- ICOM and Fondation de France, *Museums Without Barriers*, London, 1991.
- Impey O. et al., *The Origins of Museums: The Cabinet of Curiosities in Sixteenth and Seventeenth Century*, Oxford, 1985.
- Itten J., *The Elements of Color*, New York, 1970.
- Itten J., *Design and Form*, New York, 1975.
- Καμπούρη - Βαμβούκου Μ., *Τα ιστορικά Μουσεία: Η Νέα Ιστορία και ο αντίκτυπός της σ' αυτά*, Αρχαιολογία και Τέχνες, 16, 30-36, 1985.
- Kanikow R., *Exhibit Design*, New York, 1987.
- Καρακατσάνη Α. και Παπαδόπουλος Στ., *Μουσεία και Συλλογές της Ελλάδος*, Αθήνα, 1970.
- Karp I. et al., *Exhibiting Cultures - The Poetics and Politics of Museum Display*, Washington, 1991.
- Karp I. et al., *Museums and Communities: The Politics of Public Culture*, Washington, 1992.
- Κατοανίκα-Στεφάνου Ε., *Εφαρμοσμένη Μουσειολογία και Θεωρητικές Αναζητήσεις*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Kavanagh G., *History Curatorship*, Leicester, 1990.
- Kavanagh G., *The Museums Profession: Internal and External Relations*, Leicester, 1991.
- Kavanagh G., *Museum Languages-Objects and Texts*, Leicester, 1991.
- Keen C., *Visitor services and people with a disability*, *Museums Journal*, 84, 1, 33-8, 1984.
- Kelly E., *New services for the disable in American museums*, *Museums Journal*, 82, 3, 157-9, 1982.
- Kennedy J., *User Friendly: Hand-On Exhibits That Work*, Washington, 1990.
- Kenney A.P., *Museums from a wheelchair*, *Museums News*, 53, 4, 14-17, 1974.
- Kenney A.P., *A test of barrier-free design*, *Museum News*, 55, 3, 27-9, 1977.
- Kentley E. et al., *Writing on the Wall*, London, 1989.
- Key A.F., *Beyond Four Walls*, Toronto, 1973.
- Kidder T., *The Soul of a New Machine*, New York, 1981.
- Kimmel P.S. et al., *Public Reaction to Museum Interiors*, *Museum News* 51, 1, 17-19, 1972.

- Kintz L. et al, eds, *Media, Culture, and the Religious Right*, Minneapolis, 1998.
- Κιτρομηλίδης Π., *Η Γαλλική Επανάσταση και η Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Αθήνα, 2000.
- Klein L., *Exhibits: Planning and Design*, New York, 1986.
- Knox B.J., *Electric vs. Natural Lighting*, *Museum News*, 66, 5, 64-7, 1988.
- Κόκκινος, Γ., *Από την Ιστορία στις Ιστορίες. Προσεγγίσεις στην ιστορία της Ιστοριογραφίας, την Επιστημολογία και την διδακτική της Ιστορίας*, Αθήνα, 1998.
- Κόκκου Α., *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα, 1977
- Κολιόπουλος Δ., *Μη τυπικές μορφές εκπαίδευσης στις Φυσικές Επιστήμες: Η περίπτωση του επιστημονικού μουσείου*, *Η Λέσχη των εκπαιδευτικών*, 18, 32-35, 1997.
- Κόνσολα Ντ., *Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1990.
- Κόνσολα Ντ., *Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*, Αθήνα, 1995.
- Κουλαΐδης Β., *Αναπαραστάσεις του Φυσικού Κόσμου*, Αθήνα, 1994.
- Κωστάντιος Δ., *Μουσείο και Μνημείο*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Κωσταρίδου Ευκλείδη Α., *Γνωστική Ψυχολογία*, Αθήνα, 1992.
- Κωτσάκης Κ., *Από το αρχαίο αντικείμενο στο νόημα: η ερμηνεία στη σύγχρονη θεωρητική αρχαιολογία*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Κωτσάκης Κ., *Αντικείμενα και αφηγήσεις. Ερμηνεία του υλικού πολιτισμού στη σύγχρονη Αρχαιολογία*, *Επτάκλυος*, 2, 11-21, (1998 - 1999).
- Λαζαρίδης Π., *Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών* (Πενήντα χρόνια 1930 - 1980). Αθήνα, 1981.
- Λαμπράκη Πλάκα Μ., *Το Μουσείο της Ευρώπης*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Lafontaine R.H., *Recommended Environmental Monitors for Museums, Archives and Art Galleries*, *Ottawa Technical Bulletin*, 3, 1978.
- Lafontaine R.H. et al., *Fluorescent Lamps*, *Ottawa Technical Bulletin*, 7, 1982.
- Lawson B., *How Designers Think: The Design Process Demystified*, London, 1980.
- Lefavre L et al, *Aldo van Eyck: humanist rebel: inbetweening in a postwar world*. Rotterdam, 1999.
- Le Goff J., *Ιστορία και μνήμη*, μετάφραση Γ. Κουμπουρλής, Αθήνα, 1998.
- Λεοντσίνης Γ., *Ιστορία - περιβάλλον και η διδακτική τους*, Αθήνα, 1999.
- Λεοντσίνης Γ., *Διδακτική της Ιστορίας γενική - τοπική Ιστορία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθήνα, 1996.
- Lord B. et al., *Planning Our Museums*, Ottawa, 1983.
- Lord B. et al., *The Cost of Collecting-Collection Management in UK Museums*, London, 1989.
- Lord B. et al., *The Manual of Museum Planning*, Manchester, 1992.

- Lowenthal D., *The Past is a Foreign Country*, Cambridge, 1985.
- Lowenthal D., *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge, 1998.
- Lumley R., *Museums in a postmodern world*, *Museums Journal*, 87, 2, 81-3, 1987.
- Lumley R., *The Museum Time Machine*, London, 1988.
- Macdonald S. et al., *Rewriting the museums' fictions: taxonomies stories and readers'*, *Cultural Studies*, 4, 2, 176-91, 1990.
- MacLean K., *Computers in Exhibits.*, *Curator* 35, 4, 246-48, 1992.
- MacLean K., *Planning for the people in Museum Exhibitions*, Michigan, 1993.
- Macleod K.J., *Museum Lighting*, *Ottawa Technical Bulletin*, 2, 1975.
- Madden J.C., *Joining forces. Reaching out to special audiences*, *Museum News*, 60, 4, 38-41, 1982.
- Magnano Lampugnani V., ed, *Die Architektur, die Tradition und der Ort: Regionalismen in der Europäischen Stadt*, Stuttgart, 2000.
- Μακρινδάκη Κασσωτάκη Α., *Θέματα Γνωστικής Ψυχολογίας*, 1994.
- Malraux A., *The Voices of Silence*, New York, 1967.
- Malraux A., *Museum without Walls*, London, 1967.
- Matthews G., *Museums and Art Galleries: A Design and Development Guide*, London, 1991.
- Majewski J., *Part of your General Public is Disabled*, Washington, 1987.
- Ματσαγγούρας Η., *Θεωρία της διδασκαλίας: Η προσωπική θεωρία ως πλαίσιο στοχαστικο-κριτικής ανάλυσης*, Αθήνα, 1998.
- Μαυροπούλου Τσιούμη Χ., *Μουσεία αρχαιολογικοί χώροι και κοινό: Μία σχέση για αναθεώρηση*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Μούλιου Μ. και Μπούνια Α., *Μουσειακές εκθέσεις. Εφημευτικές προσεγγίσεις στη μουσειακή θεωρία και πρακτική*, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 53-58, 1999.
- Μπούνια Α., *Ο επαγγελματίας του Μουσείου*, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, 1999.
- McKim R.H., *Thinking Visually*, California, 1980.
- McManus P.M., *It's the company you keep: the social determination of learning-related behaviour in a science museum*, *International Journal of Museum Management and Curatorship*, 6, 263-70, 1987.
- McManus P.M., *Good companions: more on the social determination of learning-related behaviour in a science museum*, *International Journal of Museum Management and Curatorship*, 7, 37-44, 1988.
- McManus P.M., *Oh yes, they do! How visitors read labels and interact with exhibit texts*, *Curator*, 32, 3, 174-89, 1989.
- Meek J., *Marketing the Arts. Every Vital Aspect of Museum Management*, London, 1992.
- Merriman N., *Beyond the Glass Case: The Past, the Heritage and the Public in Britain*, Leicester, 1991.
- Merimman N., *Ανοίγοντας τα μουσεία στο κοινό*, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 72, 43-46, 1999.
- Metropolitan Museum of Art, *Museums and the Disabled*, New York, 1979.

- Meyrowitz J., *No Sense of Place: The Impact of the Electronic Media on Social Behaviour*, New York, 1985.
- Milberg, C. et al., *Visiting the V&A. Essential Information for Teachers 1999-2000*. Victoria and Albert Museum, U.K., 1999.
- Mikellides B., *Architecture for People*, New York, 1980.
- Miles C.A., *Wood Coating for Display and Storage Cases*, *Studies in Conservation*, 31, 114-24, 1986.
- Miles R.S., *The Design of Educational Exhibits*, London, 1982.
- Miles R.S. et al., *The Design of Educational Exhibits*, London, 1988.
- Miles R.S. et al., *Towards the Museum of the Future*, London, 1994.
- Miller R.L., *Personnel Policies for Museums*, A Handbook for Management, Washington, 1980.
- Miller D., *Material Culture and Mass Consumption*, Oxford, 1987.
- Minsky M., *The Society of Mind*, New York, 1985.
- Mirzoeff N., *An Introduction to Visual Culture*, New York, 1999.
- Montana J. et al., *The museums of the last generation*, London, 1988.
- Moore G., *Displays for the sightless*, *Curator*, 11, 4, 292-6, 1968.
- Moore K., *Museum Management*, London, 1994.
- Moore R. et al, *Building Tate Modern*, London, 2000.
- Moran T.P., *A Model of a Multilingual Designer*, Cambridge Mass., 1970.
- Mumford E. P., *The CIAM Discourse on Urbanism 1928-1960*, Cambridge, 2000.
- Munley M.E., *Asking the Right Questions: Evaluation and the Museum Mission*, *Museum News*, 64, 3, 18-23, 1986.
- Museums Association, *Museums in Education*, London, 1977.
- Museums Association, *Lighting, a conference on lighting in museums, galleries and historic houses*, London, 1987.
- Museums Association, *A National Strategy for Museums*, London, 1991.
- Museums and Galleries Commission, *The Museum Marketing Handbook*, London, 1994.
- Nairo H., *Gallery of touch-me art*, *The Japan Architect*, 330, 26-31, Tokyo, 1984.
- Νάκου, Ε. *Η αξιοποίηση του παιδευτικού χαρακτήρα των μουσείων και ο σχεδιασμός μιας σύγχρονης Μουσειακής Αγωγής*, *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 10, 45-56, 1998.
- National Council of Science Museums, *Museums without Walls*, Conference Proceedings, India, 1988.
- National Science and Technology Centre, *Interactive Exhibits Relating on the Environment*, Workshop Proceedings, Canberra, 1991.
- Neal A., *Help! for the Small Museum, Handbook of Exhibit Ideas and Methods*, Colorado, 1969.
- Neal A., *Exhibits for the Small Museum*, Nashville, 1976.
- Nelson C. et al., *Financial Management for the Arts. A Guidebook for Arts Organization*, New York, 1975.
- Nelson G., *The Design Process, Interior Design*, 54, 9, 214-49, 1983.
- Newsom B.Y. et al., *The Art Museum as Educator*, Berkeley, 1978.

- Nichols S., *Organizing Your Museum: The Essentials*, Washington, 1989.
- Νικονάνος Ν., *Η θέση του μουσειολόγου στη λειτουργία ενός μουσείου*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Norbert E., *Η διαδικασία του πολιτισμού. Μια ιστορία της κοινωνικής συμπεριφοράς στη Δύση*, μετάφραση Θ. Λουμπασάκης, (επ. Κ. Λιβιεράτος), Αθήνα, 1996.
- Ντάτση Ε., *Πολιτιστική ηγεμονία και λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα, 1999.
- Ντούμας Χ., *Περιγραμμά της Πρώιμης Ιστορίας του Αιγαίου μέσα από τα Αρχαιολογικά δεδομένα*, Αθήνα, 1997.
- Nystrom B. et al., *Spread the Responsibility for Museum Documentation: A Programme for Contemporary Documentation at Swedish Museums of Cultural History*, Stockholm, 1982.
- O' Doherty B., *Inside the White Cube: The Ideology of the Gallery Space*, San Francisco, 1976.
- Οικονομίδου Μ., *Το Νομισματικό Μουσείο 1829 – 1979*, Αθήνα, 1979.
- Olkowski W. et al., *Common Sense Pest Control*, Newton, 1991.
- Παπαδόπουλος Στ., *Ο ρόλος του Μουσειολόγου. Μεταξύ «κοινών τόπων» και «ουτοπίας»*, Αρχαιολογία και Τέχνες, 71, 1999.
- Παπαντωνίου Φ., *Ιστορία της Τέχνης και προσχολική ηλικία*, Εικαστική Παιδεία, 16, 149-156, 2000.
- Παπασωτηρίου Χ. και Καριώτογλου Π., *Σύγχρονες τάσεις της άτυπης εκπαίδευσης; Μουσεία και Κέντρα Φυσικών Επιστημών*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου: Διδακτική των Φυσικών Επιστημών και Εφαρμογή των Νέων Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση, 1998.
- Παπαταξιάρχης Ε., και Παραδέλλης Θ., (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Πα-
ρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα, 1993.
- Παρμενίδης Γ., *Ο διττός επαγγελματικός χώρος*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Πασχαλίδης Γ., *Από το μουσείο του πολιτισμού στον πολιτισμό του μουσείου*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Pacey A., *The Culture of Technology*, Oxford, 1983.
- Papanek V., *Design for the Real World*, New York, 1984.
- Pearce S., *Objects as signs and symbols*, Museums Journal, 86, 3, 1986.
- Pearce S., *Museum Studies in Material Culture*, Leicester, 1989.
- Pearce S., *Objects of knowledge, New Research in Museum Studies. An International Series*, London, 1990.
- Pearce S., *Archaeological Curatorship*, Leicester, 1990.
- Pearce S., *Museum Economies and the Community*, London, 1991.
- Pearce S., *Interpreting Objects and Collections*, London, 1994.
- Peart B., *The Impact of Exhibit Type on Knowledge Gain*, Curator 27, 3, 220-37, 1984.
- Pinniger D., *Insect Pests in Museums*, London, 1989.
- Πολίτης Α., *Το μυθολογικό κενό. Δοκίμια και σχόλια*, Αθήνα, 2000.
- Poulot D., *Identity as Self – Discovery: the Ecomuseum in France*, Rogoff, 1994.

- Punt B., *Doing It Right: A Workbook for improving Exhibit Labels*, New York, 1989.
- Quimby M., *Material Culture and the Study of American Life*, New York, 1978.
- Ραβάνης Κ., *Οι Φυσικές Επιστήμες στην Προσχολική Εκπαίδευση*, Αθήνα, 1999.
- Reeve J., *The Art of Showing Art*, Oklahoma, 1986.
- Reinwardt Academie, *Exhibition Design as an Educational Tool*, Leiden, 1983.
- Research and Educational Association, *Handbook of Museum Technology*, New York, 1982.
- Reque B., *From Object to Idea*, Museum News 56, 3, 45-47, 1978.
- Richard A., *Able to Attend: A good practice guide on access to events for disabled people*, London, 1987.
- Richarson K. et al., *Cognitive Development to Adolescence.*, Sussex, 1988.
- Ridgway B., *Lighting for museums and galleries: a review of recent developments*, The Architectural Review, 178, 92-111, 1985.
- Rioux J-P., et al., (eds), *Pour une histoire culturelle*, Paris, 1997.
- Ripley D., *The Sacred Grove*, Washington, 1969.
- Rodger L., *Marketing the Visual Arts*, Edinburgh, 1987.
- Rowe P.G., *Design Thinking*, Cambridge, 1987.
- Royal Ontario Museum, *Communicating with the Museum Visitor*, Toronto, 1976.
- Ruffins F.D., *The Exhibition is Form: An Elegant Metaphor*, Museum News 64, 1, 54-59, 1985.
- Ruiz Carbrero G., *The Modern in Spain: Architecture after 1948*, Cambridge, 2000.
- Σαατσόγλου Παλιαδέλη Χ., *Ο αρχαιολόγος και οι άλλοι*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Σαβαλάνος Ι. και Γεωργοπούλου Ι. και Γιαννάκης Ξ., *Αρχαιολογικοί χώροι: Στρατηγική επέμβασης – Σχεδιασμός ανάδειξης*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Said E., *Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός*, μετάφραση Β. Λάππα, Αθήνα, 1996.
- Saccardi M., *Art in Story. Teaching Art History to Elementary School Children*, Connecticut, 1997.
- Sharp D. et al, ed, *The Modern Movement in Architecture: Selections from the DOCOMOMO registers*, Rotterdam, 2000.
- Scheede U.M. (ed.), *Museen 2000 – Erlebnispark oder Bildungs-staette?*, Köln, 2000.
- Schlereth T.J., *Material Culture Studies in America*, Nashville, 1982.
- Scottish Museum Council, *Museums are for People*, Edinburgh, 1985.
- Serrell B., *What Research Says about Learning in Science Museums*, Washington, 1990.
- Serota N., *Εμπειρία ή Ερμηνεία. Το δίλημμα των μουσείων μοντέρνας τέχνης*, Αθήνα, 1999.
- Siebenbrodt M. (ed.), *Bauhaus Weimar: Designs for the Future.*, Ostfildern-Ruit, 2000.

- Silverman, L. *Visitor Meaning-Making in Museums for the New Age*, *Curator*, 38, 3 161-170, 1995.
- Silvestone R., *Museums and the media: a theoretical and methodological exploration*, *The International Journal of Museum Management and Curatorship*, 7, 231-42, 1988.
- Σκαλτσά Μ., *Η Παρανόηση*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Σκαρπέλος Γ., *Ιστορική μνήμη και ελληνικότητα στα κόμικς*, Αθήνα, 2000.
- Σκουτέρη - Διδασκάλου Ε., *Λαογραφικά Μουσεία, πολιτισμική ταυτότητα, ιστορική μνήμη: όροι και επισημάνσεις*, Πρακτικά Συνεδρίου: Ο ρόλος των Λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης, 44-69, Αθήνα, 1994.
- Smithsonian Institution, *G. Brown, Coode Papers 1798-1896*, Washington, 1977.
- Smithsonian Institution, *A Guide for disabled visitors*, Washington, 1989.
- Sorsby B.D. et al., *The readability of museum labels*, *Museum Journal*, 80, 3, 157-9, 1980.
- Σπαθάρη-Μπεγλίτη Ε., *Λαογραφικά μουσεία και Παιδαγωγική*. Απόψεις, 8, 74-87, 1994.
- Spencer H. et al., *Directional Signing and Labelling in Libraries and Museums: a Review of Current Theory and Practice*, London, 1977.
- Σταμπολίδης Ν., *Μουσείο στον 21^ο αιώνα. Αρμονική συνεργασία ειδικών* (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Staniszewski M.A., *The Power of Display: A History of Exhibition Installation at the Museum of Modern Art*, London, 1998.
- Stanfield G., *Effective Interpretive Exhibitions*, Cheltenham, 1981.
- Stephens S., *Building the new museum*, New York, 1988.
- Stevenson J., *The long-term impact of interactive exhibits*, *International Journal of Science Education*, 13, 5, 521-31, 1992.
- Stewart S., *On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir*, the Collection, Baltimore, 1984.
- Stolow N., *Conservation and Exhibitions*, London, 1987.
- Stones E., *An Introduction to Educational Psychology*, London, 1971.
- Taborsky E., *The sociostructural role of the museum*, *International Journal of Museum Management and Curatorship* 1, 4, 339-45, 1982.
- The Brooklyn Children's Museum, *Doing it Right: A Workbook for Improving Exhibit Labels*, Brooklyn, 1989.
- The Tactual Museum of Athens: an educational resource for the blind, *Museum*, 162, 78-9, 1989.
- Thier H. D. et al., *The Value of Interactive Learning Experiences in a Museum*, *Curator* 15, 3, 1976.
- Thier H. D., *Enveloping Effective Exhibits for the Expanding Role of Museums*, *Curator* 27, 2, 93-103, 1984.
- Thompson G., *The Museum Environment*, London, 1986.
- Thompson J. et al., *Manual of Curatorship: A Guide to Museum Practice*, London, 1992.
- Teige K., *Modern Architecture in Czechoslovakia and Other Writings*, Los Angeles, 2000.
- Tejera V., *Semiotics from Peirce to Barthes*, New York, 1988.

- Tolles B.F., *Leadership for the Future: Changing Directorial Roles in American History Museums and Historical Societies*, Nashville, 1991.
- Torstendahl R., *An Assessment of 20th - Century Historiography: Professionalisation, Methodologies, Writings*, Proceedings of the 19th International Congress of Historical Sciences, 101-122, Oslo, 2000.
- Toulier B., *Architecture et Patrimoine du XXe siecle en France.*, Paris, 1999.
- Tressel G., *The Role of Museums in Science Education*, Science Education 64, 2, 257-60, 1983.
- Tressel G.W., *A Museum is to Touch*, Washington, 1984.
- Τζώνος Π., *Μία Ιστορία παρεξηγήσεων*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Τζωρτζάκη Ν., *Φετιχισμός και συλλεκτική μανία: η συλλογή Freud. Σκέψεις για τον υποκειμενικό χαρακτήρα του "συλλέγειν" και "εκθέτειν"*. Αρχαιολογία, 49, 88-92, 1993.
- Tufte E.R., *Envisioning Information*, Cheshire, 1990.
- Turner J., *Light in Museums and Galleries*, London, 1985.
- Turner J., *Designing with Light*, New York, 1998.
- Tymchuk M.P., *Environmental monitoring of museum collections*, Curator, 26(4), 265-274, 1983.
- Uzell D., *Heritage Interpretation*, London, 1989.
- Velarde G., *Designing Exhibitions*, New York, 1988.
- Verhaar J. et al., *Project Model Exhibitions*, Leiden, 1989.
- Vergo P., *The New Museology*, London, 1989.
- Vergo P., *Επανεξέταση της Νέας Μουσειολογίας*, Αρχαιολογία, 70, 1999.
- Vidler A., *Warped Space: Art, Architecture, and Anxiety in Modern Culture.*, Cambridge, 2000.
- Vorreiter G., *The stage of touch*, Architectural Review, June, 1989.
- Walsh K., *The Representation of the Past: Museums and Heritage in the Post-Modern World*, London, 1992.
- Ware M., *Fundraising for Museums*, 1988.
- Weil S., *Rethinking the Museum*, Washington, 1990.
- Weiner G., *Why Johnny can't read labels*, Curator, 6, 143-56, 1963.
- Weintraub et al., *Technics-Natural Light in Museums: An Asset or a Threat*, Progressive Architecture, 71, 49-54, 1990.
- Weisen M. et al., *Gateway, proposal for a tactile museum of environmental discovery*, London, 1987.
- Williams Goldhagen S. et al, eds, *Anxious Modernisms: Experimentation in Postwar Architectural Culture*, Montreal, 2000.
- Williams R., *Culture and Society*, London, 1985.
- Willis E. et al., *Handbook for Small Museums*, Perth, 1985.
- Wines, J., *Exhibition Design and the Psychology of Situation*, Museum News 67, 2, 58-61, 1988.
- Witteborg L., *Good Show! A Practical Guide for Temporary Exhibitions*,

- Washington, 1991.
- Wittlin A.S., *Museums: In Search of a Usable Future*, Cambridge Mass., 1970.
- Wright P., *On Living in an Old Country*, London, 1985.
- Wright P., *A Journey though Ruins*, London, 1991.
- Wright T., *The Photography Handbook*, London, 1999.
- Wolff J., *The Social Production of Art*, London, 1987.
- Wymer A., *Museums: In Search of a Usable Future*, Cambridge, 1970.
- Χατζηνικολάου Τ., *Λαογραφικά μουσεία και συλλογές στην Ελλάδα*, Μίτος, 2, 28-29, 1994.
- Χατζηνικολάου Τ., *Η μουσειολογία στην Ελλάδα*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Χατζηνικολάου Τ., *Το I.C.O.M. και η Διεθνής Ημέρα Μουσείων*, εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ένθετο Επτά Ημέρες, 18-5-1997.
- Χρυσουλάκη Στ., *Μουσεία και μουσειολογία στη σύγχρονη Ελλάδα* (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Χρυσουλάκη Στ., *Αρχαιολογικές - εκπαιδευτικές δράσεις και δικτύωση των υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού*, Συνάντηση εργασίας για τις αρχαιολογικές εκπαιδευτικές δράσεις και τα εκπαιδευτικά πολιτιστικά δίκτυα του ΥΠ.ΠΟ., Αθήνα, 1998.
- Χουρμουζιάδης Γ., *Δισπηλιό Καστοριάς: Για μια Νέα Μουσειολογία* (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Χουρμουζιάδης Γ., *Για μια νέα Μουσειολογία*, Επτάκυκλος, 2, (1998 - 1999).
- York P., *Modern Times*, London, 1984.
- Ζαφειράκου Α., (επιμ.), *Μουσεία και Σχολεία. Διάλογος και Συνεργασίες- Αναπαραστάσεις και Πρακτικές*, Αθήνα, 2000.
- Ζενέτου Α., *Μουσεία, προβλήματα, προκλήσεις και προοπτικές: Η αμερικανική εμπειρία στη μουσειολογία*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Zeffenberg H.L., *Museums and adult education*, London, 1968.
- Ζέπος Π., *Ζητήματα από την ισχύουσαν νομοθεσίαν περί Αρχαιοτήτων*, Αθήνα, 1966.
- Ζίας Ν., *Εμπειρία κηθείσα εν τη Υψηρασία*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Zycherman L.A. and Schrock J.R., *A Guide to museum pest control*, Washington, 1988.